

NÁDAY KAROLY-SÁFRÁN GYÖRGYI

**TÖRTÉNETI KUTATÁSOK
KUFSTEINBAN**

CZUCZOR GERGELY RABSÁGA

•

**HISTORISCHE FORSCHUNGEN
IN KUFSTEIN**

**DIE GEFANGENSCHAFT
VON GERGELY CZUCZOR**

BUDAPEST • 1984

Nemzetközi Szaklap
MTAK

**TÖRTÉNETI KUTATÁSOK
KUFSTEINBAN**

CZUCZOR GERGELY RABSÁGA

•

**HISTORISCHE FORSCHUNGEN
IN KUFSTEIN**

**DIE GEFANGENSCHAFT
VON GERGELY CZUCZOR**

**A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI**

**PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE
ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE**

14 (89)

ÚJ SOROZAT

**SOROZATSZERKESZTŐ:
REJTŐ ISTVÁN**

NÁDAY KÁROLY-SÁFRÁN GYÖRGYI

**TÖRTÉNETI KUTATÁSOK
KUFSTEINBAN**

CZUCZOR GERGELY RABSÁGA

•

**HISTORISCHE FORSCHUNGEN
IN KUFSTEIN**

**DIE GEFANGENSCHAFT
VON GERGELY CZUCZOR**

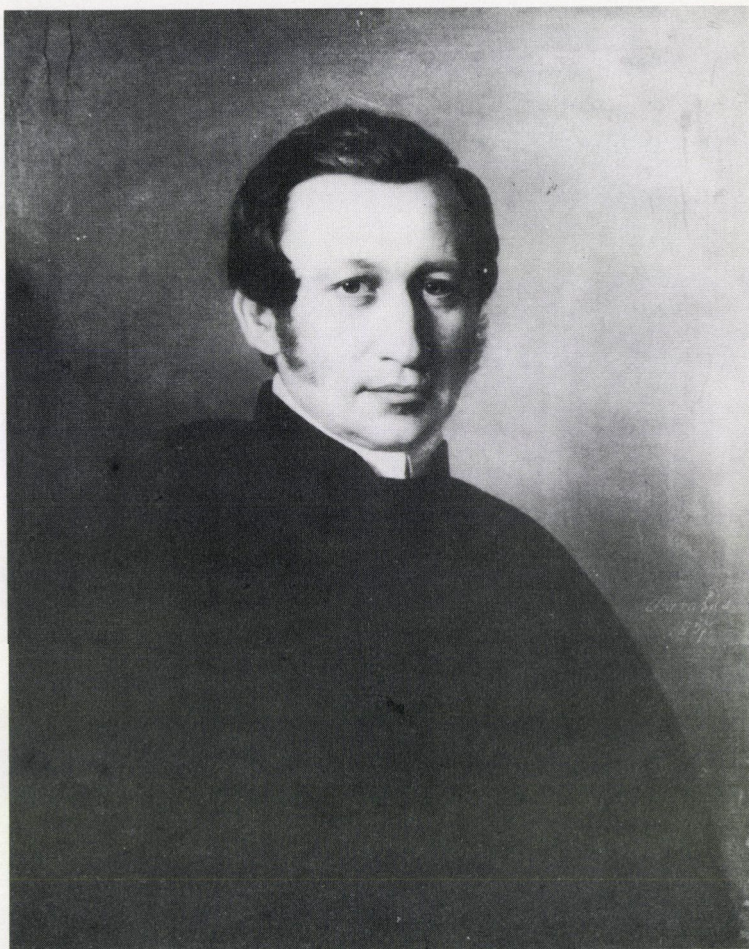
BUDAPEST • 1984

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Lektorálta: Tamás Anna

ISSN 0133 - 8862

ISBN 963 7301 49 6

Czuczor Gergely. Barabás Miklós portréja. MTA

Gergely Czuczor. Ein Porträt von Miklós Barabás. UAW

**TÖRTÉNETI KUTATÁSOK
KUFSTEINBAN**

CZUCZOR GERGELY RABSÁGA

TARTALOM

Náday Károly: Kufsteini levél	11
Sáfrán Györgyi: Kufsteini történeti kutatások	17
I. Náday Károly kufsteini kutatásai	19
II. Czuczor Gergely rabsága	29
Levelek, okiratok	37
A levelek, okiratok lelőhelye	83
Névmagyarázatok	87
Az emléktábláról hiányzók adatai	91
Rövidítések	93
Képek	95

NÁDAY KÁROLY: KUFSTEINI LEVÉL

A város felé közeledve, már messziről elének tűnik a kufsteini vár magas tornyával, az ún. "Császár-toronnyal".

Kufsteinről, a településről írásbeli följegyzések már 788-ból találhatók. A helységet ekkor "Caofstein"-nek írták, de előfordul "Choufstein", "Choustain" alakban is.

A várat első ízben 1205-ben említik, mint "Castrum Choufstain"-t, 1310-ben már mint "Purch=Burg=vár" szerepel az okmányokban. A századok során többször cserélt gazdát. A "Császár-torony" terveit 1505-ben kezdték készíteni, alapjait 1519-ben rakták le. Az építkezéshez szükséges köveket a Thiersee melletti völgyből szállították. A tornyot 1522-ben, I. Ferdinánd császár uralkodása alatt fejezték be. Az építkezés kb. 6-7000 Guldenbe került. A vár vízzel való ellátására 1546-ban 63 ölnyi mélységű kutat fúrtak.

A kufsteini várbörtönben — főleg a 18.sz. végén s a 19.sz. derekán sok haladó szellemű, s a szabadságért küzdő magyar raboskodott: írók, katonák; tisztek és közlegények, papok, tanítók, iparosok. Voltak azonban közöttük hasonló meggyőződésű osztrákok, németek, lengyelek, franciák, olaszok, akik, — az elnyomó hatalom ellen — nem egyszer harcoltak is a magyarok mellett.

1785-89 között itt raboskodott id. Wesselényi Miklós. Utána a jakobinus-per elítélteit követtek. Batsányi Jánost hat társával 1795. augusztus 7-én indították Kufsteinba. Útjuk kb. három hétig tartott. Erről, az odaszállításukkal megbízott parancsnok utóbb személyesen számolt be a császárnak.

Batsányi a "császár-torony" 12-es cellájába volt bezárva. Itt írta Kufsteini elégiák címen ismert verseit. Ezek közé tartozik: A rab és a madár, melyet a cellája ablakából egy vágyva szemlélt, szabadon röpködő kis madár ihletett:

Téged szabadság! tégedet énekel.
Nincs szíved ember! hogyha nem érdekel.

Batsányi cella-szomszédja volt a francia Maret, aki utóbb mint Napóleon államtitkára vált ismertté. A magyarokhoz intézett napoleoni kiáltvány az ő kezdeményezésére született. Batsányi révén nyilván jól ismerte a magyarság kiszolgáltatott helyzetét. Batsányi utóbb Maret pártfogásával menekülhetett Párizsba.

(A kufsteini várban Batsányi Jánosnak, "a felvilágosodás nagy költője és tudósá"-nak emlékét — Szülővárosa Tapolca figyelméből — 1965 óta külön emléktábla őrzi Borsos Miklós domborművével.

Az egykor itt raboskodott magyarok emlékére 1968-ban a Petőfi Irodalmi Múzeum emlékszobát nyitott.)

Batsányival együtt kezdte meg kufsteini fogságát a szintén költő Szentjóbí Szabó László, aki mindössze huszonnyolc évesen — itt lelte halálát. Ugyancsak velük hozták ide a szintén író pálos szerzetest, Versegly Ferencet is.

1799. július 6-án érkezett ide Kazinczy Ferenc nyolc társával Brünnből. Kazinczy: Fogságom naplójá-ban hat esztendei raboskodásának stációi között kufsteini fogságáról is beszámol. Le is rajzolta a "kősziklán" álló zord tornyot, a körfolyósóról nyíló cellák alaprajzait.

Fogságuk színhelyéről többek között így ír:

"A várba négyszázötvenkét grádics viszen, ha jól jegyzé meg Szulyovszky, s a status foglyai ott egy toronyban tartatnak, mely tizenhárom rekeszeket foglal magában. — A dachstuhl (oszlop, mely a fedél közepét tartja) oly vastag, hogy három ember összefogott kézzel nehezen ölelhetné körül. Ez körül fut el a folyosó. Minden két szobának egy pitvara van. A szoba alacsony, az ablak nagyocská, s párkányát elérheti a térd. Az ablak falában nemcsak vasrúd, hanem drótbul font rostély is. A szoba ajtaja s a parányi kemence egészen elfogja a négy fal egyikét. (Itt báró Wesselényi no. 7. lakott, talán ötödfél esztendeig, egy püspök és egy zsidó közt — nro. 13. Maret; nro 12. Bacsányi 1795-ben, s e kettő beszélgetve egymással.) A szoba ajtaja belülről vas pléhvel vala bevonva, s azon egy ablaklyuk, de amelyet kívülről mindég zárva tartottak. Holmit ezen adának be, mert az ajtó csak szombaton nyitattott meg a kapitány jelenlétében, míg a borbély a szenvedőt megberetvélá, s a gyomorszék kiürítettet."*

*

Amikor az 1848–49-es magyar szabadságharc fellángolt, ítelték Czuczor Gergelyt egyetlen verséért hat évi "vasban" töltendő kufsteini várfogságra.

A szabadságharc leverése után az elérhető vezetőket kivégezték, a külföldre távozottakat jelképesen akasztották fel. Hazai követőikkel, harcoló társaikkal megtelek a magyarországi aradi vár, a pesti "Új-épület", az ausztriai kufsteini vár, továbbá Olmütz, Spielberg, Josef- és Theresienstadt, Laibach és Königsgrätz börtönei.

A bujdosó hazafiak rejtegetése, az elmúlt korszak emlékeinek gyűjtése juttatta kufsteini várfogságra Teleki Blanka grófnőt és munkatársát, Lővei Klárát. Előzetesen rendszeresen figyeltették postájukat, elsősorban Teleki Blanka és huga, az ekkor Párizsban élő De Gerandoné Teleki Emma levelezését. Ez alapján készült vádiratuk, melyet Teleki Blanka és köre c. kiadványban Sáfrán Györgyi tett közzé. (Bp. 1963. 377–91. l., Bukarest, 1979. 46–77. l.)

Amikor a kufsteini várbörtön és a benne raboskodott magyar és hozzájuk csatlakozó egyéb nemzetiségű rabok történetét kutattam, felfigyeltem arra a meglepő tényre, hogy a kufsteini várbörtönbe — az uralkodó hatalom céltudatosságára jellemzően — általában túlnyomóan magyar őrséget vezényeltek.

1745-ben a szegedi 46. gyalogezred elődje szolgált itt. Mikor Kazinczyt és társait ide szállították, Johann von Czervenska százados volt a várparancsnok. 1805-ben "Uihazi", valószínűleg: Újházi őrnagy. 1814. július 7-én az egykori cs. kir. 26. gyalogezred egy kis különítménye került a várba. Ez az ezred később Esztergom

háziezrede lett. (Utóbb náluk szolgált Lehár Ferenc, mint karmester.) 1849-ben a várparancsnok Ludwig Lončarevič ezredes, akit 1850-ben a magyar-német származású Nehiba József nyugállományú ezredes váltott fel. Engedélyezte a magyar nyelvű levélírást. Halála után gr. Mercandin József követte, akinek emberséges bánásmódjáról Lővei Klára Kufsteini jegyzetei is megemlékeznek. Ő volt az utolsó várparancsnok.

A szolgálatot 1851-55-ben a "Don Miguel" 39. gyalogezred egy része látta el. Az ezred nagy része magyarokból állt. Később Debrecen házi ezrede lett. Mint Lővei Klára Kufsteini jegyzeteiben is írja: "a vár katona-őrségét magyar ezred fiai képezték... a külső ajtó kis nyilatán át gyakran beszólt a becsületes őr: 'Oh, asszonyaim csak folytassák tovább; olyan jól esik női ajkáról magyar szót hallani.'" Lővei Klára egy kegyetlen mozzanatot is megörökített a Nehiba halála utáni Kämpf kapitány féle "kényuralmi" korszakból: "Ez időben, 53 végén történt, hogy szegény kún katona a fogolynők elejtett kesztyűjét sétájok közben fölvette: jutalma ötven botbüntetés volt. (L. Sáfrán Györgyi idézett kiadványát 414-417. l.) 1855-1859-ig a vár őrségét az "Erzherzog Albrecht" nevű 44. gyalogezred látta el; utóbb Kaposvár háziezrede lett.

*

A kufsteini várbörtön magyar rabjainak sorsát közel húsz éve kutatom s gyűjtem osztrák és magyar levéltárakból a rájuk vonatkozó, valamint az eszmeileg hozzájuk csatlakozó más nemzetiségű foglyok dokumentumait.

Kutatásaimat a kufsteini várban levő impozáns emléktáblára felvett nevek alapján kezdtem. A Lux Károly szobrászművész tervezte emléktáblát az egykori budapesti Evangélikus Leánygimnázium helyezte el 1937-ben. Ezt megelőzően, az iskola két tanára: Jeszenszky Ilona és Dr. Zelenka Margit felkereste az itteni várat, ahol két nőnevelő elődjük: Teleki Blanka grófnő és Lővei Klára is raboskodott. Elhatározták, emléktáblát állíttatnak nekik. Kufsteinben találkoztak Karl Wagnerrel, az itteni "Heimatsverein" vezetőjével, aki nemcsak mozgalmuk "legnagyobb támogatója", de kibővítője is lett, ui. ő javasolta, hogy az emléktáblára vésessék föl az összes haladó eszméikért egykor itt raboskodott magyarok nevét. Javaslatát elfogadták s az iskola hozzálátott a terv megvalósításához, amely nem csekély anyagi áldozatot is igényelt, hiszen a 6,5 mázsa súlyú piszkei vörösmárvány emléktábla 1750 pengőbe került, megtoldva a tekintélyes szállítási, elhelyezési költséggel. Az avatási ünnepségre érkező iskolai küldöttséget Karl Hradetzky dr. járási főnök magyarul üdvözölte s 1937. júl. 10-én az emléktábla leleplezése közös kufsteini-budapesti műsorral zárult.

Az emléktáblán 94 név olvasható. A szintén az iskola által készített művészi Album s az anyagából készült nyomtatott kis füzet közli az egykori foglyok ítéletére vonatkozó tudnivalókat s megjelöli a forrásokat. A bevezetés szerint adatszolgáltatásra a "Kufsteinben szenvedett hősök leszármazottait" is felkérték. Így indokolt, hogy hibák esetén az adatközlőkre hárították a felelősséget. Az iskola 1937-38. évi Értesítője (48. l.) szintén családi bejelentések alapján még hét nevet közölt. Ezeket utólag akarták az emléktáblára fölvésetni, de már nem került rá sor.

A családi emlékezesek bizonytalanságáról vall az a huszonnégyszáz név, akik az emléktáblán, mint egykori kufsteini rabok szerepelnek, holott bizonyíthatóan egyéb helyeken töltötték fogságukat: Josefstadt, Olmütz, Theresienstadt, Königgrätz börtöneiben, a pesti "Új épület"-ben, vagy az aradi várban. (E börtönök foglyai is méltók volnának rá, hogy foglalkozzanak velük, feltárják sorsukat, megörökítsék emléküket.)

A kufsteini vár egykori foglyait érintő dokumentumok feltárásában a legnagyobb nehézséget az jelentette, s jelenti a jövőben is, hogy a foglyokról ún. "állomány-kimutatás" csak 1850-, 1851. január-június hónapokból, 1853- és 1856-ból maradt fenn. A többi éveké elpusztult.

Munkám során cédula-katalógust készítettem a kufsteini emléktáblára fölvésett nevek rendjében. Közbe iktattam azonban az onnan hiányzó többi kufsteini rab adatait is. Megjelöltem elítéltetésük okát és értesüléseim forrását. E katalógus egy példányát elküldtem Budapestre az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának (Jelzete: Oct. Hung 1902.). A foglyokról készült összeállításaimat ugyancsak megküldöm oda.

Kutatásaim eredményeit Ausztriában a bécsi Kriegsarchivnak, valamint az innsbrucki Landesarchivnak juttatom el.

Méltán merülhet fel a kérdés, hogy bár nem vagyok történész, felkutatott anyagomat miért helyezem el mégis tudományos gyűjteményekben? Mert fel szeretném hívni a szakemberek, ifjú kutatók figyelmét erre a még fel nem tárt területre...

Kutatásaimat magyar és osztrák szakintézmények egyaránt támogatják.

Magyar részről: a budapesti Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, a Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára, az Országos Levéltár, a Magyar Hadtörténeti Levéltár, a pannonhalmi Bencés Levéltár.

Osztrák részről: a kufsteini Városi és Vármúzeumi Levéltár, az Österreichische Kriegsarchiv, az Österreichische Haus, Hof- und Staatsarchiv, Tiroler Landesarchiv und Heeresgeschichtliches Museum.

Ez intézményeknek, valamint kéréseimmel foglalkozó tudományos munkatársaiknak hálás köszönetemet fejezem ki.

Segítségükkel sikerült az egykor haladó eszméikért a kufsteini várban raboskodottakra vonatkozó iratok másolataiból egész kis gyűjteményt létrehoznom.

Az egykori kufsteini várfoglyok között természetesen voltak olyanok is, akik egyéb, főleg katonai vétségek miatt raboskodtak, számuk azonban elenyészően csekély a politikaiak mellett.

Az alábbiakban közlöm az emléktáblán felsorolt nevek mennyiségi hovatartozását:

A kufsteini emléktáblán összesen	94 név olvasható:
ebből igazolhatóan a várbörtönben raboskodott . . .	45 személy
más helyeken töltötte fogságát	24 "
akikről eddig igazoló adatok hiányoznak	20 "
egyéb okok miatt nem ide tartozók	5 "
összesen:	94 személy

Az utolsó csoportba sorolható pl. Bohus Jánosné Szögyény Antónia, akit mint az aradi vár foglyainak segítőjét országshírhírt, de nem raboskodott a kufsteini várban, mint azt az emléktábla hirdeti.

A következőkben közlöm annak a huszonhét fogolynak nevét, akik bizonyíthatóan itt raboskodtak, de nevüket hiába keressük az emléktáblán. Közülük négyen, mint jakobinusok, s a többiek mint az 1848-49-es szabadságharc mártírjai szenvedtek itt. Közülük vitatható Rózsa Sándor, aki ugyan átmenetileg csatlakozott a magyar szabadságharcához, de utóbb, mint visszaeső bűnöst halálra ítélték, majd kegyelemmel életfogytiglani rabságra. A "betyár romantika" kedvéért a helyi idegenvezetők ma is emlegetik...

A magyar szabadságért egykor itt raboskodottak között vannak külföldiek is, mint pl. a hannoveri származású Amsberg, vagy a francia vívómester, Proteaux.

A kufsteini várban raboskodtak, de nevük hiányzik
az emléktábláról:

Amsberg, Georg	Mayer Hradetzky Nándor
Banyi József	Modrovits Gergely
Csikó Sándor	Molnár Ignác
Dombay István	Nagy Ezékiel
Erdélyi László	Olás Ignác
Fehér László	Olszewszky Jeromos (Adolf)
Gál Gyula	Proteaux, Joseph
Gergely Lajos	Rónay Mihály
Gidró János	Rózsa Sándor
Horváth István	Salamon Károly
Horváth József	Szén Antal
Kozma Alajos	Táncsics Ignác
Landerer ?	Thunes, Adolf
Lilienbachi Lill Adolf	

Méltányos lenne nevüket egy kiegészítő emléktáblára felvésetni.
Megérdemelnék.

Végül — mégis elsősorban — köszönöm a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának, hogy nemcsak elküldték Czuczor Gergely kufsteini leveleinek és egyéb dokumentumok xerox-másolatát, de hogy e munkámat kiadványaik sorába is beiktatták.

A Czuczor-anyagot kiegészítettem osztrák és magyar levéltárak anyagával, a magyar szövegeket németre, a németeket magyarra fordítottam. Anyagomat — a kiadvány-sorozat kívánalmainak megfelelően — Sáfrán Györgyi rendezte sajtó alá és látta el bevezetéssel.

Munkánkat Garay János soraival nyújtom át az olvasóknak:

Csak törpe nép felelhet ős nagyságot,
Csak elfajult kor hős elődöket;
A lelkes eljár ősei sírlakához
S gyűjt régi fénynél új szövétneket.

Kufstein, 1981.

SÁFRÁN GYÖRGYI:

KUFSTEINI TÖRTÉNETI KUTATÁSOK

I.

NÁDAY KÁROLY KUFSTEINI KUTATÁSAI

A Czuczor elítéltetésével kapcsolatos irat és levelezés gyűjtemény jelenlegi kiadásának története is Kufsteinban kezdődött. A Bukarestben élő magyar író-költő, műfordító, Lőrinczi László: "Utazás a Fekete kolostorhoz" című "Irodalom-történeti riport"-ja Kuncz Aladárékról, 1975-ben jelent meg Bukarestben. Az író érdeklődése ezután Rózsa Sándor felé fordult, aki a szamosújvári börtönben fejezte be életét, de Kufsteinban is raboskodott. Lőrinczi tehát felkereste az oly sok magyar rab emlékét őrző egykori rettegett emlékü várbörtönt. Ott találkozott Kufsteinben élő hazánkfiával, Náday Károllyal, az egykor ott raboskodott magyar- és haladó szellemű más nemzetiségű foglyok sorsának kutatójával. Megkérdezte tőle, ismeri-e e sorok írójának Teleki Blanka és köre (Bp. 1963.) című kiadványát, mely Teleki Blanka és Lővei Klára vádiratát és az utóbbi Kufsteini jegyzetei-t tartalmazza? — Náday kérte tőlem és megkapta a könyvet, amelyből rögtön lefordította németre és így közzé is tette Lővei Klára olvasmányának is megdöbbentő, érdekes írását. Ettől kezdve nekem is megküldi kufsteini kutatásainak eredményeit.

A hazai elismerés, támogatás jeléül küldtük el neki az Akadémiai Könyvtárból Czuczor Gergely kufsteini leveleinek és a hozzá kapcsolódó dokumentumok xerox másolatát, amelyet szintén kiegészített, feldolgozott magyar és német nyelven.

E kiadványban ez az anyag jelenik meg. A sorozat igényeinek megfelelő átdolgozást e sorok írójára bízták.

Náday Károlynak a régi kufsteini várfoglyokkal kapcsolatos dokumentumok felkutatásához megvannak a maga szerencsés adottságai. 1899-ben született Debrecenben s tanulmányait még a temesvári cs. kir. hadapród iskolában végezte 1917-ben. Így mind a német nyelvben, mind a katonai nyelvhasználatban járatos. Magyar származása, iskoláztatása, egyéni érdeklődése révén ismeri népe szabadság küzdelmeinek történetét. Így fordult érdeklődése jelenlegi városa: Kufstein várbörtönének egykori magyar és haladó szellemű külföldi foglyai felé. Kutatásai megindulásáról Kufsteini levél című bevezetőjében ír. Élete, munkája jellemzésére felvillantok néhány idézetet e sorok írójához intézett leveleiből:

"1948 óta élek Kufsteinben. Az itteni várat naponta láttam, míg jó pár évvel ezelőtt elhatároztam, megkísérlem az itt bezárt volt foglyok neveit és személyi adatait összegyűjteni. Ez nagyjából sikerült, ui. igen kevés eredeti névjegyzék maradt meg. Az eredményről a Széchényi Könyvtár Kézirattára adhat felvilágosítást."
(V. Dr. Windisch Éva). (1977. I. 30.)

"Munkáim főleg a szomszédos városban megjelenő "Wörgler Rundschau" című hetilapban jelennek meg. Örömmre szolgál, hogy olvasóim között igen nagy számban akadnak fiatalok is. A vár foglyaival eddig komolyan senki sem foglalkozott. Viszont sok idegen jön és így a vendéglátó gazdák szólhatnak a várban történekről is." (1978.I.5.)

"Nem mondom van egy-két okmány, melyek néha kikezdek az idegeimet, mert olyan förtelmesen írták, hogy alig lehet elolvasni. Mivel azonban időmet erre szánom, így tehát feldolgozásuk csak idő kérdése." (1980.jan.25.)

"Az innsbrucki levéltárban... Zrínyi János grófra vonatkozó... kb. 400 db okmányt találtam." (Mivel be vannak kötve, sem xerox másolatban, sem mikrofilmen nem tudták megküldeni.) "Meghívtak, hogy személyesen végezzem a kutatást... de ez nekem nemcsak nagy kiadást jelentene, hanem időből sem telik. Így a kutatást átengedem a nálam fiatalabbaknak. Sajnálom ugyan, hogy ezt is nem tudtam elvégezni, de úgy vélem, magával a ténnyel, hogy a figyelmet felhívhatom erre az anyagra, segítették múltunk újabb történelmi okmányaink felkutatásában." (1977.VI.22.)

"Elvben igen szívesen beleegyezek, hogy nemcsak Czuczor Gergelyről írt, hanem összes és a magyarokat érdeklő tanulmányaim nyomtatásban megjelenjenek. Azonban átírni semmit sem vagyok hajlandó azon egyszerű okból, mert arra nincs időm. Ugyanis én nemcsak holt anyaggal foglalkozom, hanem Magyarországból és Erdélyből, a művégtag készítőhöz ide jövő amputáltak magyar-tolmácsa is vagyok. Ez naponta 2-3 órát vesz igénybe. Ezenkívül — feleségem halála óta — a háztartásomat (bevásárlás, főzés, sütés, rendcsinálás stb.) is magam végzem. No meg az éveim száma is megnőtt; márciusban töltöm be a 81. évemet, ha a jó Isten addig éltem. (1979.nov.19.)

"...munkáimmal nem akarok előnyöket szerezni. Céлом nem a tudományos feldolgozás, hanem a történelmi tények rögzítése és erről a nagyközönség tájékoztatása. Ami pedig munkáim stilizálását illeti: én arra törekedtem, hogy fordításaim megfeleljenek az eredetinek, tehát nemcsak értelem és tartalom szerint, de az akkori szellemnek is, úgy azonban, hogy ma is érthető legyen. Tanulmányaimban arra helyezem a hangsúlyt, hogy lehetőleg az okmányok közöljék a történeteket, én csak a semleges összekötő szöveget írom közéjük. De tartom magamat ahhoz is, amit a katonai iskolában tanultam: röviden, tömören, katonásan írni. Mivel nem az vagyok aki dicsőségre, kitüntetésre pályázik, kutatási eredményeimet csak át kívánom adni, így felajánlom, vegye át a tájékoztatás lehetőségeit a magyarországi nyilvánosság részére." (1979.nov.19.)

A következőkben vázlatosan áttekintjük Náday Károly munkásságát:

**A NÁDAY KÁROLY FELDOLGOZTA ANYAGOK A KUFSTEINI VÁR
EGYKORI FOGLYAIÉRŐL ÉS ZRÍNYI JÁNOSRÓL
MAGYAR ÉS NÉMET NYELVEN**

1. Zrínyi János Antal gróf, a császár foglya

Orvosi vizsgálat eredménye

Graf Johann Anton Zrínyi, Gefangener des Kaisers

Ärtzliche Untersuchung-Ergebniss.

Zrínyi János Antal gróf nem a kufsteini várban, hanem a szintén tiroli Rattenbergben, majd Grazban töltötte haláláig tartó 20 éves fogságát. Az 1671-ben lefejezett Zrínyi Péter fia, Zrínyi Ilona öccse, 1650-1660 körül született, 1703. nov. 12-én halt meg. Apja kivégzése után elszakították családjától, "Gnade" néven besorozták a császári seregbe. Közben nyolc hónapot a kurucok fogságában töltött, de nem csatlakozott hozzájuk. Ennek ellenére, mikor kiszabadult, 1683-ban a császár elfogatta s ítélet nélkül fogságba vetette. A Náday által felkutatott várparancsnoki iratok az innsbrucki Landesarchivban a "fogoly" ellátási költségeinek, tönkrement ruházatának, ágyneműjének pótlására szükséges anyagiak átutalását, vagy az őrség megerősítését sürgetik. A császár nem egy iratban személyesen foglalkozott Zrínyi János ügyével: megdicsérte a fogvatartók buzgalmát pl. mert a foglyot még biztonságosabb helyre szállították, amikor attól tartottak, hogy "az igen veszélyes és fontos foglyot" a Grazban levő horvát és magyar diákok esetleg megkísérlik kiszabadítani. Náday Károly részletesen ismerteti az 1699-ben ez ügyben kiküldött innsbrucki császári tisztiorvos: Peter Linsing vizsgálatának eredményét. A császárnak küldött jelentése szerint: "nevezett gróf semmiféle valódi, hanem meglévő búskomorsága, mély benyomást keltő állapota miatt, inkább színelte némaságban leledzik." Zrínyi az orvosnak nem minden kérdésére s csak írásban válaszolt. A doktor — mintegy elrettentésül — felsorolta neki az orvosi beavatkozások lehetőségeit: húzás, szondázás, érvágás, szipolyozás, hólyagot húzó tapasz, zsinórhúzás. A fogoly mindennek ellenére — hallgatott. Az egyik őr vallomása szerint: "Zrínyi gróf urat saját magával hallottam beszélni... mintha egy őrség élén menetelt volna s többször jelentést tett önmagának." Környezete egyetlen szót sem hallott tőle; néma tiltakozásul haláláig hallgatott.

Náday Károly egyik levelében írja: "Időközben beszereztem Zrínyi János grófról is az elérhető okmányokat. Bár ő nem Kufsteinban volt fogoly, neve szerepel az itteni "magyar vértanúk" emléktábláján. Így kezdtem utána is kutatni. Nem tudtam megállapítani, hol és mikor született. Egyesek szerint Grazban, de az ottani püspöki hivatal szerint, nincsenek erre vonatkozó feljegyzések. A második az, hogy okmányszerűen nem tudtam megállapítani, valóban a törökök részére való kémkedésért, vagy más politikai okból került-e ítélet nélkül börtönbe? 1683-ban már mint foglyot Passauból a tiroli Rattenbergbe szállították. Mivel a bajor csapatok betörték Tirolba és előbb Kufsteint, majd Rattenberget is elfoglalták, így Zrínyi fogvatartói kénytelenek voltak az "importanten Staatsgefangenen"-t menekíteni. Így került Grazba, ahova július 8-án érkezett meg. Zrínyi János ugyanez év november 12-én elhunyt. A dominikánus templom halottas kápolnájának kriptájába temették. 1944-ben

a horvátok kiásták tetemeit és a Wiener-Neustadtban kivégzett Zrínyi Péter, valamint Frangepán tetemeivel együtt Zágrábba szállították." (Sáfrán Gy. -nek 1978. I. 5.)

2. Wesselényi Miklós báró a kufsteini várban

Baron Nikolaus Wesselényi auf der Festung Kufstein.

Id. Wesselényi Miklós báró fogságának előzménye a birtokos szomszéd Haller gróf és a közte felmerült ellentét. A gróf ui. értékes lovat adott el Wesselényinek, de nem közölte, hogy az állat beteg. Ezenfelül magához csalta a báró istállómeisterét s egyik lóápolóját, Wesselényi 400 felfegyverzett hajdújával, munkásával indult Gorbóra, hogy Hallert elfogja, megvendégelje és haza bocsássa. Nem találta azonban otthon. Haller csakhamar feljelentette. A kir. táblabírótság Wesselényit két évi házi fogságra ítélte, de II. József császár az ítéletet bizonytalan időre szóló várfogságra változtatta. Wesselényit útközben Dátos községben, Dániel báró házában 1785. február 12-én elfogták. A járőrparancsnok szerint: "A letartóztatást nem akarta tudomásul venni. Előadta, hogy a kormány idézésére Nagyszebenbe óhajtott menni és ott jelentkezni. Annyira ellenkezett, hogy hat ember kellett ahhoz, hogy fogják... kezeit meg kellett köttetnem és így kísértetni a kapu elé, hol egy paraszti nyeregben, csak karját kötöttem meg, míg kocsija megérkezett, melybe egy tizedes kíséretében beszállt. Ekkor a kötelékeitől megszabadítottam." Ez tehát elfogatásának hiteles története. Legenda, hogy a legközelebbi faluig két ló között, hosszú kötélén kellett volna futnia. A császár meglegedéssel nyugtázta, hogy Wesselényivel szemben "minden erőszakot igénybe vettek." Wesselényi letartóztatásához egy századost, két tizedest és huszonnégy közlegényt rendeltek ki, ellátva őket a "szükséges oktatásokkal". — A kétségtelenül heves természetű főúr tettéknek okáról: Haller gróf tetteiről azonban sehol sem esett hivatalos szó. Wesselényit először Marosvásárhelyre vitték, ahol kegyelmi kérvényt diktált a császárnak, aki azonban nem válaszolt. Útközben Kolozsvárott búcsúzott el feleségétől és gyermeküktől, aki hamarosan meg is halt. 1785. április 29-én érkeztek Kufsteinba. A kíséző őrmester szerint: "Az állami fogoly magaviselete ide jövetelkor teljesen nyugodt és csendes volt." A nála levő 5 levelet, pénzét elkobozták, használati tárgyait; hálózsák, zsebkendők, gatyák, harisnyák, sérvköttő, viaszgyertya, Biblia stb. jegyzékbe vették s a rabot az 5-ös számú cellába zárták. A címére érkezett leveleket cenzúrára Bécsbe küldték. Egyik nővére személyesen is hiába esdekelt a császárnál. Amikor II. József császár felkereste Kolozsvárt, a Wesselényi család három nő tagja ismételten hiába sorolta előtte a megindító tényeket: "Az egész családnak csak két férfi tagja van s ez a bátyám minden gyermekét elvesztette." A nő rokonok a feleség nevében csak kérvényt adhattak át, mert Wesselényiné Cserey Heléna — a császári rendelkezés értelmében — nem hagyhatta el lakóhelyét. Két év múlva Wesselényi újabb kegyelmi kérvénnyel jelentkezett — mindhiába. Amikor már közel öt esztendeje raboskodott a kufsteini vár börtönében, a várparancsnok felterjesztést nyújtott be érdekében, melyben orvosi véleményre hivatkozott: "az állandó fájdalmak fejét annyira igénybe vették, hogy arca nemcsak beesett, hanem sápadt, a nyálkahártyák duzzadtak, a szemek vörösek... gondot okoz Kühnemann sebész kijelentése, hogy hirtelen szélhűdést kaphat." A császár utasítása: "mindazon segédeszközöket használni kell, melyek a gondot okozó bajnak elébe vágnak." Wesselényi két hónap

híjján öt esztendő s fogságát 1789. december 15-én a császár végre feloldotta s december 21-én Wesselényi indulhatott haza, Erdélybe.

Náday Károly egyik levelében írja: "Akik Nyirő: 'Sibói bölénye' alapján ismerték meg Wesselényit, azokat munkám nyomán kis csalódás érheti. Mivel nem vagyok regényíró, csak a leíró történelemmel foglalkozom, tehát a felkutatott okmányokat mutatom be; ezek alapján azonban ki-ki megalkothatja saját véleményét." (Sáfrán Györgynek, 1978. I. 5.)

Wesselényi a kiszabadulás utáni években egy hozzá intézett burkolt figyelmeztetésre így válaszolt: "engemet József császár szenvedni megtanított, de félni nem." Kemény természetét örökölte a tizenkét gyermekük közül életben maradt egyetlen: ifj. Wesselényi Miklós, "az árvízi hajós." A család — elődeihez méltó — utolsó férfi sarja, a történész, újságíró Wesselényi Miklós, 1980-ban Budapestről távozott az élők sorából.

3. Jakobinusok a kufsteini várban

Jakobiner auf der Festung Kufstein.

Megjelent: Wörgler Rundschau, 1978. febr. 15-től

5 folytatásban.

A magyar jakobinusok kufsteini fogságát Náday, Kazinczy Ferenc: Fogságom naplója alapján ismertette meg osztrák olvasóival.

Foglalkozott továbbá az osztrák származású Andreas Riedl sorsával, akit Martinovics Ignáccal egy időben tartóztattak le Bécsben, majd szintén raboskodott a kufsteini várban. Riedl 1748-ban született Bécsben. Apja, mint mérnök-százados igen jó nevelésben részesítette, úgyhogy a későbbi II. Ferenc császár nevelője lehetett. Volt tanítványa utóbb már nem tartott igényt szolgálataira. Andreas Riedl csatlakozott a bécsi jakobinusokhoz. Amikor 1794-ben társaival együtt letartóztatták, életének a császár ugyan megkegyelmezett, de 60 évi börtönnel, gyakorlatilag életfogytiglani fogsággal sújtotta. 1795 augusztusában szállították a kufsteini várba, ahol az 1. sz. cellába zárták. Utóbb Graz, Spielberg, Munkács börtöneiben raboskodott, 1806-tól a brünni Ferencesek zárdájában. Innen a bevonuló franciák szabaddítták ki. Párizsba költözött. 1837-ben halt meg.

4. Czuczor Gergely a kufsteini várban

Gergely Czuczor auf der Festung Kufstein.

5. Teleki Blanka tíz évi várfogságra...

Gräfin Blanka Teleki mit dem zehn jährigen Festungsarrest

Megjelent: Tiroler Heimatblätter, 1977/4. füzet.

6. Teleki Blanka grófnő és Lővei Klára a kufsteini várban

Gräfin Blanka Teleki und Klara Lővei in der Festung Kufstein.

Megjelent: Wörgler Rundschau, 1977. szept. 28. — 1978. ápr. 12.

között 16 folytatásban.

Teleki Blanka és Lővei Klára vádirata — húsz nyomtatott oldal — először e sorok írójának: Teleki Blanka és köre c. kiadványában jelent meg 1963-ban a Magyar Századok sorozatban. Ugyancsak itt látott napvilágot Lővei Klára: Kufsteini

jegyzetek c. írása, melyet eredetileg Michelet francia történetírónak készített, aki Teleki Blankáról könyvet tervezett, de közbejött halála miatt már nem írhatta meg. A Kufsteini jegyzeteket utóbb P.Szathmáry Károly adta ki, de gondosan kihagyott belőle mindent, ami — a kiegyezés utáni időkben — kompromittálónak számított. Az eredeti szöveg megmaradt töredékeit a nagybányai Tartományi Múzeumba őrzik. Mikrofilmjéről a P.Szathmáry által kihagyott részeket is közölhettem.

Náday Károly érdeme, hogy Teleki Blanka és Lővei Klára elítélésének körülményei, fogságuk története ma már német nyelven is olvasható. Rájuk vonatkozó önálló kutatásai is eredménnyel jártak. Az eddig ismert anyagokat — osztrák levéltárakból — több eddig ismeretlen dokumentummal egészítette ki. Ezek közé tartozik Teleki Blanka sógornőjének a császárhoz intézett kérvénye. Teleki Miksáné Cooq Jacqueline beadványa 1854. február 9-én kelt. Benne elsősorban "szerencsétlen sógornője borzasztó helyzetének" könnyítéséért esedezett. Kérte, hogy a családjától eddig fűtésre, mosásra, élelemre engedélyezett havi 50 Ft-t továbbra is megkaphassa, mert "az utóbbi hónapokban ezt a kedvezményt is megvonták" ...naponta "10 kr. és egy adag komisz kenyéren kell élnie...levegőre sohasem mehet, kivéve, ha az orvos betegség esetén mozgást engedélyez neki, nem foglalkozhat sem kézimunkával, sem olvasással." Kérte továbbá, hogy sógornőjét havonta egyszer meglátogathassa. A kérvényt — Náday Károly kutatásai szerint — miniszteri konferencián tárgyalták. Mivel Teleki Blankát "nagy veszélyessége miatt" kegyelemre nem javasolták, csak az anyagi támogatást engedélyezték. A rendszeres látogatást is megtagadták, sógornőjének csupán egyszeri, egy órás látogatást engedélyeztek ez év májusában. Náday idéz egy fent maradt hivatalos levelet is, melynek írója felettségének azt ígéri, gondja lesz Teleki Miksáné "ellenőrzésére és Kufsteinből való mielőbbi eltávolítására." Náday közli továbbá a jóindulatú várparancsnok, Mercandin minősítéseit a két fogolynőről az 1854–56-os évekből. Teleki Blankáról mindig megemlíti, hogy "zárkózott" s hogy "sorsába belenyugodott". Lővei Klára legfőbb jellemzői: "csöndes, engedelmes". A jelentések zárómondata mindkettőjükénél: "Kegyelemre ajánlva." Ennek ellenére: Lővei Klára kitöltötte öt éves fogságát, míg Teleki Blanka 1857-ben csak általános kegyelemmel szabadult, akkor már Laibachból, ahova időközben átszállították.

7. Rózsa Sándor a kufsteini várban

Sándor Rózsa in der Festung Kufstein.

Megjelent: Tiroler Heimatblätter, 1976/3. füzet.

Rózsa Sándor, a "betyár" az 1859–1865-ös években raboskodott a kufsteini várban. Szegeden született 1813-ban, nincstelen családból, semmiféle iskolát nem végzett. Pályáját mint pásztor, illetve csikósbojtár kezdte, így lett kiváló lovas. Először huszonhárom éves korában ítélték el, megszökött. 1848-ban Kossuthtól kért kegyelmet, aki felszólította, kötelezze el magát a becsületes életre s embereivel vegyen részt a szabadságharcban. A feltételeket Jókai közvetítette. Rózsa Sándor 150 emberével bekapcsolódott a délvidéki harcokba. Vetter tábornok szerint egyik csatában egymaga tizenkét embert ütött agyon. Amikor azonban a harc befejeződött, társaival rabolni kezdtek, ezért eltávolították őket a seregből. 1857-ben Rózsa Sándort egyik tanyán leütötték és átadták a hatóságnak. 1859-ben halálra ítélték, majd

kegyelemmel életfogytiglani fogságra. Ekkor került Kufsteinba. Bár itt frásbéli feljegyzések eddig még nem kerültek elő róla, szóbeli hagyományok, képek, tárgyak ma is őrzik emlékét. Mint fogollyal meg lehetettek vele elégedve, mert apró tárgyak készítését engedélyezték neki. Lószórból kis gyűrűket font és feltehetően szívnak való dobozokat készített: komisz kenyerét megrágta s rákente a dobozra, majd ebbe a ragacsba szalmaszálakat nyomott. Minta szerint így alakította ki a salzburgi fejedelmi gyógykút képét, mint arra a felirat is utal: "RESIDENS BRUNNEN SALZBURG." A ma is meglevő dobozka melletti cédula szerint 1865-ben ilyenekkel ajándékozta meg a helyőrség parancsnokát, a törzsfoglárt, valamint annak leányát. Hogy Rózsa Sándor a sovány étkezési viszonyok ellenére is megőrizte erejét, erről is szól a szájhagyomány. Egyik fegyenc társa kérdezte, miképp tudta ellenfeleit legyőzni? A "miképpent" láncai ellenére is úgy mutatta be, hogy többé senki sem volt kíváncsi rá. Utóbb Kufsteinből Theresienstadthba helyezték át. A kiengedés után kegyelemben részesült, de mivel újból mint rablóvezér tűnt fel, életfogytiglani fogságra ítélték. A szamosújvári börtönben halt meg 1878-ban 65 éves korában. Képe a kufsteini várbörtön 13-as cellájának falán ma is látható: csikós ruhában, bilincsen fekszik a priccsen. Az eredeti kép egy Baier nevű katonától származott, aki a múlt század 80-as éveiben festette, mikor alakulatával átmeneti szálláson volt a kufsteini várban, ő maga Rózsa Sándor egykori cellájában. A kép utóbb tönkremenőben volt, amikor 1915-ben a magyar származású László főhadnagy felhívta rá alezredese, Hans Weiskopf figyelmét, akit érdekeltek a helyi történeti hagyományok s így ő bízta meg Stanislaw Gruber (1867-1931) festőt, restaurálja a képet. Az eredetén már nem lehetett segíteni. A vár levéltárában meglevő levelezőlapnyi fényképről a szakember hű olajmásolatot készített.

8. Von Amsberg, Georg a kufsteini várban

Georg von Amsberg auf der Festung Kufstein.

L.: Wissenschaftliche Bibliothek, Hildesheim.

Amsberg 1821-ben a Hannover-i királyság Hildesheim nevű városában született, vendéglős szülőktől. 1839-től önkéntesként szolgált az osztrák hadseregben, utoljára hadnagyi rangban, mint a Coburg 8. huszárezred tagja. 1848. október 30-án hangzott el századukban Sulyok főhadnagy felszólítása: "Aki apját és anyját szereti és aki hazáját menteni akarja, az legyen készen és kövesse parancsát" vagyis induljanak Magyarországra. Amsberg is csatlakozott hozzájuk. Utóbb vallomásaiban így mentette magát: "nem tudtam mitévő legyek. Ingadoztam, de hogy bajtársaim szemében ne legyek gyáva, velük tartottam." (A magyarok ügye mellett azonban 1849. április 14. után is önként kitartott.) Galícián keresztül igyekeztek Magyarországra. Közben Amsberg kolerát kapott, majd egy kisebb különítménnyel az osztrákok fogságába esett, ahonnan azonban a lengyelek megszöktették, s elkísérték a magyar határig. 1848. november 26-án ért Pestre. Felgyógyulása után Debrecenben osztrák kémként elfogták, de Kossuth parancsára szabadon engedték. Harcolt a cári csapatok ellen, a nagyszebeni csata után akkor már mint őrnagyot Görgey 2-od osztályú érdemrenddel tüntette ki. A szabadságharc bukásakor, amikor a fővezér már Arad felé tartott, Amsberg Nagyváradon volt s onnan, hogy ne az osztrákok kezébe jusson, Lembergbe igyekezett, ahol jó emberei voltak; segítségükkel szeretett volna szülő-

földjére visszatérni, azonban elfogták, kihallgatták, majd Kassára, onnan Aradra szállították. 1850. febr. 28-án kötél általi halálra ítélték, majd — kegyelemmel — tizenhat évi fogságra, Kufstein várában. Ez év november elején érkezett oda.

1858-ban családja kegyelmi kérvényt nyújtott be ügyében. 1859. máj. 30-án kelt a kufsteini várparancsnokság jegyzőkönyve, mely szerint: "Ön palatábláján azt kérte a tekintetes várparancsnokságtól, hogy jegyzőkönyvileg kihallgattassék..." Amsberg e kihallgatáson saját kegyelmi kérését adta elő s megjegyezte: "Most már 8 éve és 9 hónapja türelemmel viselem a kufsteini várban kemény büntetésemet". Kérését a várparancsnok és az orvos egyaránt támogatták. 1858. júl. 21-én kelt I. Ferenc József császár irata, mely szerint: "Kegyelemből elengedem, Georg von Amsberg felségárulás miatt elítélt fegyenc hátralevő büntetését. Amint azonban kilép az őrizetből, államaimat azonnal el kell hagynia." Az utiköltséghez szükséges 25 váltó forintot aug. 6-án utalták ki.

Náday Károlynak G. Amsbergéről készített 45 sűrűn gépelt oldalnyi összeállításából itt csak néhány mozzanatot villanthatunk fel. Mivel ez az anyag-gyűjtés osztrák és magyar levéltárakban őrzött dokumentumok — főleg kihallgatási jegyzőkönyvek — alapján készült, a szabadságharc történetét kutató szakembereket is érdekelheti.

Náday Károly további munkái német és francia nyelven:

9. Wiener Gefangene auf der Festung Kufstein.
10. Grazer Gefangene auf der Festung Kufstein.
11. Preussische Gefangene auf der Festung Kufstein.
12. Mailänder Gefangene auf der Festung Kufstein.
13. Polnische Freiheitskämpfer auf der Festung Kufstein.
14. Liebes Abendteuer des kommandanten der Festung Kufstein.
15. Semonville und Maret französische Diplomaten als Gefangene auf der Festung Kufstein.

De 'emprisonnement de M. M. Semonville et Maret, diplomates, à la forteresse de Kufstein.

L.: Bibliothèque Nationale, Paris.

Náday Károly legújabb összeállítása:

- 16-17. Gefällte Urteile
"Ítéletek" (57 kufsteini fogolyról). — "Ítéletek" (64 nem kufsteini fogolyról)

Náday Károly egyes anyagai összeállításának befejezéséül felsorolja forrásait: a nyomtatásban megjelent műveket, továbbá a levéltárakat, könyvtárakat, közgyűjteményeket, ahol a közölt dokumentumok eredetijét őrzik. Az egyes, részben idézett, részben teljes terjedelemben közölt dokumentumoknál azonban nem mindig je-

lőli meg a lelőhelyeket. Anyagai azonban így is alkalmasak az érdeklődés felkeltésére, további kutatások ösztönzésére.

Náday Károly eredményeit felhasználtam 1979-ben Bukarestben, a TÉKA sorozatban megjelent Teleki Blanka és köre c. kis könyvemben (175. l. -tól), továbbá Toldy és Czuczor Gergely c. cikkemben (Magyar Nemzet, 1980. okt. 8.) Ez utóbbira mindkét család leszármazottaitól kaptam dokumentumokat, amiket ezúttal is köszönök!

Dr. Salamin Pál és Dr. Markó Sándor, akinek felesége Toldy Ferenc dédunokája, fénymásolatban megküldték Toldy Gabriella-Ilonának 1849. január 13-án kelt keresztlevelét, amely szerint: "A keresztelő neve Czuczor Gergely Benedek rendi áldozár". (A kedves eseményt követően öt nap múlva tartóztatták le Czuczor Gergelyt.)

Dr. Czuczor Rezsőtől a mában gyökerező dokumentum érkezett: a csehszlovákiai CSEMADOK andódi és érsekújvári szervezeteinek a "VIII. Czuczor Gergely irodalmi és kulturális napok" 1977. márc. 1-től ápr. 30-ig terjedő rendezvényeinek műsora. — A "Szabadság gondolata a magyar költészetben" című irodalmi összeállítás ünnepi beszédét Dr. Czine Mihály mondta. — A rendezvények közt még a "Czuczor Gergely és Jedlik rokonok találkozója" is szerepelt.

Köszönöm továbbá Schelken Pálmának a kufsteini emléktábláról írott cikkeit.

II.

CZUCZOR GERGELY RABSÁGA

Czuczor Gergely (1800-1866) életművét születése 175. évfordulója alkalmából a Magyar Irodalomtörténeti és a Magyar Nyelvtudományi Társaság együttes "Czuczor emlékülésen" méltatta és mérte fel 1975. december 16-án.

Szépírói működését Horváth Károly mutatta be (l. ItK, 1976, 332-339.) — Czuczor: Augsburgi ütközet c. hexameteres eposza a reformkort megelőző nemzeti ébredést szolgálta, Kisfaludy Károly jelentette meg a Zalán futása előtt egy évvel. Ezt követte az Aradi gyűlés, majd a Botond, melyet Horváth János már inkább verses regénynek minősített. Czuczor balladái közül elsősorban a Szondi és a Hunyadi bizonyult maradandónak, Népies dalai Petőfit s vele a népies nemzeti költészet irányzatát készítették elő. Közülök több a nép ajkára került, mint pl. a Fúj süvölt a Mátra szele. A falusi kislány Pesten c. népies tárgyú életképe antológiákban ma is megtalálható.

Czuczor Gergely nyelvtudományi munkásságát Balázs János méltatta (l. Magyar Nyelv, 1976, 149-155.) Czuczor fő műve: A Magyar Nyelv Szótára. A MTA megbízásából készítették: Czuczor Gergely és Fogarasi János. I-IV.k. Pest, 1862-1874. Balázs János szerint, bár szótárirodalmunk történetének ez a szakasza még nincs feldolgozva, "annyit megállapíthatunk... hogy az andódi jobbágyfiúból lett tudós költő mint lexikográfus nemcsak magyar, hanem kelet-európai, sőt európai mértékkel mérve is jelentőset alkotott, s nevét együtt kell és lehet említenünk az olasz Calepinus-nak, a francia Littré-nek, vagy a szintén jobbágyivadék cseh Jungman-nak, valamint a lengyel Linde-nek a nevével."

Czuczor méltatói elismeréssel említik a Czuczor-irodalom alapvető forrását, Összes Költői Művei (1889) kiritikai kiadását, melyet rendtársa, Zoltvány Irén rendezett sajtó alá és kísért tanulmánnyal.

Czuczor műveiből Hegedűs Géza 1956-ban adott közre válogatást tanulmány kíséretében. Irodalomtörténeti helyét jelölte ki Tóth Dezső: Két Vörösmarty-epigon c. tanulmányában (ItK, 1960, 633.) Nyelvtudományi munkásságáról Kelemen József emlékezett meg az 1967-es Nyelvtudományi Konferencián (L. Tanulmányok a magyar és finnugor nyelvtudomány köréből, 1970.) Urhegyi Emilia szerint Czuczor rendtársa, az 1977-ben elhunyt Danczi József Villebald is foglalkozott Czuczor életművével. (L. Magyar Nyelv, 1978, 506.).

Czuczor Gergely a Nyitra megyei Andódon született 1800. december 17-én módos paraszteszaládból, Édesapja Czuczor János, édesanyja Szabó Anna, Fiuknak az

István nevet adták, a Gergelyt utóbb mint szerzetes kapta. Gyermekeveit Érsekujvárott töltötte, középiskoláit Nyitrán, Esztergomban végezte. Tizenhét éves korában lépett a Pannonhalmi Bencések közé unokafivérével, barátjával, Jedlik Ányossal, a későbbi kiváló fizikussal. Czuczor bölcsészeti és teológiai tanulmányait Pesten végezte.

Tanári pályáját Győrött kezdte. Innen váltott először levelet Toldy Ferencsel (1805-1875), aki legjobb barátja, legfőbb segítőtje lett. Először 1826 november 10-én írt neki. Ekkor még "Tudós Recensens Úr"-nak szólította, hamarosan azonban tegeződtek. Levelei Toldy Ferenc írói hagyatékában ma is megvannak az MTA Könyvtár Kézirattárában (M.Ir.Lev. 4-r. 61/f.)

1827. szept. 27-én Czuczor azzal a reménnyel utazott Pestre, hogy Toldyt — aki költeményeit kérte — személyesen is megismerheti. Ekkor találkozott Vörösmartyval s vele együtt látogatta meg Kisfaludy Károlyt. Mint Toldynak írta: "Ugyan ott megigértém, hogy aznap estvére Vörösmartyhoz elmegyek, hol Te is, mint mondatott, jelen fognál lenni; elmentem, de szerencsém hozzád nem lehetett." Következő, nov. 1-i levelében tehát összegezte azt, amit személyesen nem mondhatott el: "Kedves leveleiddel kezdett pályámnak folytatására serkentettél; mindezekért forró hálámat kijelentenem a szívbeli öröm s kötelesség ösztönöz." A következő évtől már a személyes ismeretség melege diktálja a megszólításokat: "Szeretett" -, vagy "Édes Barátom!"

Toldy Ferenc Czuczor további pályafutására is döntően hatott. Mivel a költő nyelvészeti kérdésekkel is foglalkozott, nyelvtudományi kutatásainak elismeréséül az MTA, akkor: Magyar Tudós Társaság, amelynek Toldy Ferenc volt a "titoknok" azaz főtitkára, Czuczort 1831-ben levelező, majd 1836-ban r.taggá választotta. Nyilván azt is Toldy Ferencnek köszönhette, hogy — akkor már mint komáromi tanárt — 1835-ben az Akadémia segédjegyzőjének és levéltárnokának hívta meg és így Pestre költözhetett. Két év múlva hatósági nyomásra visszarendelték Pannonhalmára. A fővárosba 1845-ben került újból vissza, amikor az MTA A Magyar Nyelv Szótárának munkálataival őt és Fogarasi Jánost bízta meg.

Az 1848 márciusi események az amúgy is dinasztia-ellenes Czuczor Gergelyt Riadó c. versének megírására ihlették: (Teljes szövegét l. az 1.sz. iratban.)

Nem kell zsarnok király! csatára magyarok,
Fejére vészhalál, ki reánk agyarog.
Ki rabbilincseket s igát kohol nekünk,
Mi sárgafekete lelkébe tört verünk.

A versszakonként visszatérő felszólítás: "Szabad népek valánk, s azok legyünk."

Tóth Dezső így ír a Riadóról: "Petőfi harci dalai mellett, de azokat megelőzve, az egész szabadságharc legélesebb, legszókimondóbb és legfenyegetőbb csatadala, nem pusztán harci riadó, de politikai is, Petőfire emlékeztető plebejus ingerületű, zsarnok ellenes támadás is, amely meghaladta vagy legalábbis megelőzte a liberális eredetű forradalmiságot, a függetlenségi harcban tanusított elvi következetességet. Maga Bajza, a Kossuth Hírlapja szerkesztője is sokallta merészségét s halogatva, csak Czuczor unszolására közölte 1848.dec.21-én... amikor Windischgrätz a főváros felé közeledett." (ItK. 1960. 649.l.)

Amikor a császári seregek bevonultak Pestre, Czuczor Gergelyt 1849. január 18-án elfogták. Ekkortájt írhatta Ítélszék előtt c. versében:

Hogy hazámat ne szeressem,
A bitorlót meg ne vessem:
Hatalom nem teheti!

Főbe lőhet, nyakasztathat,
Bítfára akasztathat,
Ő erősebb tegye meg!

1849. január 29-én hadbírószági ítélettel "hat évi vasban töltendő várfogságra" ítélték.

Kálváriája stációt Toldy Ferencnek írt leveleiből, valamint a Náday Károly által felkutatott egyéb dokumentumokból ismerjük.

Toldynak írt leveleiből hatot kiadott V. Waldapfel Eszter:

A forradalom és szabadságharc levelestára c. gyűjtemény III. kötetében (Bp. 1955), ugyancsak megjelentette Teleki József gróf 1849. febr. 3-i kegyelmi kérvényét, melyet Toldy Ferenc fogalmazott s Toldy levelét Rimely Mihály pannonhalmi főapáthoz. A teljes anyag kiadványunkban lát először napvilágot.

Czuczor Gergelyt letartóztatása után a pesti Ferences kolostorban, majd az Új-épületben, végül Budán tartották fogva.

Teleki József gróf kérvényével az Akadémia, a magyar tudomány nevében próbálkozott Windischgrätz hercegnél. Toldy Ferenc a pannonhalmi főapát közbenjárását is sürgette.

Mivel kezdetben még Toldy Ferenc sem kapott Czuczorhoz látogatási engedélyt, Toldyné próbálkozott vele. Mint a rab rokona jelentkezett a rettegett Haynaunál, aki így förmedt rá: "Schämen sie nicht, zu einem so compromittirten Manne zu gehen?" (Nem szégyelli magát ilyen kompromittált emberhez menni?) Toldyné nem szégyellette, sőt további alkalomra is kért látogatási engedélyt. Az Akadémia öreg szolgájának kíséretében kereste fel Czuczor Gergelyt. A még ezután kért engedélyt már nem vehette igénybe, mert drámai esemény jött közbe. A történetet Vadnai Károly: Irodalmi emlékek (1905) c. kötetéből ismerjük.

Toldyné édesanyja birtokolta a jónevű "Tigris" szállót. Második férje orvos volt, akit a pesti társaságban német-vers-rögtönzéseiről ismertek. Történt, hogy a doktor-fogadóséknál társaság gyűlt össze. A fogadáson a ház leánya is megjelent férjével, Toldy Ferencsel. A meghívottak között volt egy katonatiszt is, aki az Új-épületben teljesített szolgálatot. Társalgás közben szenzációnak szánt történetbe kezdett: "Van most megint egy érdekes foglyunk, aki költő és pap." — "Czuczor Gergely?" — kérdezte az egyik magyar vendég. — "Az" — felelte a tiszt s mohón fűzte hozzá, amiért a történetbe kezdett: "Szép fiatal nő jár hozzá, valószínűleg valami gyöngéd viszony... De támadt az a gyanú is, hogy politikai küldetésben jár be hozzá. Ezért el van határozva, hogyha újra bejő, levetköztetik s megvizsgálják, nincs-e nála valami gyanús irat?" — A még első kézből értesült Vadnai Károly így folytatja: "S ezt hallotta Toldyné, a ház leánya. Mélyen elpirult, hogy ily gyanúba jöhet s erőiesen szólalt föl:

— Segéd-tiszt úr! Annak a nőnek Czuczor Gergellyel nincs semmi gyöngéd viszonya. Annak a nőnek férje van, akit szeret és becsül. Erről biztosíthatom, mert az a nő én vagyok!

A katonatiszt hűledezve kért bocsánatot a fiatal nőtől, ki hozzátette:

— Engemet Czuczorban egy érdekel: sajnálom a szenvedő embert!

De midőn ezt hévvel és önérzettel mondta, egyszersmind megijedt, mert most elárulta egy katonatiszt előtt, hogy Czuczor Gergely látogatója Toldy Ferenc neje. Odament a tiszthez és kérte:

— Órizz meg a titkot, nehogy férjemnek baja legyen.

A tiszt megígérte és szavát lovagiasan meg is tartotta. Toldyné pedig többé nem ment be a fogolyhoz."

Czuczor és barátai azt szerették volna, ha fogságát Pesten vagy Budán töltheti. Ez ügyben kérvényeztek, leveleztek: "Mozdíts meg mindent, hogy legalább idegen országi fogságra ne vigyenek" — kérte Czuczor Toldyt 1849. febr. 4-én.

— "Egészségem gyöngül s csak azon remény gyógyíthat meg, ha hazámban maradhatok" (febr. 10.) — "Mulattató könyvekre volna szükségem, míg belső nyugalmam meg nem tér, azután majd komolyabbak is elkelnék" (febr. 12.) Ugyanakkor: "A vas folytonosan nyomja, mondhatom senyveszti karomat és lábamat."

Czuczor Gergely e korszakára vonatkozhatnak Csaplár Benedek (1821–1906) piarista pap-tanár, irodalomtörténész keltezés nélkül sietve írt sorai Toldyhoz:

"E percben vevém szegény Gerő bácsi izenetét... hogy adnám tudtul az ő orvosának, mikép a lába iránt nagy aggodalma van... Jelenleg valami katonai orvos piszog rajta, de ez nem elégíti ki aggodalmait. Kérem tehát Nagyságodat mély tisztelettel méltóztassék e kívánsát drága életű barátjának az ő saját orvosaival... tudatni." (MTAK Kézirattára, M. Irod. Lev. 4-r. 61/f.)

Czuczor Gergely panaszkolta, sokad magával van egy szobában, nem tud dolgozni. Érdeklődött, kért-e barátja látogatási engedélyt? Toldy Ferencnek a látogatást csak március 31-én engedélyezték.

Áprilisban a rabok közül többeket elszállítottak Budáról. "Engemet, mint csuzban, görcsben, szaggatásban szenvedőt legalább a kényelmetlen, nyílt szekéren való utazástól, ha kivált eső is talál esni, bizony megkímélhetnének" — írja Czuczor (ápr. 22.).

Mivel a következő hónapban, azaz május 21-én a honvédsereg visszafoglalta Budát, Czuczor Gergely számára is ütött a szabadulás órája. Humánusára jellemzően közvetlen rabtartóit megmentette a haláltól s celláját is csak akkor hagyta el, mikor két magyar kormánybiztos kivezette onnan. Ezt követően megromlott egészsége érdekében — a tihanyi bencés kolostorba vonult.

A császári sereg újbóli bevonulása után önként jelentkezett és tért vissza ismét, mint fogoly, ekkor még a ferencesek pesti kolostorába, ahol ismét szótári munkálataival igyekezett figyelmét elterelni a leverett szabadságharc beszivárgó baljós híreiről.

1850. február 17-i Toldynak írt levelében mintegy végrendelkezett: "Szótári munkálataimat vedd gondviselésed alá, a hozzájuk tartozó segédkönyvekkel és jegyzetekkel együtt... Ha (minthogy halandók vagyunk) a sors többé vissza nem hozna, ajánlom művemet kezelésed alá; gyűjtsd össze és add ki". Március 10-én, mivel

minden közbenjárás meddőnek bizonyult, könyvei, bútorai, használati tárgyai felől intézkedett.

Czuczor Gergely 1850. ápr. 9-i levele már Bécsből kelt: "Holnap indulok harmad magammal Linz felé, Kufsteinba", ahova 17-én érkeztek s ott azonnal "álomágyba vették" őket. Czuczor Gergely a várparancsnok jóvoltából egyszemélyes cellát kapott, hogy dolgozhassék. Leveleit ekkor a cenzúra miatt, már németül kellett írnia. Czuczor Gergely méltányolta a várparancsnok jóindulatát, de mint írta: mégis egy más országba vágyott vissza. (1850. aug. 4.) Augusztus 14-én jelezte barátjának, hogy Tacitus: Germania-ját lefordította s hogy az etymologiai szótáron dolgozik. Toldy Ferencnek egy más irányú érdeklődésére rezignáltan felelt: "Ami a költészetet illeti kedves Barátom, nem rendelkezem a madár kedélyével, mely a kalitkában éppen úgy énekel és repked, mint a szabadban, árnyas ég alatt vagy zöldben. Amennyiben guzsba kötött szárnyaim megoldódnak, úgy líráim újból hangozni fog. Egyetlen költeményemért, melyet szorongó kedéllyel és nyugtalan lélekkel írtam... megbűnhődtem."

Czuczor költeményei közt egy kufsteini ihletésű vers mégis akad:

A rab című:

Ülök magányban én sápadt alak,
Óríznek zárvasak, szirtkőfalak,

Lehajtanám pihenni bús fejem,
De vasba vert kezemre hogy tegyem?
Imádva égre nyújtánám e kart,
De ah békom, lábörve visszatart.

Ábrándjainak világából a börtönőr csörgő kulcsaival tereli vissza:

Már este van, zárt nyit bilincsemen,
A fölntezet hagyja öltenem,
S megint rám csukja a békői zárt,
S fagyos mosollyal mond jó éjtszakát.

"Jó éjtszakát!" keserves gúnyszavak,
Melyek szívet ketté hasítanak:
Csak Isten tudja, és a rab maga,
Mily tördöfés az ily jó éjtszaka.

Horváth Károly idézett tanulmányában Zoltvány Irénre is hivatkozva — írja, hogy Czuczor Gergely A rab c. költeménye első szakaszában "az őt előzőleg a pesti Újépületben titkon meglátogató honleányra, Toldy Ferencnére emlékezik, akinek emléke keserű fogságában szerelmi rajongássá mélyült a költő lelkében." (ItK. 1976. 338.)

Ki szép s jó vagy, mint égnek angyala,
Hozzád sóhajt e börtön gyászdala,

Toldy Ferenc mindent megtett barátja érdekében, amit tehetett: könyveket küldött s fáradszaktalanul tevékenykedett kiszabadításáért.

Hagyatékában vannak a bécsi hivatalnok Csarada György levelei — válaszok Toldy megkereséseire — Czuczor Gergely ügyében. Az első 1850. aug. 30-án kelt, melyben Csarada ígérte, minden tőle telhetőt megtesz. Feladata elsősorban az volt, hogy szemmel tartsa a Teleki József által az Akadémia nevében június 5-én beterjesztett újabb kegyelmi kérvény útját.

Czuczor Gergely természetes szorongással, hol reménnyel, hol hitetlenül kísérté figyelemmel barátja próbálkozásait. 1850. szept. 15-én írta neki: "Úgy látszik úgy kezelsz, mint egy szorgos orvos a betegét", azaz inkább nem ír, ha jó hírrel nem jöhet. Közeleg a rettegett kufsteini tél, amely pénzt igényel, meleg ruhát, fát a fűtéshez, világosságot. "Ehhez a gyógyszerár is hozzátartozik, melyet 14 nap óta állandóan igénybe veszek." Pénz segítséget csak az Akadémiától és rendjétől remélhetett.

Közben Teleki József második akadémiai kérvénye járta a maga útját s láthatólag nem reménytelenül. 1851. jan. 2-án a Legfelsőbb Katonai Törvényszék a következőkkel adta át a Hadügyminisztériumnak: "Miután elftételese a korábbi időszakban történt, mikor szigorúbban ítélték és nevezett 1 év 11 hónapot fogságban töltött s mivel részéről további veszély nem várható" — javasolták a hátralevő büntetés elengedését.

Január 4-i levelében Czuczor Gergely azon örvendezett, hogy Toldy Ferenc is kigyógyult betegségéből, hiszen, mint írta, "a Te életed az én fő támaszom. Irodalmi működésekre Te gyakoroltad a legnagyobb befolyást." Egyszersmind küldte Tacitus *Germania* c. elkészült fordítását s etimológiai megállapításait. Majd felsóhajtott: "mit tudtam volna teljesíteni kilenc hónap alatt"...ha a szükséges két láda könyv rendelkezésére állhatott volna! "Jelenleg keveset tudok dolgozni, mert a jobb szemem gyulladásban van." Mindennek ellenére Czuczor Gergely március elején nyelvészeti cikket küldött az Új Magyar Múzeum számára s közölte barátjával, hogy február végén tizenhat császári tisztet kiengedtek, köztük hét magyart is. A remény tehát újból felcsillant. Csarada György március 31-én örömmel írta, hogy: "Szegény Czuczor Gergely nemsokára megszabadul...ezt talán vigasztalásul kéz alatt lehetne Czuczorral tudatni. Toldy Ferenc ezért azt javasolta barátjának, hogy május 10-én tartson előadást az Akadémián. Czuczor Gergely egészségi állapota miatt azonban csüggeteg volt: "félek, hogy a szabadság esetleg későn vagy kevés haszonnal jön. Egy idő óta erősen fogyok, alig tudok dolgozni. Jelenleg erős influenza is kínoz. Nem lehet semmi sem rosszabb, mint egy tavasz Tirolban; naponta eső vagy hó". (ápr. 7.) Kellemes meglepetés számára, hogy az új várparancsnok, Nehiba József magyarországi származású, beszél magyarul, s így a továbbiakban ismét anyanyelvén írhat barátjának. Ápr. 24-i levelében már ennek ízeivel élhetett; mint írja, a biztató hírek közepette, ő lett Kufstein "hitetlen Tamása"... Testi állapotát csöndes hazai humorral jellemezte: "csak csontom és bőröm, majd ki-pottyanak a ruhámból, úgy lityeg-lötyög rajtam, beilleném valamely alföldi asztagra madárijesztőnek." Humora azonban keserűségbe torkollott abban a levélben, melyet a pannonthalmi perjelnek barátí ösztönözéssel írt.

Eközben a szabadulás órája mégis csak közelgett. A III. Hadtestparancsnokság Pestről azt írta Bécsbe a Hadügyminisztériumnak, hogy véleménye szerint Czuczor szabadon bocsátása esetén számára elég a "rendőri felügyelet".

1851. május 18: "Ófelsége legmagasabb elhatározása folytán folyó hó 14-én e várfegyenc hátralevő büntetését elengedte."

Czuczor számára tehát ütött a szabadulás órája. Sorsára az egész ország figyelt. Az ekkor megjelent nyomtatott Hirdetmény — mint megkönnyebült sóhaj — hálálkodott a császár "kegyének", hogy Czuczort visszaadták a "nemzeti tudományosságnak." Czuczor szabadulásának megható dokumentuma Toldy Ferenc és családjának hozzá írt kis verses levele, mely így fejeződik be:

Vár a nemzet, a hon s minden jó barát:
De nem hőbben senki, mint e hív család.

Mind a kilencen aláírták. Valóban, Czuczor Gergely szabadulásáért legtöbbet Toldy Ferenc tett.

Mielőtt Czuczor elhagyta Kufsteint, meglepő kívánsággal kereste fel a foglárt. Azt kérte, hadd vihesse magával — bilincseit. "Örüljön, hogy megszabadult tőlük!" — volt a várható felelet. "Emléklül akarom adni egy jó asszonynak" — magyarázta. Mivel azonban a bilincs is kincstári állományba tartozott s így a foglárnak azzal is el kellett számolnia, Czuczor pénzen megváltotta s végül is — hálája jeléül — Toldy Ferenc feleségének ajándékozta. Toldyné Czuczor, majd Toldy Ferenc halála után is kegyelettel őrizte élte alkonyáig, amikor tudva azt, hogy ilyen emlékeknek közgyűjteményben a helye, a Kisfaludy Társaság Erekljetárának ajándékozta.

Czuczor Gergely kufsteini rabbilincsenek történetét szintén az előbb már idézett Vadnai Károly: Irodalmi emlékek (Bp. 1907.) c. kötetéből ismerjük.

A bilincset ma is őrzik a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában.

Czuczor, Pestre visszatérve — az akadémiai jegyzőkönyvek szerint — első ízben 1851. jún. 14-én vett részt hivatalos összejövetelen, mégpedig a Matematikai- és Természettudományi Osztály "kis ülésén", ahol — nyilván az ő tiszteletére — tizenhárom más osztálybeli akadémiai tag is megjelent. Két nap múlva, jún. 16-án Vörösmartyval az élen, már szakmai-baráti körben üdvözölték, a Nyelv- és Széptudományi osztály ülésén. Fogsága utáni első, akadémiai előadását 1852. márc. 13-án tartotta: A magyar szóértelmezés és szóelemzés elveiről címen.

A következő éveket elsősorban A Magyar Nyelv Szótárának munkálataira fordította. Ennek I. kötete 1862-ben jelent meg, a II., -III. 1864-1865-ben. "A IV. kötet közepén forgott, midőn a keleti cholera őt 1866. szeptember 9-én kevés órai fájdalom után tőlünk elragadta" — idézte az eseményeket Toldy Ferenc 1868. márc. 21-i akadémiai emlékbeszédében. Méltatta Czuczor szépirodalmi- és nyelvtudományi munkásságát, megemlékezett fogságáról, szolt ügyének két jelentős pártfogójáról: "...hála azon emberbaráti közbejáróknak... egykori nádornénk Mária Dorothea! és Te, mintaképe a férfias erénynek, haza- és emberszeretetnek, Teleki József!"

Hogy Czuczor Gergelyért legtöbbet Toldy Ferenc maga tett, tudták a jelenvalók s tudja az utókor a Czuczor szabadulása érdekében Toldy által, mások nevében fogalmazott kegyelmi kérvényekből, Czuczor leveleiből, Toldy feljegyzéseiből. Láto-gatta barátját, intézte ügyes-bajos dolgaít, megküldte neki a nyelvészeti munkájához szükséges könyveket, folyóiratokat s nem utolsó sorban — az Akadémia révén — gondoskodott rendszeres anyagi támogatásáról. Toldy Ferenc emlékbeszédének be-fejezésében összefoglalta, mit jelentett neki Czuczor: "kivel negyven éven túl, foly-

tonos szellemi társalkodás, kölcsönös bizodalom és szeretet kapcsolt össze! kinek emlékezete ifjúságom örömeivel, férfikorom fáradozásai és öregségem gondjaival oly bensőleg össze van szőve!" (MTA Évkönyvei, XI.k. 1864-1869. Bp. 1876. 11-27.l.)

Az Akadémián 1896-ban, Czuczor Gergely halálának 30. évfordulóján Beöthy Zsolt emlékezett rá. (l. AkÉrt. 1896), míg a 100. évfordulón rendtársa, Pénzes Balduin méltatta (l. Vigilia, 1966/10.sz.)

E kiadvány anyaga Czuczor Gergely élete- és működése történetének szerves kiegészítő része. Ezzel lesz igazán hiteles a költő-tudós testi és szellemi arcképe.

Czuczor Gergely fogságából írt és egyéb Toldynak szóló levelét barátja híven őrizte s ma is megvannak az MTA Könyvtárának Kézirattárában.

*

E Czuczor Gergely fogsága dokumentumait feltáró kiadvány útra indulásakor megköszönöm Náday Károlynak a harmonikus együttműködést s — mindkettőnk nevében — Dr. Tamás Anna és Dr. Merkl Hilda körültekintő lektori munkáját.

Végül és mégis elsősorban hálával emlékezem Dr. Rózsa Györgyre, az Akadémiai Könyvtár főigazgatójára, valamint helyettesére Dr. Rejtő Istvánra, hogy ez az anyag megjelenik a Könyvtár kiadványainak sorában. Így nemcsak a Czuczor Gergelyről alkotott kép válik teljesebbé, de felhívhatjuk a figyelmet Náday Károly úttörő kufsteini kutatásaira is.

Budapest, 1981. május:

Czuczor Gergely szabadulásának 130. évfordulóján.

LEVELEK, OKIRATOK

1.

Jogi előterjesztés.

[Buda, 1849. január 29.]

[németül]

"A jelenlevő vádlott Czuczor Gergely, született Andódon, Nyitra megyében, Magyarországon, 48 éves, katolikus, Bencés pap a Szent-Mártoni apátságból.

A jelenlegi vizsgálatra Windischgraetz herceg Ófőméltóságának előbbi hónap 14-ről szóló parancsa volt az indítók.

A tényállás a következő: "Kossuth Hírlapja"-ban, az előző év, december 21-én a 149.számban egy költemény jelent meg "Riadó" címen. Mint szerző a szöveg alján "Czuczor" volt megnevezve. Ez a Czuczor, a bencésrendi pap: Czuczor Gergely a Szt.Mártoni apátságból, aki már 4 éve Pesten tartózkodik és irodalmi munkával, de különösen a nagy magyar szótár készítésével foglalkozik.

A kérdéses költemény hiteles szövege a következő (a költeményt az iratokból fogják felolvasni).

R i a d ó .

Sikolt a harci síp: riadj magyar, riadj!

Csatára hí hazád, kifent acélt ragadj.

Villáma fesse a szabadság hajnalát,

S fűrössze vérbe a zsarnokfaj bíborát.

Él még a magyarok nagy istene,

Jaj annak, ki feltámad ellene.

Az Isten is segít, ki bír velünk?

Szabad népek valánk, s azok legyünk.

Nem kell zsarnok király! csatára magyarok,

Fejére vészhalál, ki reánk agyarog.

Ki rabbilincseket s igát kohol nekünk,

Mi sárgafekete lelkébe tört verünk.

Él még a magyarok nagy istene stb.

A föld talpunk alatt, s fejünk fölött az ég

Tanú legyen, hogy áll Árpád ős népe még.

S mely e szent földre hull, minden csepp honfi-vér,

Kiáltson égbe a bitorra bosszúért.

Él még a magyarok nagy istene, stb.

Tiporva szent jogunk, szent harccal ójuk azt,
 Pusztítsa fegyverünk a fejedelmi gazt,
 S zsarnokok torán népek vígadjanak,
 A nép csak úgy szabad, ha ők lebuktanak.
 Él még a magyarok nagy istene, stb.

Elé, elé jertek, haramiahadak,
 Kiket nemzetbakók reánk uszítanak,
 Temetkezéstekül, ti bős szelindekek,
 Helyet dögész vadak gyomrában leljetek.
 Él még a magyarok nagy istene, stb.

Szívünk elszánt keserv, markunk vasat szorít,
 S csatára milliók imája bátorít,
 Ó drága véreink, vagy élet, vagy halál,
 De szolganépre itt a zsarnok nem talál.
 Él még a magyarok nagy istene, stb.

Vitézek, őrhadak, fogjunk búcsúkezet,
 Iszonytató legyen s döntő ez ütközet,
 Ős áldomás gyanánt eresszünk drága vért,
 Végső piros cseppig hadd folyjon a honért.
 Él még a magyarok nagy istene,
 Jaj annak, ki feltámad ellene,
 Az isten is segít, ki bír velünk?
 Szabad népek valánk, s azok legyünk.

Czuczor.

A költemény szövegéből kiderül, hogy annak szerzője hűséges követője a forradalmi pártnak és földijeit, a magyarokat, fegyveres felkelésre szólítja.

Amint ismeretes, Ófelsége, amikor a magyar képviselőház, Kossuth Lajos és követői nagy törvényellenességre határozták el magukat, előző év október 3-án legfelsőbb felhatalmazással nemcsak a magyar országgyűlést oszlatta fel és a nem szentesített határozatait hatálytalanította, hanem a Magyar Királyi birodalmat haditörvényeknek vetette alá; így Ófelségének a korlátlan felhatalmazásával bíró cs.kir. tábornagy Windischgrätz herceg Őfőméltósága előző év november 13-án a schönbrunni Főhadiszállásról, a magyarországi és erdélyi lakóssághoz kiáltványt intézett, melyben a tábornagy kihirdette, hogy ő vitéz és hűséges hadseregével az országba jön, de nem ellenséges szándékkal, hanem, hogy a felkelésnek véget vessen és a pártok által szétszaggatott országnak újból békét hozzon. E kiáltványban mindazokat, akik a cs.kir.csapatok ellen fegyvert ragadnak, vagy másokat ilyenre kényszerítenek, vagy csábítanak, mint felkelőket kezeli. Mivel a felkelők a legfelsőbb határozatoknak ellenálltak és fegyvert ragadtak, sőt ellenségesen vonultak a monarchia fővárosa felé, betörték Stájerországba, ennél fogva Őfőméltóságu Windischgrätz herceg, tábornagy a cs.kir. seregek élén ellenük vonult, több csatában visszaverte őket és e hó 5-én a felkelők által nagy sietségbe elhagyott fővárosaikba: Budára és Pestre bevonult.

A két városnak a cs.kir. csapatok általi elfoglalása után, a 2-ik hadsereg parancsnoka Werbner László altábornagy előző hónap 7.-vel kiáltvány útján az ostrom-állapotot kihirdette és ennek következtében a felkelésre izgató költemény szerzőjét őrizetbe vették és további hivatalos eljárásra a "központi katonapolitikai vizsgáló bizottságnak" adták át, mely őt a II.Igazságügyi osztályhoz haditörvényszék elé utalta.

Folyó hó 17-én a vádlott Czuczort összefoglalóan kihallgatták és költeményének tartalmát pontról-pontra ismertették. Beismerte, hogy a költeménynek ő a szerzője és hogy a Kossuth Hírlapjába a közzétételt ő kérte. A költeményt — előadása szerint — már novemberben írta és a december 21-i megjelenése előtt, 14 nappal adta át Bajza József szerkesztőnek.

A "zsarnok" szó alatt, mely a költeményben többször előfordul, a vádlott úr nem egy sajátos zsarnokot, vagy elnyomót értett, hanem egy olyat, aki a magyarok által elért jogokat és szabadságot vitatni akarja. Ezt a harci éneket a szerbek és rácoknak Magyarország déli részén történt rabló betörései miatt szerezte. A harcias hang és a "zsarnok", valamint a "haramiahadak" kifejezés is ezek ellen irányult. Semmi esetre sem értette ezek alatt Magyarország királyát és jól fegyvelzett cs.kir. hadseregét. Éppen úgy nem értette a császár és királyra vonatkoztatva "Mi sárgafekete lelkébe tört verünk", hanem mint egy összetett melléknevet, mint egy képletes kifejezést, melyben a "sárga" az irigységet és a "fekete" kifejezés a halált jelenti, tehát egy irigy és halált hozó lelket, mely az elnyomó szereket jellemzi.

Folyó hó 24-én a vádlott úr, a rendes kihallgatásakor, egészen az eddigi módon védekezett: ő nem akart felkelésre izgatni, hanem csak a szerb és rác rablók elleni védekezésre ösztönözni, nem is akarta költeményében ezeket megnevezni, nehogy még elkeseredettebbekké tegye őket, hanem csak általánosságban azokra az ellenfelekre célzott, akik a magyart el akarják nyomni.

Az első versszakban "S fűrösze vérbe a zsarnokfaj bíborát", a bíbor alatt képletesen a piros színt értette, mert a szerbek és a rácok többnyire pirosba vannak öltözve és csak ezeket kell vérben fűrösztetni.

Az a mondat: "nem kell zsarnok király" helyett "bitang király" állt. Ezt a kifejezést a szerkesztő önhatalmúlag változtatta meg. Mivel a "bitang" szó mint "gazdátlan ló" (bizonytalan) is használatos, nem tartotta esztétikusnak, mely állításának a bizonyításával a vádlott úr adós maradt, ui. az eredeti kéziratot Bajza szerkesztőnél hagyta és ez azóta megszökött. A vádlott úr a "bitang király" kifejezése alatt egy bizonytalan királyt értett, mert akkoriban Pesten Ferdinánd császár lemondását az újságok, nem hivatalos hírek alapján közölték, így nem tudták, hogy kicsoda tehát a király.

A vádlott úr különben a 23-i kihallgatásakor beismerte, hogy tudott arról, miszerint Ausztria ellen egy erős csoport fellázadt, de osztrák kiáltványokról és nyilatkozatokról nem értesült és az ő erős eszméje — a szerb borzalmak kezdetétől fogva — mindig csak a szerb felkelés elnyomása volt. Bár hiba volt, hogy a kifejezéseknél nem volt elég elővigyázatos, de a tényt magát, mint a költői gyengét, de nem mint gonosz cselekményt lehet neki felróni. Ő egyébként nem foglalkozott soha, sem forradalmi eszmékkel, sem politikával, nem látogatott politikai egyesületeket vagy klubokat, hanem visszavonultan csak a tudománynak élt.

Igazolásánál hivatkozik a legújabb magyar naptárra — 1849-ből — melyben egy költeményét közöltette "Új világi szózat" cím alatt. Ebben a költeményében a parasztokat rendre, nyugalomra, a király, a minisztériumok és egyéb felsőbbbség iránti engedelmességre figyelmezteti és nekik még más jót is tanácsol.

Ha az elsőül említett költeménynek, a "Riadó"-nak tartalmát mérlegeljük, az a zendülésre való izgatásra vall, melyet már a cím is mutat. Szerzője földijeit — a magyarokat — védekezésre hívja fel a kényurak és azok rablóhadserege ellen, biztatása különösen az előző évi szeptember 27-vel kezdődő időszakra vonatkozik, mikor a király békebiztosát, gr. Lamberg altábornagyot meggyilkolták, Senki mást nem érthetett ez alatt, mint csak Magyarország királyát és a cs. kir. hadsereget. Feltételezve, — mint ahogyan azt a vádlott úr hihetővé akarja tenni, — hogy a "zsarnok" kifejezés csak a szerbek és rácokra vonatkozik és az ebből következő kifejezés "haramiahadak" ugyancsak azokra vonatkoznak, a hermentik (értelmezési művészet, N. K.) szabály alapján egyáltalán nem valószínűsíthető, mert az egész kifejezésben egy szóval sem szerepelnek a szerbek vagy rácok. Általános lázadó kifejezések értelemszerűen csak a meglévő magyar forradalmi párt általános ellenlábasaira, tehát Ófelsége a császár és királyra, vagy ennek jogszerű kormány szerveire és a hozzá hű maradt hadseregre vonatkozhatnak.

Ezáltal a vádlott úr, mint szerzője és terjesztője egy lázító költeménynek, mint a felkelés fegyveres kézzel történő bűncselekmény előmozdítója vált bűnössé.

Mint ahogy fentebb említettett, a Magyar királyság előző év október óta a haditörvényszéknek van alávetve, Buda és Pest városokban ostromállapot uralkodik, így tehát a jelenlegi bűnesetben csak a haditörvények jöhetnek tekintetbe. A lázadás és felkelésről fegyveres kézzel a Therezia törvény 62. cikkelye rendelkezik és abban az 1. § szerint önkényes minden több személy csoportosulása, hogy a felsőbbbségnek erőszakkal ellenálljanak. Ilyen ellenállásnak a szándéka lehet valamit kikényszeríteni, egy vélt panaszt vagy kényszerítő kötelezettséget elintézni, egy nyilvános rendezvényt megakadályozni, vagy akármilyen más módon a nyilvános rendet zavarni. A mi vádlottunk, bár a felkelésben fegyveres kézzel közvetlenül nem működött közre, de nyilvánosságra hozott kiáltványával azt előmozdította és ezáltal ugyanazon bűncselekményben, mint tettes vált bűnössé (a theréziai törvény 3. cikkely, 6., 9., 10. és 11. § -ok).

A tényállás az itt levő magyar hírlap, Kossuth Hírlapjának az előző év december 21-i 149. száma, melyben a kifogásolt "Riadó" c. költemény a szerző nevével "Czuczor"-ral nyomtatásban megjelent, valamint annak hiteles fordítása. Részbeni bizonyíték a vádlott beismerése, hogy a kérdéses költeményt valóban ő írta és hozta nyilvánosságra, részben maga a költemény, mint okmány, valamint a gonosz szándék tagadása, mely azonban közvetlen rámutatással helyre igazított. Erre utal a lázító költemény értelme és az a körülmény, hogy Magyarországon csakugyan egy lázadó párt a cs. kir. hadsereggel szemben fegyverben állt és még áll, melyről a vádlott maga is beismeri, hogy erről tudomása van.

A lázadás büntetésére a Therezia-i törvény 62. cikk 4. § -a pallossal való halálbüntetést rendel. Ehelyett a katonaságnál a 2. és 5. § alapján a bírói megítélés szerinti büntetés lép hatályba. Egyébként a halálbüntetés itt az 1. § szerint csak

háborús időben lehetséges, s ezt kötéltől által kellene végrehajtani. Azonban a Thérézia-i törvény 2. és 4. § -ai szerint okmányok és feljelentés alapján azok bármily erősek és indokoltak is lehetnek, halálra vagy ahhoz hasonló büntetésre senkit sem lehet ítélni, így itt sem lehet a halálbüntetést alkalmazni. Súlyosbító itt az, hogy a felkelők egy teljes hadsereget szerveztek a cs.kir. csapatok ellen és ezek már harcoltak s még mindig nyílt zendülésben vannak és ezzel mind az országnak, mind a kormánynak mérhetetlen kárt okoztak. Különösen súlyosbító, hogy a vádlott költeményében mellékesen az ország fejedelmének felségjogára még néhány gyalázkodó kijelentést is használt.

Enyhítésül szolgál a vádlottnak az 1849-ben a népi naptárban megjelent "Egy szó az új világnak" című költeménye, mely bár a király, a minisztérium és más felsőbbség iránti engedelmességre int és még egyéb jó tanítást tartalmaz a nép számára, de a másik oldalon a költőnek különleges kifejezései majdnem megsemmisítik a jót, ott t.i. ahol a 12., 13. és 14. versszakban földijeit felhívja, hogy az elért szabadságot, ha szükséges, fegyveres erőszakkal kell védeni és a 16-ik versszakban az illyrokat és a horvátokat egyenesen lázadóknak veszi, akik a magyarokat a saját hazájukból ki akarják űzni.

Végül enyhítő ténynek tűnhet az is, hogy a vádlottól csak ez az egy lázító költemény létezik és ez olyan időben jelent meg, amikor a lázadás már teljes lendületben volt és a közönség a fegyvelmezetlen sajtó által még sokkal több és gyalázatosabb irattal volt elárasztva úgy, hogy e költemény erkölcsi benyomása már nem lehetett olyan nagy. Nekem az a jogi véleményem, hogy a vádlott Czuczor Gergely úr bencés pap, a lázadás előmozdítása céljából írásbeli lázításért 6 évi vasban töltendő várfogsággal büntetessék.

Pecsét. Főhadiszállás Buda, 1849. január 29. -én.

Michel Franz Karl s.k.
százados.

2.

Hadbírósági tárgyalás jegyzőkönyve

[Buda, 1849. január 29.]

[németül]

Hadbírósági jegyzőkönyv,
mely a magas cs.kir. katonai kerületi parancsnokság rendelkezésére a bencésrendi Czuczor Gergely pap elítélése céljából vétetett fel. Miután az egész hadbírósági együttes egybegyűlt, a vádlottat előhívták és kikérdezték:

1.

Van valami kifogásolni valója a szavazóbírák ellen?

1.

Ezek ellen semmi kifogásom nincsen.

Ezután a vádlott úr jelenlétében a szavazóbírák az előírt bírói esküt letették és a vádlott úrnak az összegezett, mint részletezett kihallgatását felolvasták és őt ezek után megkérdezték:

2.

Igazolja Ön ezeket az Ön által tett kijelentéseket és van-e még valami mondanivalója?

2.

Kijelentéseimet igazolom, nincsen más mondanivalóm, mint az, hogy azt a költeményt "Egy szó az új világnak" már május végén, vagy július elején, az előző évben írtam. A fordításban azonban az a kifejezés, hogy "illir-horvátok" nem helyes úgy, hogy "illir és horvátok", hanem csak "illir-horvátok", tehát olyan horvátok, akik az illir párthoz csatlakoztak.

Czuczor Gergely s.k.

A vádlott úr aláírása után a tájékozódáshoz szükséges többi okmányok felolvasása következett, majd az ülnökök tanácskozássra vonultak vissza, azután rendfokozatok szerint az elnök és a hadbíró elé hivattak. Szavazataikat a jegyzőkönyvben következőképpen vették fel.

A közkatonák

arra szavazunk, hogy Czuczor Gergely bencés pap a fegyveres felkelés előmozdítása végett 6 évi vasban töltendő várfogságra büntetessék.

Leopold Haiss s.k. gránátos.

Belonia Flori [a⁺ = az írástudatlansággal, N.K.] gránátos

Sorte Termini, felvezető, mintegy örvezető és Josep Früauf, felvezető, mintegy örvezető.

Georg Strigens tizedes és Leopold [olvashatatlan név] tizedes. Mathias Zotter őrmester és Giuseppe Monghini tizedes mintegy őrmester.

Kraus hadnagy és Jasér hadnagy.

Fried. Lange százados és Karl Schultz százados.

Mint elnök: Anton Richter s.k. őrnagy-elnök.

Mint hadbíró: Karl Michel s.k. százados hadbíró.

Ítélet

mely a magas cs.kir. katonai kerületi parancsnokság alapján összeállított és a hadjogra feleskettettek egyhangú szavazatai alapján ismertetett el.

Czuczor Gergely bencésrendi pap, andódi születésű (Nyitra vármegye Magyarországon), 48 éves, katolikus, aki a Szent Mártoni apátsághoz tartozik. A helyes tényállás megállapítása és részben saját vallomása, részben okmányok és közvetlen feljelentések alapján jogosan megállapított, hogy nevezett egy lázító költeményt írt "Riadó" címmel a "Kossuth Hírlapja" [Pesti Hírlap] című magyar újságba elmúlt év december 21.-én a 149. számba, melyet ő maga költött és melyben magyar földijeit fegyveres felkelésre, a király és a cs.kir. hadsereg ellen lázította. Ezért nevezett az írásbeli lázítás, a fegyveres felkelésre buzdítás miatt a Theréziai Törvény 62.cikk 4. § és a legfelsőbb kézirat a múlt év október 3-ról, valamint Windischgrätz herceg tábornagy Ófőméltóságának 1848. november 13-án kelt kiáltványa alapján, hat évi vasban eltöltendő várfogságra büntetessék.

Főhadiszállás, Buda 1849. január 29. -én.

Anton RICHTER s.k. őrnagy-elnök

MICHEL s.k. százados-hadbíró

Kihirdetendő és végrehajtandó.

Buda, 1849. január 31.

Werbner s.k. altbgy.

Kihirdetve. A büntetés a mai nappal kezdődik.

Buda, 1849. február 1.

Michel s.k. szds. hadbíró."

3.

Hirdetmény

[Buda, 1849. február 2.]

[magyarul és németül]

"HIRDETÉS. Miután Czuczor Gergely, Nyitra megyei andódi születésű 48 éves Szt. Benedek szerzetbeli áldozó papról ezen hadi törvények szerint történt vizsgálat alkalmával, a felsorolt tényekkel egybevágó körülmények kimutatása után jogszzerűleg bebizonyított, mikép ő a Kossuth-féle magyar hírlap múlt év december 21. -én kiadott 149. számában egy általa írt "Riadó" című költeménye jelent meg, melyben honfitársait, a magyarokat a király és a cs.kir. sereg elleni fegyveres lázadásra a legdühösebb kifejezések által buzdítani nem átalotta. Annálfogva ő a hadi büntető törvénykönyv 62. cikkelyének 4. § -a szerint, és a múlt évi október 3-án kelt legfelsőbb Manifestum, valamint a cs.kir. tábornagy Herczeg Windischgrätz ő magasságának múlt évi november 13-án kiadott hirdetménye értelmében, — fegyveres lázadásra való írásbeli felbujtás miatt folyó évi január 29-én

a hadi törvények szerint hozott ítélet által — hat évi vasban töltendő várfogságra ítéltetett, és ezen a törvényszék főnöke által megerősített ítélet végrehajtása is eszközöltetett.

Budán, február 2. -án 1849.

A cs.kir. hadpolitikai központi vizsgáló küldöttség által.

4.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Pest, 1849.február 2.]

[magyarul]

"Kedves Barátom!

Horácztot visszaküldöm. Virgil műveit kérem. Ne feledkezzél el rólam. Jó volna talán, ha a Primás és Pesten levő Főpapok is folyamodnának értem. A gróf jó akaratában és bölcsességében sokat bízom. A haditörvényszék hat évi várfogságra ítélt. Szörnyű büntetés! De bízom Istenben, Isten után Ő Felsége kegyelmességében és a Kormányzó Herczeg megkegyelmezésében. De ha beteg leszek, ez szomorít. Isten veled."

[Aláírás nélkül.]

5.

Teleki József gróf — Windischgrätz Alfred hercegnek

[Gyömrő, 1849.február 3.]

[németül]

Főméltóságú Hadseregparancsnok Herceg Úr!

A Bencés-rendi szerzetes Czuczort hat évi kufsteini fogságra ítélték.

Bízva Főméltóságodnak az elesett, becsületes emberek iránti jóindulatában, engedje meg az Akadémia elnökének, hogy teljes bizalommal kérjem Czuczor büntetésének enyhítését, tekintettel arra, hogy pótolhatatlan veszteség lenne, ha a nagy szótár szerkesztésével kapcsolatos munkáját abbahagyni kényszerülne.

Főméltóságú Úr! Én nem ismerem a bűncselekményt, mellyel az elítéltet vádolták, azonban az embert, jellemét, eddigi életét ismerem és így meggyőződésem, hogy büntett hírébe csak "Riadó" című költeménye sodorta.

Távol áll tőlem e költeményért elnézést kérni, de arra kérem Főméltóságodat, vegye figyelembe az izgató, megtévesztő érzelmi befolyást, amelynek hatása alatt egyébként lojális magatartásához hűtlen lett s érzelmi kitörésben keresett megkönnyebbülést. Bár ez nem politikai jellegű, de méltatlan alapvető érzelmi világhoz.

Kérem szíveskedjék megengedni neki, hogy előadhassa őszinte megbánását — amiről magam is tudomást szereztem. Kihallgatásakor ezt ő maga is hangsúlyozta. Amikor a császári csapatok Pestre bevonultak, előtte is sok minden megvilágosodott.

Hivatkozom a nép részére írt és a Mezei Naptár-ban megjelent: "Szabadság Egyenlőség és Testvériség" c. költeményére, mely egészséges, mértékletes, humanus, lojális érzelmeit, tiszta lelkivilágát dícséretesen tükrözi. E költemény szerzője a Riadó-t csak beteg érzelmi állapotban írhatta.

Kérem tekintetbe venni eddigi, minden tekintetben kifogástalan életpályáját is. Megjegyzem még, hogy politikai klubokban, agitációkban, sem tettekkel se szóban-írásban soha nem vett részt. Csak a tanításnak, írói munkájának és a tudománynak élt.

Kérem, kegyeskedjék továbbá tekintettel lenni az Akadémiára, a magyar irodalomra s az elítéltet oly helyzetbe juttatni, hogy betegségét gyógyíttathassa s emellett végezhesse tudományos munkáját, nevezetesen folytathassa az Akadémia nagy szótárának szerkesztését. Ezért Főméltóságod az Akadémiát hálára kötelezi.

Végül kérem Főméltóságodat, vegye tekintetbe a szerencsétlenné az irodalomban szerzett érdemeit, az elismerést és tiszteletet, ami nevét övezi, valamint, a haza együttérzését, mellyel szerencsétlensége miatt tisztelettel adózik neki. Szíveskedjék mindezt tekintetbe venni s megmenteni őt attól, hogy a súlyos ítéletnek végképp áldozatául essék.

Abban a biztos tudatban, hogy Főméltóságod ezt nemcsak egyéni, hanem közügynek is tekinti s nem él a törvény szigorával, maradok

Főméltóságodnak

alázatos híve

Gyömrő, 1849. február 3.

Teleki József gróf

6.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Pest, 1849. február 4.]

[magyarul]

Kedves barátom!

Mozdíts meg mindent, hogy legalább idegen országi fogságra ne vigyenek. Nem volna-e jó, ha Babarczy, Havas, és több más kedves emberek is megkéreznének, hogy esedezzenek értem?

[Aláírás nélkül]

Toldy Ferenc — Rimely Mihálynak

[Pest, 1849. február 5.]

[magyarul]

Méltóságos és Főtisztelendő Főapát úr!

A körülmények sürgetős volta kényszerít szegény Czuczor ügyében Méltóságodhoz folyamodnom. Egynapi mulasztás egész életére kihathat, vagy inkább életébe kerülhet. Méltóságod tudja sorsát: az borzasztó, ő azt túl nem éli. Gyenge lelke elvész, még előbb gyengélkedő teste. Méltóságod el fogja feledni, hogy mikor ő a veszélyt még nem hitte, elbizakodó, sőt gyengédtelen, hogy ne mondjam hálátlan volt Méltóságod aggodalma iránt; Méltóságod úgy fog tenni, mint a jó atya, ki vétkezes fiát is szereti és védi szerencsétlenségében: Méltóságod nem lesz ez áldozattól idegen és személyesen fogja büntetése enyhítését a teljhatalmú hercegnél szorgalmazni: ha erről meg nem volnék győződve, térdénállva esdekelnék Méltóságod előtt...de így azon bizalom éltet, hogy Méltóságod jövetele leveletem is megelőzi: csak az időnek szorongó futása késztetett e vajha felesleges sorok írására. Azonkívül a hercegprímás tegnap estve úgy nyilatkozott előttem, miszerint várja Méltóságodat, hogy együtt tanácskozzván, egyetértve tegyék amit lehet és tenni kell. Engedje meg Méltóságod hozzátennem: amit a haza s a jövődőség előtt elmulasztani nem szabad: Czuczor elveszte nemzeti veszteség, mert megkezdett munkáját nincs ki befejezze, s az utókor megfoghatatlannak tartaná, mikép nem lehet a Lovasy László nyomorú sorsától megmenteni e nagyérdemű és nagy dicsőségű név viselőjét!

A kérelem tárgya, Méltóságos Úr, nem "megkegyelmezés", nem az évek meg rövidítése: ezeket meg fogja rövidíteni a közbocsánat, mely nélkül nem végződik forradalom: de Czuczor ez időt bármely közel legyen is az, meg nem éri Kufstein pinceoduiban!

Minden meg van nyerve, ha kieszközöltetik, hogy oly állapotba tétessék "a tudomány érdekében", hogy a nagy szótárt befejezhesse. Csak ezt!

Méltóságodhoz általam az Academia (mely szinte tett lépést), az irodalom, a haza folyamodik. A hatás, melyet elítéltetése tett, roppant, s a hazafiak szemei Méltóságodra vannak függesztve. A siker alig kétes.

Bocsásson meg Méltóságod aggodalmamnak, s engedje, hogy mint barátom nemeslelkű atyját tisztelhessem!

Pesten, febr. 5. 849.

Méltóságod
alázatos szolgája

Toldy Ferenc

8.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Buda, 1849. február 8.]

[magyarul]

Kedves barátom!

Köszönöm fáradságodat, s illetőleg a másokét is. A folyamodás holnap reggel megyen a herceghez. Adja isten, hogy sikere legyen. Egészségem gyöngül, s csak azon remény gyógyíthat meg, ha hazámban maradhatok. Virgil fordításáról még szó sem lehet, mert kedélyem levert. Ha Eötvös utósó [!] regényét elküldenéd, annak olvasása talán rövidítené unalmas óráimat.

Isten veled

Czuczor

Buda, febr. 8. 1849.

9.

Látogatási engedély

[Buda, 1849. február 10.]

[németül]

Látogatási engedély, amivel Csaplár Benedek professzor úrnak engedélyezzük, hogy a várfogházban ülő Czuczor Gergely benedekrendei szerzetessel — Zdrahal Johann törzskáplár jelenlétében — beszélhessen.

Buda, 1849. febr. 10.

Gruber s.k. őrnagy

10.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Buda, 1849. február 12.]

[magyarul]

Kedves barátom!

A folyamodást elküldöttem a herceghez; ha kezéhez jutott-e, nem tudom. Az ügyet sürgetni kellene, mert megeshetik, hogy egyszer csak kocsira tesznek, és visznek, mit bizony nem szeretnék. Kedélyem már meglehetősen csillapodnék, csak a deportálás félelme ne zavarná meg. Barátom, ha lehet, siessetek, mert ha a

Herczeg eltalálna utazni, mindennek vége. Mulattató könyvekre volna szükségem, míg belső nyugalmam meg nem tér, azután majd komolyabbak is elkelnek. A vas folytonosan nyomja, mondhatom senyveszti karomat és lábamat. Ettől, ettől, hogy menekszem meg? De tűrök, mondhatom, hiten fölül tűrök. Megsegít Isten. Kedvező tudósítást várok tőled. Tisztelem minden barátimat, és jóakaróimat

Buda, febr. 12. 1849.

hű barátod
Czuczor Gergely

11.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Buda, 1849. március 22.]

[magyarul]

Édes Barátom!

Gondolom, tudtadra esett Irányi által jelen állapotom, melynek legsúlyosb körülménye, hogy egy szobában sokad magammal, (két mellékszoba között) kell lennem, és semmit sem tehetek; holott úgy volt eleinte a rendelet, hogy számomra külön szoba adassék. Nagyon szeretnék veled minél előbb beszélni, vagy ha ez nem lehetne, menj el kérlek Tratner ezredeshez, és eszközöld, hogy külön, de egészséges tiszta szobát kaphassak akár itt, akár az Országházban, vagy legfeljebb másod magammal lehessek, mert így jelen helyzetemben egészségemet sem ápolhatom kellőleg, pedig lábaimat kezegetnem kell, azon fölül semmit sem dolgozhatom, miért is az unalom már fölötte terhemre kezd válni. Külön szobában legalább, ha megbetegedném is, gyógyíthatnám magamat, ha pedig most érne a baj, katonai kórházba kellene mennem, mitől Isten mentsen meg! Jósika Jósikáját [Jósika Miklós: "Jósika István" c. regénye (1847.)] már rég elküldtem cseléd által, vajon megkaptad-e?

Isten áldjon meg. Csókollak.

Buda, márt. 22. 1849.

barátod

Czuczor.

12.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Buda, 1849. március 30.]

[magyarul]

Kedves barátom,

Nem tudom, kaptad-e két ízben küldött soraimat; de minden esetre nagyon aggodom rajta, hogy semmit sem tudok rólad, s ha tettél-e vajon némely lépéseket mellettem, s kértél-e engedelmet velem szólhatni? Köztünk az a hír terjedez, hogy egy pár nap múlva Pozsonyba megy a Central-Comissio, s hogy minket is el-

visznek innen. Ez volna gyöngye egészségemre nézve a legnagyobb csapás! De isten neki! Csak nagy munkámat sajnálom, s azon költséget, melyet az Academia haszon-
talanul kidobott rá. Én nem vagyok oka. Isten ítéletétől nem rettegek, ettől retteg-
jenek a gonosztevők, én az nem vagyok. S még egyszer kérlek, ha lehet szól-
junk együtt.

Buda, mart. 30. 1849.

barátod

Czuczor

13.

Látogatási engedély

[Buda, 1849. március 31.]

[németül]

Cs.kir. katonai térparancsnokság. Budán.

Dr. Toldy Ferenc úr a királyi magyar Tudományos Akadémia titkára, ennek felmutatásával engedélyt kapott, hogy a bírósági vizsgálat alatt álló Czuczor ben-
céssel, irodalmi mű kiadása céljából, tanuk előtt beszélhessen.

Buda, 1849. március 31.

Josep ROSENBAUM s.k. helyőrségi őrnagy.

14.

Czuczor Gergely — Ismeretlennek

[Buda, 1849. április 8. előtt.]

[magyarul]

T. Barátom Uram!

húsvét napján reggel hat órakor a Profozzal és talán még egy-két társsal gyón-
ni megyünk az Önök templomába. Kérem tehát, hogy valaki mint Lelki Atya szíves-
kedjék bennünket kihallgatni. Akkor talán Önnel is lehet szerencsém szólni.

1849. Húsvét.

Czuczor

15.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Buda, 1849. április 22.]

[magyarul]

Édes barátom,

Talán utolsó szavaimat veszed, mert hihetőleg még ma tovább szállítnak engem
is, mint már többeket ma hajnalban (gondolom Eszékre) elszállítottak. Vedd baráti
üdvözetemet, és hálámat. Ha még hamarjában valamit tehetnél mellettem, hogy itt
maradhassak, koronáját tennéd fel régi barátságodnak. Engemet, mint csúszban,
görcsben, szaggatásokban szenvedőt legalább a kényelmetlen, nyílt szekéren való

utazástól, ha kivált eső is talál esni, bizony megkímélhetnének. Ha többé nem lát-nálak, áldjon meg az isten minden hozzádvalóiddal együtt, s mind azzal, amit sze-retsz. Csókollak

Budavár, ápril, 22. 1849.

holtig hű barátod

Czuczor Gergely

U. i. Gr. Telekinek és minden jóakaróimnak, kik ügyemben fáradoztak, forró üd-vözet!

16.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Pest, 1849. szeptember 26.]

[magyarul]

Kedves barátom!

A dolgok megfordulván, a legjobbnak találánám, ha a Kempenhez benyújtandó fo-lyamodás minél egyszerűbben szerkesztetnék. Mire nézve kérlek, légy szíves hol-nap hozzám jönni, hogy a folyamodványról még egyszer, s elhatározólag értekez-essünk.

Ölel

Pest, sep. 26. 849.

barátod
Czuczor

17.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Pest, 1849. szeptember 28.]

[magyarul]

Kedves barátom,

Ide mellékelve küldöm dr. Csurgovics bizonyítványát, s kérlek, légy szíves e szerént fogalmazni a folyamodványt, s holnap reggelre hozzám küldeni, hogy még délelőtt be lehessen az illető helyre nyújtanom. Csókollak

Pest, sept. 28. 849.

barátod
Czuczor

18.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Pest, 1849. október 24.]

[magyarul]

Kedves barátom,

A n. Muzeumban letett Szótári munkálataimra szükségem volna; de Kubinyi ig. úr azokat egyedül neked akarja resignálni, minthogy te küldötted oda. Kérlek

tehát, légy szíves vele a dolgot elintézni, s az érintett irományokat a magyar akadémia szállására vitetni. A fuvarbért Vinczének ki fogom fizetni.

A munkákat, amiket a minap említettem u.m. Asia polyglotta, Eichhof, stb. ismételve kérem. Csókollak

Pest, oct. 24. 1849.

barátod
Czuczor

19.

Czuczor Gergely — Bártfay Lászlónak

[Pest, 1849. december 25.]

[magyarul]

Kedves barátom,

Damocles kardja lóg fejem fölött; lehet, hogy tíz nap mulva hazámból kihurcolnak, mert épen jelenleg, mint hitelesen tudom, döntik el az elftélt foglyok ügyét; azért minden jóakaróimat igénybe kell vennem, éspedig minél hamarább, nehogy holnap már későn legyen. Kérem az általam igen tisztelt Nődet, legyen kegyes akár maga, akár egy két úrhölgygel mellettem esedezni 1^{ör} Lenzendorf auditornál (lakása, Szél utca, 228 sz.) minthogy ez adja az információt Haynaunak; csak azért könyörödjön, hogy ki ne vigyenek, mert beteges vagyok, máj és lépben szenvedek, mert ezen tekintetben már Windischgrätz hg. is megkegyelmezett, továbbá engedtesék meg, hogy legalább mostani helyzetemben maradhassak az illető hadiparancsnokság fölügyelősége alatt, 2^{ör} tegyen lépést Haynau főszertármesternél [tábornokszernagy, N.K.], fentemlített okokból, hozzá tévén, mit már előbb kellett volna említenem, hogy egy nagy munkán dolgozom, melynek már mintegy fele készen van. Áldjon meg az Isten benneteket, tegyetek, mit tehettek.

Pest, 1849. december 25.

barátod
Czuczor Gergely

20.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Pest, 1850. január 20.]

[magyarul]

Kedves barátom!

Köszönöm érettem elkövetett fáradságodat, valamint kedves nejedét is.

A gyanúsított Sumlai levél, melyet nőd említett, hihetőleg tévedés, s én mást gondolok. A múlt hónapban a pesti postára érkezett egy levél Hamburgból Jean Czuczornak adressálva, melyet mintegy tíz napi heverés után Fr. Jenő franciscanus hozzám hozott, s én azt új esztendő napján Écsy László balatonfüredi felügyelőnek adtam, hogy Weszprémmegyében lakó János öcsémnek adja át, mit azon jó hiszemben adtam tovább, hogyha a postahivatal nem akadályozza, nekem sem lehet tilos

azt tovább adnom. Kitől jött legyen a levél, és mit tartalmazott, én nem tudom. Kérlek tehát, tégy ezíránt illető helyen, péld. Lenzendorfnál felvilágosítást. Ha még nem késő a kérelmezés, én semmi egyebet nem kérek H...au [Haynau, N.K.] ő exctól [excellenciájától, N.K.], minthogy Pesten vagy Budán tölthessem ki fog-ságomat. A többit Istenre bízom, ki úgy hiszem el nem hagy. Isten veled. Csókollak Pest, jan. 20. 1850.

barátod
Czuczor

21.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Pest, 1850. február 17.]

[magyarul]

Kedves barátom,

Rövid vázlatban adom elő némely kéréseimet,

1.) Tűzz ki számomra valamely latin classicus művet fordításul, és küldd el a ferencziekhez, honnan meg fogom kapni.

2.) Sürgesd Helmezyt, hogy, hacsak lehet, valami útravalót küldjön az aca-demiai pénztárból; te nyugtatványozd őt nevemben.

3.) Fogalmazz az én nevemben egy folyamodást, melyben azért könyörgök, hogy a vastól fölmentessem, és szabad legyen dolgoznom. Most ugyan még nincs vas rajtam, de hihető, hogy elutazásomkor az ítélet szerint rám teszik. Minden esetre jó volna, ha ezen teherből előlegesen fölmentetném.

4.) Nmltságu [nagyméltóságu, N.K.] Elnökünket mélyen tisztetem, hálás em-lékezetben tartom érettem tett fáradozásait, és közbenjárásait, s ajánlom ügyemet tapasztalt kegyességébe.

5.) Szótári munkálataimat vedd gondviselésed alá, a hozzájuk tartozó segéd-könyvekkel és jegyzékekkel együtt.

6.) Ha (minthogy halandók vagyunk) a sors többé vissza nem hozna, ajánlom műveimet kezelésed alá, gyűjtsd össze, és add ki; de Hunyadi kéziratomat vedd tűzbe, vagy legalább hagyd homályban. Némely egyes szakokat, kivált amelyek már itt-ott nyomtatásban kijöttek, nem bánom, ha a világnak bemutatod.

Köszönöm érettem tett fáradozásaidat. Tisztetem kedves nődet.

Pest, febr. 17. 1850.

barátod
C.

U.i. Lenzendorf auditor hivatalától elmozdítottatott; hihető, ideiglen[esen] Nedelko-vics fogja őt helyettesíteni. Valaki azon tanácsot adta, hogy Tekery városkapitány pártfogását iparkodjam megszerezni, kire Haynau nagyon hallgat, s ki Nedelkovics-csal is jó lábon áll. Csak azt lehetne kívívni általa, hogy tavasz előtt el ne vigye-nek, vagy, ami még jobb volna, hogy Magyarországon maradjak.

22.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Pest, 1850. február 25.]

[magyarul]

Kedves barátom!

Kedden u.m. f. hó 26-án hihetőleg Budára, a József-kaszárnyába szállíttatunk által, kik el vagyunk ítélve. Hiszem, hogy az odavaló várparancsnok Thun meg fogja engedni a velem szólhatást. Mit azért adok tudtadra, mert lehet, hogy egy pár nap múlva, rendeltetésem helyére küldenek; mi mielőtt történék, szeretnék veled szólni.

Pest, febr. 25.

barátod

Czuczor

23.

Kempen altábornagy — Toldy Ferencnek

[Bécs, 1850. március 2.]

[németül]

No. 18/praes.

Nagyságod! F. évi február 26-án kelt tisztelt írásában a Tudományos Akadémia nevében védelmemet kéri Czuczor benedekrendi pap számára. Ahogy értesültem, őt a rendelkezés, sajnos, Kufsteinba utalja.

Amikor ez a pap nyíltan hozzám fordult, első pillanatban megengedhetőnek láttam lehetővé tenni neki, hogy a rábízott tudományos munkát Pesten, rabsága idején is végezhesse.

Most, miután Czuczor sorsa eldőlt, a hadbírószági ítélet könnyítésének lehetősége egyedül a Császár Ófelségénél van, akihez mint Legfelsőbbhöz a Tudományos Akadémia forduljon bizalommal.

Nagyon örülnék, ha a Tudományos Akadémia kívánságát teljesítve látnám. Maradok tisztelettel az Ön készséges híve

Bécs, 1850. március 2.

Kempen s. k. altbgy.

24.

Toldy Ferenc — M. Dorothea főhercegnőnek

[Pest, 1850. március 3.]

[németül]

Fenséges Főhercegnő!

Nagyságos Asszony!

A Magyar Tudományos Akadémia Teleki József gróf elnök távollétében általam fordul Császári Fenségedhez, mint egykori védnökének méltó élettársához és mind a saját, mind a tudomány érdekében kéri a trónnál erőteljes közbenjárását egyik legtehetségesebb és legszerencsétlenebb tagja érdekében.

Czuczor lelkészt egy lázító költeményéért, mely újságban jelent meg, 1849. januárjában hadbírói ítélettel 6 évi várfogsággal sújtották.

1849. február 14-én főméltóságú Windisch-Graetz fejedelem bíraskodási joggal felruházva, az Akadémia elnökének kérelmére az ítéletet úgy változtatta meg, hogy büntetését a budai várban töltsse, s ott az Akadémia nagy szótárán tovább dolgozhassék.

Ennek következtében Budán hagyták, még akkor is, amikor a császári csapatok 1849. áprilisában Pestről kivonultak és így a hosszas bombázás borzalmait a börtönben szenvedte át.

Midőn a magyar csapatok Budát elfoglalták és pusztítóan a laktanyába rohantak, hol Czuczor is tartózkodott, közbelépése több császári tisztnak és katonának mentette meg az életét. Az ezirányú bizonyítványok a Haynau báró tábornakszernagynál elfekvő kérvényhez vannak csatolva.

Czuczort két magyar kormánybiztos az őrizetből kiszabadította. Ezután vonult Pestre vissza, majd nemsokára testi-lelki állapota miatt, gyógykezeltetés céljából a Balatonnál lévő tihanyi klostromba vonult, hol a tavi-fürdő használatát igényelte.

Miután a császári csapatok másodízben bevonultak Pestre, kötelességének tartotta jelentkezni. Akkor Kempen báró altábornagy a pesti Ferences kolostort jelölte ki fogsága helyéül; s szótári munkáit engedélyezte.

Miután Kempen báró Pestről eltávozott, Haynau báró tábornakszernagy a Czuczornak engedélyezett könnyítésekkel visszavonta és őt az Új-Épületbe szigorú őrizetbe vitette; mostanában Kufsteinba viszik.

Császári Fenség! Az Akadémiától távol áll a kérdéses költeményt menteni, de Czuczor mindig tisztességes, lojális, mérsékelt beállítottságú volt, a politikai hajszától távol tartotta magát. Bűne egy lélek nélküli óra torzszüleménye, amikor az általános izgalom közepette — hűtlen lett önmagához.

Megbűnhődött. Több mint egy éve, hogy szabadságát elvesztette; láncokban senyved, egészsége megromlott és ha a borzalmas sejtés valóra válik, akkor napjai meg vannak számlálva.

Magyarország ez esetben elveszíti egyik halhatatlan költőjét, az Akadémia nagy szótárának szerkesztőjét, akit képtelen pótolni.

Császári Fenség! Az Akadémia az Ön nemes és nagy szívére bízva szerencsétlen és pótolhatatlan tagjának sorsát, aki mint bánatos, elesett ember megérdemli, hogy érdekében Császári Fenséged szót emeljen a Trónnál. A tudomány, sőt Magyarország, Császári Fenségednek örök hálával fog tartozni. Isten tartsa meg sokáig Császári Fenségedet vigasztal a szerencsétlennek.

Mély tisztelettel Császári Fenséged

Pest, 1850 március 3.

alázatos szolgája

Toldy Ferenc

25.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Pest, 1850. március 8.]

[magyarul]

Kedves barátom,

Holnap délután Budára megyek. Meddig leszek ott, bizonytalan, mert Kufstein-ba vagyok rendelve, s hihetőleg a legelső transporttal visznek. Ha külföldre kell csakugyan mennem, ide legszívesebben megyek, több okoknál fogva. Hacsak lehet, vasárnap látogass meg, mert ugyanaz napon jőnek Aradról többen, s ki tudja nem kell-e azokkal egy két nap mulva mennem. Hallom, hogy K-nyi, és egy Hölgy tegnap voltak H-nál [Haynau-nál, N.K.], gondolom sikertelenül. Jóformán hasztalanok lesznek a többi folyamodások is. Ha hozzám jössz, bővebben szólok veled holmi tárgyokról. Helmeczyt sűrgesd, hogy akármilyen kevés útravalót teremtsen számomra, éspedig mindjárt. Pannonhalmára izentem ugyan, de mindeddig nem érkezett válasz. Isten áldjon meg.

Pest, mart. 8. 1850.

barátod

C.

26.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Buda, 1850. március 10.]

[magyarul]

Kedves barátom,

Ajánlatodat, illetőleg Regulyét, igen örömet elfogadom, sőt teljesítését kérem is. Ha helyet tud adni, vegye magához minden bútoraimat, vannak cselédszobára valók is. Mi könyveimet illeti, azok ládába vannak takarva, valamint holmi konyhabeli eszközeim, s edényeim is. Ezeket fölbontatlanul akarom hagyni, s a ferencieknek letetetni, mi iránt Ács Benjaminnal már értekeztem is. Az ágyi ruhákat Márkfy Samu tanár veszi majd magához, kit eziránt megkérek. Még egyszer ajánlom szótári munkálataimat. Ha még beszélhetek veled holmiról, szóval. Tisztelem kedves nődet, s gyermekeidet, s kérem őket imádkozzanak a Cz. bácsiért. Isten az ártatlanok szavát meghallgatja, s azt fogja határozni felőlem, mi szent bölcsessége szerint nekem legüdvösebb.

Budavár mart. 10. 1850.

Csókollak

Cz.

27.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Bécs, 1850. április 9.]

[magyarul]

Kedves barátom,

Holnap indulok harmad magammal Lincz felé Kufsteinba. Itt létem alatt a pápai Nuncius illető helyen közbevetette magát érettem, és Róka kanonokért; ennek sikerült várfogság helyett kolostorba jutni, én pedig elmellőztettem. Nem tudom, mi eredménye lesz majd a te folyamodásodnak, melyet jövő hónapban, mint ígéréd, tenni fogsz mellettem. Minden esetre tanácsos lesz a Nuncius párfogását kikérni, s általán oda törekedni, hogy a papság részéről is lépések tétessenek ügyemben.

Én megvallom, hogy kivételes amnesztiához kevés reményem van, azonban Te a világgal viszonyban lévén, s a körülményeket ismervén, jobban tudhatod, mit, és mikép kelljen tenned. Mihelyst rendeltetésem helyére érek, sietni fogok, ha megengedtetik, ott létemről tudósítást adni. Csak arra kérem az istent, hogy erőt, egészséget, és békétűrést adjon a szigorú csapás elviselésére. Kedves nődet, ki nek szíves részvétét soha el nem feledek, tiszteletve, s tégedet legforróbb baráti szeretettel ölelve és csókolva maradok

hű barátod

Bécs, april. 9. 1850.

Czuczor

28.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Bécs, 1850. április 9.]

[magyarul]

Kedves barátom,

Furcsa dolog történt. Amit Róka kanonok-apátról írtam, hogy kolostorba megy, nem teljesül, épen ez órában jött a parancs, hogy Kufsteinbe kell mennie. Ezt azért írom, hogy a hamis hír (az istenért) ne terjedjen tőlem és általad.

Bécs, april. 9. délután, 1850

barátod

Czuczor

29.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1850. ápr. 24.]

[németül]

Kedves Barátom!

Ígéretemhez híven tudósítalak, hogy 17-én egészségesen megérkeztem Kufsteinbe. Arra való tekintettel, hogy irodalmi munkásságomat folytathassam, jőin-

dulatból egy világos, egészséges külön cellát kaptam, szép kilátással észak-keletre. Bár a legszükségesebbek hiányában nem tudok valami tökéleteset alkotni, de ettől függetlenül szeretném a drága és visszavonhatatlan időt a lehetőség szerint gyümölcsözően használni. Különösen a törzsszavakat, összefüggésüket, továbbá a szóképzőket szeretném meghatározni és ami még az emlékezetemből eszembe jut, nevezetesen az idiomatizmusokat és a szólásmondásokat feljegyezni. Mellékfoglalóskozásom C.Tacitus klasszikus művének, a "De moribus Germanorum" fordítása.

A mi jó Fogarassy barátunkat kérném, hogy eddigi munkámat olvassa át és az azonos-, vagy rokon jelentésű idegen szavakat szíveskedjék a megfelelő oszlopba beírni.

Ha költői műveimből néhány példány fentmaradt volna, add át a könyvkereskedőnek — 5 db. kivételével — ezek a jövőben kellenek nekem. S mi van az én Cois Neposszommal Eggenbergernél, nem vették még meg? Ha igen, akkor felhatalmazlak Téged, új szerződést kötni vele, hogy időnként innen is egy kis pénzbeli támogatáshoz juthassak.

Végül, hogy áll a magyar Akadémia szervezése?

Kedves, könyörületes nődet barátságosan üdvözlöm és P.Benjamin főtisztelőnek, valamint minden barátunknak minden jót kívánok Istentől, csókol és ölel

Kufstein, 1850. Ápr. 24.

hű barátod

Czuczor Gergely

U.i. Kérlek, hogyha írsz, a levelet díjazzad és címezzed: "Tek.Várparancsnokságnak Kufsteinben."

30.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1850. június 5.]

[németül]

Kedves barátom!

Mind a két leveledet, (valamint "A magyarok történeti költeményei" című művet) jóindulatúan kikézbcsítették nekem. Tartalmából örömmel és hálás köszönettel megértettem, milyen fáradhatatlan vagy és minden eszközt megragadsz, hogy helyzetemet megkönnyítsed. De sajnos! a jó remények mindig megfeneklenek a Scylla-n, mely elől a legjobb szándékú jóakaróim sem tudnak kitérni. Napról-napra mindig jobban meggyőződöm, hogy egy elszánt ellenfelem van, aki mindenhol utamban áll! Nos, rendben van! de én mindig azt hiszem, hogy végül nem az ő akarata, hanem egy felsőbb lényé teljesül. Ezért légy gond nélkül, mert kedélyem nyugodt, akár könnyelműség legyen ez, akár szellemi felsőbbség, mindegy. A bajok, melyek különösen az utóbbi években életemet megtámadták, úgy érzem, erőssé és vértezetté tettek, röviden: nyugodtabb lettem és megelégedettebb, mint azelőtt a rendházak-

és kaszárnnyákba, (szállításkor) mivel ott lehetetlen volt dolgoznom és lehet-e nagyobb büntetés, mint a legdrágább és soha nem pótolható időt elveszíteni? Az is igaz, hogy itt is egyoldalú munkát tudok csak végezni a szükséges segédforrások nélkül és az irodalmi beszélgetéseket nélkülözve. Ami eszembe jut, azt azonnal feljegyzem. Egyébként a kis mű Tacitus-tól "De moribus Germanorum" már magyarra fordítva készen van.

Egészségemmel nem igen tudok dicsekedni. A reuma-bajok állandósultak, sőt erősödnek, egypár napja a szemeim is szenvednek a reumától. S ha ez van már a korai nyáron, mi lesz akkor télen abban az országban, ahol a klíma érdes és ahol vagy éles szél fúj, vagy nedves köd szeli át a levegőt? A szellem erős, de a test gyenge. S ehhez még a vasak. Te tudod, hogy előző télen a bal lábam a vastól milyen dagadt és fájós volt. Mi lesz a következő télen, nem fog-e ugyanaz a jobb lábammal is megtörténni, ettől félek.

Mind az én, mind közös barátainkat és jótevőimet, de különösen a Te kedves családotat, valamennyiüket a legbarátságosabban üdvözlöm. A főtisztelendő Pater Agapiust és Pater Benjaminget kérem, hogy legyenek oly jók és dolgaikat továbbra is őrizték, különösen a ruháimat szellőztessék néha.

Bensőséges szeretettel ölel és csókol Téged a

Kufstein, 1850. jún. 5.

Te hű barátod

Czuczor Gergely

31.

Kimutatás a várfoglyokról

[Kufstein, 1850. június 30.]

[németül]

Czuczor Gergely csak rövid ideje van itt és így nem áll módunkban róla biztosat mondani.

Kufstein, 1850. jun. 30.

Lončarevič ezredes
várparancsnok

32.

Teleki József gróf — a III. Hadsereg Parancsnokának

[Pest, 1850. július 6.]

[németül]

Nagyméltóságod!

A Magyar Akadémia a nagy etymologiai szótár érdekében — amelynek feldolgozója Czuczor Gergely pap, aki egy kompromittáló költeménye miatt 6 évi vasban eltöltendő büntetésre ítélve, jelenleg Kufsteinben tölti büntetését, — folyó hó 17-én

az Akadémia ülésén engem kértek fel, hogy Nagyméltóságodhoz kéréssel forduljak: nevezett kiszabadításáért és ha ez egyáltalán nem lehetséges, akkor azért, hogy (Őfelsége kegyelméből) büntetését Pesten, kolostorban tölthesse. Ezt kérésük kieszaközölni, hogy a nevezetes nemzeti mű folytatása és befejezése biztosíttassék.

Az Akadémia kénytelen kijelenteni, hogy jelenleg anyagiak hiányában a nevezett tagot a már említett műnél egy másik érdemessel nem tudja helyettesíteni. Czuczor évek során kiképezte magát ehhez a munkához, melyet a belső egység veszélyeztetése nélkül más nem is tudna befejezni.

Bár Czuczornak Kufsteinben a munka engedélyeztetett, de mivel ehhez a szótárhoz állandóan egy könyvtárra, valamint nagy kézirati anyagra, továbbá a kész részekre lenne szüksége — melyek máig 28 folio portefeuillel tartalmaznak — és ez már magában egy teljes kocsi megtöltene, emellett sokszor tekintettel kell legyen külföldön megjelenő nyelvkönyvekre; és ezenfelül időről-időre a bölcsészeti osztály tagjaival szóbelileg kell tárgyalnia. Ezért a mostani munkája nem lehet más, mint emlékezetből új anyagot leírni, amely azonban nem lehet az anyag feldolgozása, mert a felgyülemlett készlet nem áll és nem is állhat rendelkezésére.

Egyébként anélkül, hogy Czuczor költeményét védelmembe venném, az Akadémia kérelmének támogatására szabad legyen előadni, hogy e tény az ő életében egyedül áll, egyébként ő semmiféle politikai ügybe bele nem avatkozott és éppen úgy más illojális kiszólásban vagy cselekedetben nem vált bűnössé. — Czuczor szabadságát már 18 hónapja elvesztette, szenvedése már egészségét is fenyegeti. — 1849 májusában, Buda ostromakor a honvédek betörték a kaszármájába, ahol Czuczor fogva volt, kéréssel és könyörgéssel a jelenlévő császári katonai személyeket a meszárlástól megmentette: de celláját csak akkor hagyta el, mikor két magyar kormánybiztos onnan kivezette. Ekkor rossz egészségének ápolása miatt a tihanyi kolostorba vonult vissza s a császári hadsereg újbóli bevonulása után, azonnal önként jelentkezett és tért vissza börtönébe.

E személyes körülmények lojális lényét jellemzik. Költeménye, mintegy az idő zavaros befolyása, az ő költői, könnyen hullámzó érzelmeiből fakadt, így majdnem önkénytelen kijelentésnek vehető. Nagyméltóságod vegye tekintetbe a szerencsétlen ember megítélésében, hogy már kb. 50 éves, tehát kevés időt veszthet, hogy egy olyan feladatot oldhasson meg, mely már majdnem félig készen van, de még jó pár évet igényel, míg teljesen elkészül.

Nagyméltóságod szeretete a tudományok iránt az Akadémiát velem együtt remélni engedi, hogy ezt a kérést erősen támogatva a magas Miniszteriumhoz továbbítja és ott a hazai tudomány érdekében eredményes elintézését nyer; különösen, ha Nagyméltóságod a mostani jelenlétét Bécsben, személyes közvetítésre is felhasználja.

Egyébként van szerencsém kiváló tisztelettel, Nagyméltóságod odaadó szolgálója maradni

Pesth, 1850 július 6.

Teleki József s. k. gróf

Fölterjesztés

[Pest, 1850. július 13.]

[németül]

Nagyságos Dr. Alexander BACH, cs. kir. belügyminiszter úrnak,
a Ferenc József rend nagykereszt tulajdonosa, Bécsben.

Nagyságos Miniszter Úr!

Teleki József gróf, a Magyar Akadémia nevében az én közvetítésemet veszi igénybe, hogy a nagy etymologiai szótár befejezésének biztosítására, Czuczor Gergelynek, aki e munkát végzi és aki egy kompromittáló költeménye miatt 6 évi vasban töltendő fogságra ítéltetett, hátralévő fogsága ideje Ófelsége legmagasabb kegyelme útján elengedtessek, vagy Pestre egy kolostorba áthelyeztessék, hol neki a munkájához szükséges segédleteket könnyen rendelkezésére bocsájthatják.

Anélkül, hogy Teleki gróf által Czuczor részére felhozott különösen kedvező indítékokat megismételném, melyeket ellenőriztem, s a valóságnak megfelelőnek találtam, nem hallgathatom el a nagy együttérzést, melyet Ófelségének folyó hó 9-i legfelsőbb elhatározása váltott ki, a hátralévő büntetési idők elengedéséről. Ezek közt talán semmi más név hiánya nem volt fájdalmasabb, mint Czuczoré, aki irodalmi működésével és korábbi kifogástalan életmódjával, igen előnyös hírnévnek örvend és akinek büntetését a nagy nyilvánosság — a többi ítéletekhez viszonyítva — túl szigorúnak tartja.

Mivel a vizsgálati iratok nem állnak rendelkezésemre, így nem tudok az általánosan elterjedt nézet felett ítéletet mondani. Az a meggyőződésem, hogy Czuczor személyisége, akinek a fentemlített költeménye eddigi kifogástalan életében mint egyedülálló eset állhat, akinek a szabadonbocsájtása, annál kevésbé lehet aggodalmas, mivel a mostani viszonyok között semmiféle külső kezdeményezés nem várható és mert Ő, aki a már említett szótáron évek óta különös előszeretettel dolgozik, hivatásszerű kötelezettségében nemcsak elfoglaltságot talál, hanem kizárólag azon a téren fog tevékenykedni.

Így legyen szabad nekem a magyar Akadémia jelenlegi kérvényét a magam részéről is támogatni és Nagyságodnak a figyelembe vételt is különösen ajánlani.

Fogadja Nagyságod kiváló tiszteletem biztosítását

Pest, 1850. júl. 13.

Geringer s.k.

34.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1850. július 19.]

[németül]

Drága barátom!

Rövid leveledet folyó 11-ről megkaptam; de nem a másodikat, melyet Te a következő napra ígértél. Hogy mi az oka, azt nem tudom, de nem tudom eltitkolni, hogy annak a reménynek ellenére, amit magasan álló jóakaróm bennem keltett, lelkesemet nyugtalanság keresztezi, miután nem vagyok a legfelsőbb megkegyelmezettek között. Már oly sokszor lettem a hiú remények által megtévesztve, hogy örökre kétkedő lettem.

Amennyiben a legfelsőbb kegyelemben jelenben nem részesülnék, úgy arra kérek ne késlekedjél jóakaró pártfogómtól kikönyörögni közbenjárását. Az Isten segítsen nekem és összes sorstársaimnak.

Kufstein, 19. Júli. 1850.

Öllelek

Czuczor Gergely

35.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1850. augusztus 4.]

[németül]

Drága barátom!

Te meg fogsz nekem bocsájtani, hogyha leveleimmel zavarlak; de engem a te némaságod nyugtalanít, annál is inkább, mert nemcsak a megígért levelet nem küldted, hanem az enyémre — a július 19-ire — semmit sem válaszolsz.

A nagy nap, melytől annyi sok szerencsétlen kegyelmet remél, nincsen már messze. Mit fog nekem hozni, nem tudom. Amennyiben nem részesülök a legfelsőbb kegyelemben, úgy kérek benneteket, tegyetek újabb és határozott lépéseket. Ami a fogsági állapotomat illeti, ez itt még a legtűrhetőbb, a minden oldalról törtenő emberséges bánásmódért, a pontos kiszolgálásért és a kiadások számadásáért, egészséges táplálék és célszerű lakásért.

Én a tekintetes parancsnokság különleges bizalmának örvendek, de ennek dacára egy másik országba vágyom, mert az önfenntartási kötelezettség előírja nekem, hogy életemet, ahogyan az csak lehetséges, mentsem és fenntartsam; miután ez a klíma egészségemre károsan hat. Egész nyáron át köhögök, a reumatikus fájdalmak nem gyöngülnek, a görcsök már a mellemben is jelentkeznek és egyes jelenségek alapján észlelem, hogy ez a tüdő bénulására mutat.

Tehát arra az esetre, hogyha nem kegyelmeznek meg nekem, tegyetek meg mindent, hogy még tél előtt innen elkerüljek, s másodszor, olyan helyzetbe tétessek, ahol nagy művemet befejezhetem. A legnagyobb örömmel tudatlak, hogy az

etymológiában meglepő felfedezéseket csináltam és igen sok jegyzet van birtokomban. De mit használ mindez, ha nem tudom tovább fejleszteni és rendszerezni, miután a szükséges segédforrások nem állnak rendelkezésre. Oh! csak tudnék veled, Fogarassyval és Regulyval tárgyalni!

Kedves barát! amennyiben nem kegyelmeznek meg nekem, vagy legalább is nem szállítanak Budára, úgy fáradozásom, a felfedezésem, a nagy művem elveszett. Az általános, de különösen az indogermán és közvetlenül a magyar nyelvészetre világosságot deríthettem volna. Szóbeli tárgyalás elengedhetetlen ahhoz, hogy új nézeteimet nyilvánosságra hozzam.

Tehát egészségem és ezáltal művem fenntartásáért gondoskodjál, hogy legalább Budára kerüljek, hol a közelben vannak az orvosok is, akik engem már korábban is kezeltek.

Kérelmek megerősítésére azt is mérlegre tehetitek, hogy én Buda ostrománál egy császári tisztet (Simmedich) és a József kaszárnya törzsfoglárját, Carl Kargert a benyomuló honvédektől megvédtem, drágaságaikat megőriztem és az utóbb nevezettet még a vésztörvénytől is megmenekíttetem. Ha gonosz vagy elszánt fanatikus vagyok, ne lett volna alkalmam elbizakodottnak lenni és magamat megbosszulni? Én azonban mindent elfelejtettem, engem a szidások, melyeket a kaszárnyában a magyarok elleni rohamban és egynéhány katonától saját személyem ellen is ismételt hallottam, nem botránkoztattak meg.

Tehát: Megkegyelmezés! vagy Buda-vár és vas nélkül! Ez legyen a ti törekvésetek. S ha ez mind nem használ, történjék az, amit Isten megenged, nem leszek türelmetlen, de lehetséges, hogy vesztés leszek.

Kérlek írj hamarosan, Isten veled.

Kuffstein 4. Aug. 1850.

Czuczor Gergely

36.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1850. augusztus 14.]

[németül]

Kedves Barátom!

Leveledet f. év augusztus 5-ről csak folyó hó 13-án kaptam meg. Aug. 4-i levelemet, melyben kívánságaimat előadom, eddig már megkaptad. Éppen ezért nincs más írivaló, minthogy (ha még nem késő) egykori lakásomat minden esetre tartsd fenn, a negyedévi bért megkockáztatom.

Tacitus "Germania"-ját már régen lefordítottam. Azóta mindig az etymológián dolgozom. De pár nap óta a munka nem akar haladni.

Tele várakozással és éppen ezért nyugtalan vagyok. Anyagom van több, mint sok, most itt volna az idő, hogy azokat rendezzem, de amint mondtam, nehezen megy.

Ami a költészetet illeti kedves Barátom, nem rendelkezem a madár kedélyével, mely a kalitkában éppen úgy énekel és repked, mint a szabadban, árnyas ég

alatt vagy zöldben. Amennyiben a gúzsbakötött szárnyaim megoldódnak, úgy lírák újból hangzani fog. Egyetlen költeményemért, melyet szorongó kedéllyel és nyugtalan lélekkel írtam... megbűnhődtem.

Köszönöm baráti fáradozásodat, adja Isten, hogy mielőbb sikerüljön. Isten veled, a Te örökké hű barátod

Kufstein, aug.14. 1850.

Czuczor Gergely

U.i. Abban az esetben, ha P.Benjamin Pestről áthelyeznék, úgy kérem őt, hogy fehérneműmet és ruhadarabjaimat, melyek nála vannak megőrzésre, Jedlik professornak adja át, akit barátságosan üdvözlök.

37.

Czuczor Gergely – Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1850.szeptember 15.]

[németül]

Kedves barátom!

Úgy látszik, hogy úgy kezelsz, mint egy szorgos orvos a betegét; Te elhallgatsz ügyem állását és mivel semmi megnyugtatót nem tudsz írni, így inkább nem írsz. S éppen ezért bennem több gyanút ébresztasz és nyugtalan kíváncsiságot. Egyébként meg akarom a lemondást szokni és semmit sem reménykedni az emberi segítségben. Úgy érzem magam mint egy tragikai személy: egy egyszeri ballépés cselekedet nélkül, túlzott, de egy erkölcsös lénynek tiszta szeretete, az én bűncselekményem! S ezért kell száműzetéssel, börtönnel, vassal megbirkóznom! dacára a legmagasabb pártfogónak! Hagyjuk tehát az örök végzetet működni, amit emberi erők nem tudnak befolyásolni. Engedjétek engem és más százakat úszni vagy elmerülni.

Ha kivetted részemre a régi lakásomat, a negyedévi kamatot Mihály-napra fizess ki. Emich könyvkereskedőnél fekvő pénzem talán elég lesz rá. S amennyiben okt. 15-ig szabadulásomról semmi biztosat nem tudsz, úgy nem tehetsz jobbat, minthogy felmondod a lakásomat, de február 2-ig senkit se eressz be. Amennyiben a lakást nem vetted ki, úgy az Emich-féle pénzt küld el nekem postán.

Kérlek Téged írdál legközelebb és vigasztald barátodat

Kufstein, 1850.szept.15.

Czuczor Gergely

U.i. az etymologiai rapszódiaim, sok széljegyzettel, 160 ívre növekedtek. Elég vetés, de hogy aratásig elég érettek lesznek-e, azt a sors fogja eldönteni.

Teleki József gr. — a Hadügyminiszternek

[Pest, 1850. október 15.]

[németül]

Nagyméltóságod!

A Magyar Tudományos Akadémia ismételten kéri Nagyméltóságodat, hogy tagját, Czuczor Gergelyt, akit egy lázító költeményért 6 évi fogságra ítélték és már 21 hónapja, hogy szabadságát elvesztette, Ófelségénél kegyelemre javasolni szíveskedjék.

Távol attól, hogy Czuczor költeményét szépítgetnénk, az Akadémia ezt a kérelmet főleg a tudomány érdekében terjeszti elő, mert Czuczor, letartóztatásával, az Akadémia nagy szótárának szerkesztésétől vonatott el, pedig ezt már félig el is készítette. Ha azonban nem kerül olyan helyzetbe, hogy munkáját teljes erővel folytathassa és befejezze, műve töredék marad.

Bár mostani fogsága helyén, Kufstein várában az írást engedélyezték neki, a szükséges segédeszközök-, valamint az Akadémiával szükséges szóbeli érintkezés hiánya miatt, jelenlegi munkája csak nyers anyagnak minősíthető, nem végleges kidolgozásnak. Így csak lassan és nem szakszerűen haladhat előre, Egyébként egészségi állapota is gyenge, s nélkülöznie kell a szükséges ápolást. A legnagyobb mértékben hátrányos időjárási viszonyok, valamint nyomott kedély-állapota is veszélyezteti életét.

Az Akadémia támogatása érdekében szabadjon mellékesen megemlítenem, hogy ez a különben becsületes, nyugodt, minden politikai hajsztól idegen, csupán nyelvészeti munkáját végző ember, soha semmiben nem vétkezett, kivéve azt az egy költeményt, melyet az általánosan izgatott, szomorú időben írt.

Mivel Nagyméltóságod eddig is több súlyosan elítélt férfiút segített legfelsőbb kegyelemhez, azzal a reménnyel, hogy e szerencsétlen is méltó az Ön támogatására,

maradok kiváló tisztelettel Nagyméltóságod alázatos szolgája

Pest, 1850. október 15.

Gróf Teleki József

Teleki József gr. — br. Dahlennek

[Pest, 1850. október 15.]

[németül]

Nagyméltóságod!

Van szerencsém az ide mellékelt kérvényt azzal a bizalomteljes kéréssel előterjeszteni, hogy azt egyenesen a hadügyminiszternek megküldeni, és az Ön hatalmas befolyásával a szerencsés eredményt biztosítani szíveskedjék.

Nem ismétlem meg a kérvényben felhozott indokokat, de kérem a fogoly korát, betegeskedését, kifogástalan múltját és őszinte megbánását jóakaratóan tekintetbe venni és meggyőződhet, hogy e közvetítését a tudomány minden barátja őszinte köszönettel hálálja meg.

Kiváló tisztelettel Nagyméltóságod alázatos szolgája

Pesth, 1850. október 15.

Gróf Teleki József

40.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1850. október 16.]

[németül]

Kedves barátom!

Írásomnak végcélja a pénz. A tél megjött és új kiadásokat követel: meleg ruhákat, fát, világosságot. Ehhez a gyógyszerár is hozzátartozik, melyet 14 nap óta állandóan igénybe veszek és mégsem tudok erőre kapni. A főapátot már kétszer kértem támogatásért, ő azonban nem felel. Az a pénz, mely készenlétben van, a visszautazásra is majdnem kevés, mert a foglyok vesszőparipája — a remény egy bekövetkező kegyelemre — alattam ágaskodik.

Az öreg fukar Helmezyt fogd meg a gallérjánál — akit egyébként teljes tisztelettel üdvözlök — és préselj ki belőle, valóban az Akadémia pénztárából egy összeget, a latin közmondás alapján: "Kétszer ad, ki gyorsan ad, nem ad, aki késve ad."

Utolsó írásod szeptember 10-ről és a disszertáció egy nappal azután jött meg, hogy levelemet elküldtem. A Germania-t vagy egy részletét azért nem óhajtom a Magyar Múzeum részére neked elküldeni, mert azok még egy politúrra várnak és a vésők sincsenek a kezemben. Egyébként minden igyekezetem az én kedves etymológiámnak szentelem, de sajnos rosszulletem miatt kénytelen vagyok szünetet tartani.

Szeretetremlő nejedet, megkereszteltjeimet és minden jó barátunkat szívélyesen üdvözölve, csókol Téged örökké hű

Kufstein, 1850. október 16.

barátod

Czuczor Gergely

41.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1850. november 4.]

[németül]

Kedves barátom!

Megbocsájtasz, hogy három héten belül a második levelet küldöm neked; ugyanis egy igen kellemetlen zavar fenyeget éspedig a pénzügy. Miután a főapátot már háromszor hiába kérelmeztem, így nem marad más hátra, mint Téged sürgősen arra

kérni, hogy minden eszköz igénybevételével küldj nekem, amilyen gyorsan csak lehet, pénzt, máskülönben szomorú helyzetem a böjtöléssel és fázással még szigorúbb lesz. Az a pár krajcár, amit mint vár-fogoly kapok, alig lesz a gyógyszerár részére elég és azt is a kincstárnak vissza kell fizessem, mint ahogyan szeptember utóján 46 pengő forintot fizettem vissza.

Egészségem bár kissé rendbe jött, de mostan a jobb szemem szenved a reumától és begyulladt.

Mindenesetre legközelebb szeretnék Tőled választ kapni.

Hűségese barátod

1850. nov. 4.

Czuczor Gergely

U. i. Bécsből Kufsteinbe hetenkint kétszer-háromszor szállít a posta pénzeslevelet; így tehát a pesti kiküldöttség is köteles ilyet átvenni és továbbítani.

A főapát késlekedését közöljed az egyetemen levő testvéreimmal, nevezetesen Jedlik, Stanke vagy Márkfyval; talán ők tudják ennek okát.

42.

Fölterjesztés

[Pest, 1850. november 12.]

[németül]

Cs.kir. III. hadsereg parancsnokságtól. Pest, 1850. nov. 12. 6020/18972.

Tekintetes cs.kir. általános katonai fellebbezési és bűnügyi felsőbbíróságnak Bécsben.

A magas cs.kir hadügyminiszteri folyó évi október 21-én kelt 2455/JJ.S. számú leirata kapcsán — a hadsereg parancsnokság ide csatolja Teleky József gróf, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke által beadott kérvényt, melyben Czuczor Gergelynek az Akadémia tagjának — akit a felkelésben való résztvétel miatt 6 évi várfogságra ítélték — kegyelmet kér, valamint előterjeszti a tekintetes cs.kir. általános katonai fellebbezési és bűnügyi felsőbbíróságnak e fegyenc hadbírószáki iratait, az itteni hadbírószáknak folyó évi november 5-én kelt 9089 számú szakvéleményével együtt azzal a hozzáfűzéssel, hogy a hadsereg parancsnokság a fegyenc javára felhozott okok alapján a jelentésben foglaltakra és a már életbe lépett könnyítési rendelkezésekre való tekintettel, az említett fegyencet a császár Ófelségének legmagasabb kegyelmére ajánlja.

[?] hadsereg parancsnok.

Appel s.k. lov.tbk.

43.

Fölterjesztés

[Bécs, 1850. december 6.]

[németül]

Cs.kir. általános katonai fellebbezési és bűnügyi felsőbbbíróaságtól

Bécs, 1850. dec. 6. 12.856.sz.a.

a cs.kir. legfelsőbb katonai törvényszéknek.

Thurszky báró cs.kir. altbgy úr Ónagyméltósága elnöklete alatt jelenlevők: Rem úr miniszteri tanácsos, a katonai fellebbezési tanácsosok: Nowak, Diebl előadó, Bitterlich, Czedik, de Poppenheim, de Drahtschmiedt, Knittl, Petrovich, Linhart és Posch.

A cs.kir. 3.hadseregparancsnokság f. hó 12-én kelt 2026 szám alatt, a magas cs.kir. hadügyminiszterium f. év október 21-én kelt J.S. 2455 számú leirata következtében, ide csatolja a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Teleky József gróf úr által benyújtott kegyelmi kérvényt Czuczor Gergely bencésrendi pap elleni vizsgálati és hadbíróasági iratokat. Czuczort a felkelésben való részvétel miatt 6 évi várfogságra ítélték vasban. Nem mulasztható el, hogy egy magas cs.kir. legfelsőbb katonai törvényszéknek a következő jelentés megtéessék.

Jöllehet az elfekvő vizsgálati és hadbíróasági iratok az elsőfokú bíróasági ítélet, jogosnak tűnik és mégis az előbb említett kegyelmi kérvény tárgyában a cs.kir. hadbíróaság Pesten a következőkben nyilatkozott és a mellette szóló okokat így sorolja fel:

- 1.) A fegyenc azelőtti kifogástalan életmódja,
- 2.) hogy nevezett által írt — "Riadó" című költeménye — mely a magyarokat fegyveres felkelésre, a király és a cs.kir. hadsereg ellen lázítja, s mely a Kossuth Hírlapjának 1848. december 21-i 149. számában jelent meg, — az egyetlen forradalmi termése volt, a látszat szerint igen tehetséges szerzőnek,
- 3.) hogy miután Budavára bevétele után, a felkelők őt szabadlábba helyezték, nemcsak, hogy semmiféleképpen nem vett részt a forradalomban, hanem az újból győzedelmes bevonuló cs.kir. hadseregnél önként jelentkezett s végül
- 4.) az a körülmény, hogy a császár Ófelsége legmagasabb kegyelme által még oly személyek is, akik a forradalom 2-ik időszakában is részt vettek, enyhébb elbánásban részesültek.

Miután a cs.kir. 3.hadsereg parancsnokságát az előbb felhozott indokokra való tekintettel és a már fennálló enyhébb rendelkezések arra készítették, hogy ezt a fegyencet a császár Ófelségének legmagasabb kegyelmére ajánlja, az itteni hivatal ezt a javaslatot annál is inkább támogatja, mert ez a fegyenc büntetésének idejéből már a harmad részt kitöltötte és a fentebbi indokokon kívül még az is javára szól, hogy bűncselekményét kihallgatásakor őszintén megbánta, mely megbánást azzal is kimutatta, hogy a felkelők által kiszabadítva, soha többé a forradalomban nem vett részt. Így tehát a magas cs.kir. legfelsőbb katonai törvényszéknek a cs.kir. harmadik hadsereg parancsnoksága által e hó 12-én kelt 6026 számmal beküldött vizs-

gálati és hadbírószági iratokat a kegyelmi kérvénnyel, a hozzá csatolt itteni hivatalos 12856 számú előterjesztésével kegyes tekintetbevételre alázatosan előterjeszti.

Bécs, 1850. december 6.

Thurszky s.k. altbgy.

44.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1850. december 6.]

[németül]

Kedves barátom!

Utolsó leveledben azt írtad nekem, hogy a múzeumi havi közlöny [Új Magyar Múzeum] — első és második füzetét — részemre elküldted, azok azonban a mai napig nem érkeztek meg.

Az Irodalomtörténetek és az Ismeretek tárá [Újabb Kori Ismeretek Tára] megkaptam, valamint a 10 pengő forintot, miért is örökké hálás vagyok. Ez áldozat volt részedről.

A martinhegyi konvent [Pannonhalma] negyedik felhívásra 100 pengő forintot küldött, azzal a határozott gondolattal, hogy az az összeg egy teljes évre elég legyen. Hogyha ezt a feltételt veszem, akkor ez nevetséges pénzösszeg. Fogságomban soha nem voltam így elkeseredve, mint ezzel az alamizsnával. Amit a kincstár a vagyontalanoknak ad, az évenként több mint 100 forint. Ezt oltártestvéreimtől nem érdemeltem meg. Ameddig nevemre büszkék voltak, dacára jó keresetemnek, a kétszeresét adták ennek; most, szomorú helyzetemben elhagynak engem. "Amíg szerencsés voltál, sok barátot számláltál."

Szabadulásom lassú léptekkel közeleg. Ne csodálkozzunk, hogy a jelenlegi politikai helyzetben, a magán ügyeket elhalasztják. Gondoskodásod jó volt, de nem volt szükséges engem arra figyelmeztetni, hogy az ezredes úrnál ajánlásért esedezzem, mert enélkül is élvezem a jóindulatát és jóságát. Be kell ismerjem, hogy a legnagyobb vigaszom a parancsnok úr részvéte és szánalma.

Mi van barátainkkal Vörösmarty és Bajzával? Fogarassyt kéretem, hogy írásaim ellenőrzését szüntesse be, mert az etymológiát szélesebb alapokra állítjuk. Nyelvünk eredeti régiességétől és bölcsességétől el vagyok ragadtatva. Ha Isten megsegíti, meg fogjátok látni.

Megbukott Helmezy, hogy nem küld nekem semmit? Szabadulásom esetére a téli utazás jóval költségesebb. 150 pengő forint útiköltséget érintetlenül tartalékban kell tartsak.

Nejed és családod üdvözlétével, csókol Téged

hű barátod

Kufstein, 1850. dec. 6.

Czuczor Gergely

45.

Fölterjesztés

[Bécs, 1851. január 2.]

[németül]

A legfelsőbb Katonai Törvényszék —

A cs.kir. Hadügyminiszternek.

A 3. hadsereg parancsnoksága a múlt év október 21-én kelt J.S. 2455 számú rendelet végrehajtásával kapcsolatban a legfelsőbb katonai törvényszék Nagyméltóságodnak tisztelettel előterjeszti és visszaszármaztatja Teleki József gróf, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, Czuczor Gergely bencésrendi pap megkegyelmezése ügyében benyújtott kérvényét, majd a 3. hadsereg parancsnokság múlt évi november 12-én beküldött jelentését a vizsgálati iratokkal együtt, valamint a felsőbbíróságnak múlt év december 6-án kelt 12856 számú jóakarató véleményét és annak azonos számú fölterjesztését.

Czuczor Gergely az általa szerkesztett kiáltványt "Riadó" cím alatt a "Kossuth Hírlap"-ja magyar újságban 1848. december 21-én kinyomatta. Ebben a magyarokat a király és a cs.kir. hadsereg ellen fellázította. Ezért 1849. január 29-én hadbírószági ítélettel és február 1-én közzétett Hirdetménnyel 6 évi vasban eltöltendő várfogsággal büntették és Kufstein várát jelölték meg büntetési helyül, ahova azonban — csak Buda bevétele a felkelők által, majd a cs.kir. hadsereg újra való bevonulása után — lehetett elküldeni; oda 1850. április 17-én érkezett meg. Miután elítélése a korábbi időszakban történt, mikor szigorúbban ítélték és nevezett 1 év és 11 hónapot — kevés megszakítással — fogságban töltött. Mivel részéről további veszély nem várható, s mivel a 3.cs.kir. hadsereg parancsnokság ellene ez ügyben semmi kifogást nem emel, ezért a katonai legfelsőbb törvényszék javasolja, — tekintettel a felsőbb bíróság és a kérvényező által felhozott okokra, — a még hátralévő büntetési idő elengedését.

Bécs, 1851. január 2.

A cs.kir. legfelsőbb katonai törvényszéktől

Dahlen s.k. altbgy

Őnagyméltóságú Monte-Cretoi Chorich báró, cs.kir. altábornagy, hadügyminiszter úrnak.

46.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1851. január 4.]

[németül]

Kedves barát!

Utolsó leveled kellemetlenül lepett meg a hosszantartó és veszélyes betegségedről szóló hírről. Hál'Istennek, hogy meggyógyultál. A Te életed az én fő

támaszom. Irodalmi működésemmre Te gyakoroltad a legnagyobb befolyást és a leg-szomorúbb helyzetemben tapasztaltam, hogy egy barát nagyobb érték, mint egy raj olyan emberekből, akiket testvéreknek — az Atyára való tekintettel — kellene nevezni.

A Múzeum két füzetét megkaptam. Hirtelen kaptam utánuk és el kell találnotok, hogy elsőnek mit olvastam. Barátom! Szabónak a tollát meg kellene aranyozni. [Szabó István: Az Iliász első éneke. Új Magyar Múzeum, 1850. okt. 1. 49-63.l.] Legalább 10-szer és hangosan olvastam fel az ő hexamétereit és még mindig nem vagyok telve.

A "jogar" szó egyike a legsikerültebb alakzatoknak, értelemszerűen "agyar" azaz aj-ar, mint ahogy nevezetesen az ajax a szájj nyitásból (aj) előre ugrik, úgy a Scepter az ökölbe szorított kézről. Egyébként a prózai dolgozatok is kellemesen szórakoztattak engem.

Végre megkapod tőlem a Germania fordítását. Egypár kifejezés van az eredetiben, melynek valódi értelmét nem tudtam kitalálni. Piros irónnal vannak megjelölve.

A Forcellini Diction-ja biztos jó utat mutatott volna nekem. Szeretném, hogyha megfelelő és szerény díjazásért kiadót lehetne találni s ezeket a fordításokat az eredetivel kinyomtatni.

Mikor lesz szerencsém az Akadémia ülésén előadást tartani? és új nézeteimet nyelvünket illetőleg előadni? Az avatatlanoknak ezek képtelenségeknek tűnnek majd fel. De nem engedem magam elijeszteni, mert az a határozott véleményem,

1.) hogy a magyar nyelv, ahogyan ma itt áll, több ősrégi nyomot hord magán, mint a többi indoeurópai és szemitai, melyek részben, mint különösen a görög, mesterkéltté, részben zavarossá fajultak, összezsugorodtak, mint a német és a cseh-szlovák,

2.) hogy ők (a magyarok) a sanskriti régészetben nem térnek el, mert ezek is mesterkéltek és ami mesterkélte, az legalább is a nyelvben nem lehet eredeti,

3.) hogy a nekem többé-kevésbé ismert nyelveket a szerint a clavis [ősrégi nyelvek, vagy biblia magyarázata, N.K.] alapján lehet legkönnyebben elemezni, melyet a magyar urban [fejlettség, N.K.] nyújt,

4.) igen sok gyök az indoeurópai és szemita nyelvben a magyaréval azonos, de különösen a latinban,

5.) az elsődleges legegyszerűbb nyelvek, de legalábbis a magyar magánhangzók-ból álltak, melyeket a lehelet vagy fúvás kíséretében, tehát b, v, p, f, h, j-vel ejtették ki,

6.) hogy ezeket a mássalhangzókat a legtöbb magyar szó elején el lehet hagyni, anélkül, hogy azok értelmét veszíténék,

7.) hogy a r-nek saját természete és szabálya van, mely az általam ismert nyelvekben körülbelül egybehangzik.

Mint feladatot, különböző etymologiai talányt közlöm veletek; tépelődjetez ezek felett, ha megfejtitek, úgy azok helyességéről engem meggyőztök.

1.) Következő szavak: magyar, isten, eleve, ég (brennt), tűz vör [alighanem vörös, N.K.] reggel; hellen, dies, theos, zeüsz, hiutig; latin, deus, jupiter, iopater, dies, diespiter, vesta, ignis, ruber; german, gott, feuer, roth, morgen;

slav, boh, bog, buh, zora, cserven, hori, gori, vutso, jutso; hebr.el, elolim, or; arab, allah; ezeknek az őszértelme azonos. Mi az alapötlet, melyben ezek egybehangzanak? Mint egy quantitas (idea) cognita terjesztem elő, hogy majd eme szavak tulajdonképpen a nap-ot, a tűznek a képét jelentik. Tehát melyik kvalitását a napnak fejezik ki e szavak?

2.) Mi a közönséges alapötletük és gyökük ezeknek a szavaknak: arat (ärnten) [ernten, N.K.], aro: (barázda) [Furche], barack, barkócza, borotva, farag, for-gács, (scharte) kard, (Schwert), bárd, gazda, gyarat, harkály, harap, karczol, hivol, korhol, doroszol, csoroszla, mar, sarol, sarabol, olló-orróló (forfex, Scheere, rezsicza), cser, (querus, zerr), cserép (Scherbe), borda (Rippe), poroszló, serha (Scherge), fűrész (serra) gerezd, rács, rás (ruminar), ráncz (ruga, runczre) ráspol?

3.) A himnevű nevek: férj, hím, kan, kos, bika, mén, ártány.

ταυρος, κρίον, καπρος, τραγος, αερος; : taurus, aries, verres, vrmas, equus, Mann, Stier, Widder, Bock, Hengst, mind egy fogalmat jelentenek. Mely tulajdonságát értelmezték itten a hímnemnek?

4.) Mit jelent a magánhangzó illetve az a hang ezekben a származékszavakban: ab, aba, apa, at, atya, an, ana, anya, ángy, báty, bacsa, bacsó; banya, aszorony[], ag, agg, avik, av s avar, aszik, dada, ha (néha, soha), hal (moritur), már, pang, taval, áp, áporodik, αιων, , avus, antiquus, avitus, animus; alt, Ahnen, pater, frater etc.

5.) Ezek a szavak: bocsát, búcsú, ostor, kocsi ugyanazon gyökből származnak. Melyik az? és milyen rokoni kapcsolatuk van οτελλω mitto, Schicke, pusztyim, curus, rheda, mastyx, Peitsche, flagellum-mal?

6.) Ezekben a szavakban eskü, ορκος , iuramentum, schwören az alapszó Istennek a neve. Miképpen?

Nemde ezek álmok à la Kassay, vagy még bosszantóbb? Vederemo.

A Te kézikönyved végén lévő Halotti Beszéd-nek a töredékét közelebbről megnéztem. Az újabb nézeteim alapján sokban nem egyezem Révaival és ha visszajövök, el vagyok szánva a felszólítás ügyében en detail disponálni. Egyelőre legyen mondván: hogy isa az egy esküalakzat — is a! és annyit jelent: nac Deus! Istennél! ad analogiam: igaz a! biz a! Továbbá: eleve az nem éléje, hanem eleve, honnan eleven mint mereve, mereven, gerebe, geriben, Kele, Kelen stb. A gyök el, kettőzötten eel = él, el-ből származnak: eleven, eledel, eleség. Az első eredeti értelmé titok, találjátok ki; a második alkalmazása: vivie.

Csókollak

a te őszinte barátod

Kufstein, 1851. jan. 4.

Czuczor

47.

Fölterjesztés

[Bécs, 1851. január 12.]

[németül]

Tekintetes cs.kir. Belügyminisztériumnak. J.S. 72.

A cs.kir. legfelsőbb katonai törvényszék folyó hó 2-i ide mellékelt jelentésével, a vizsgálati és hadbírószági iratok csatolásával, a 3.hadsereg parancsnoksággal és a felső katonai bírósággal egyetértésben, kegyelemre ajánlja a fegyveres felkelésben való résztvétel miatt 6 évi vasban töltendő várfogságra ítélt Czuczor Gergely bencésrendi papot.

Miután nevezett az elítélteknek abba a csoportjába tartozik, kiknek megkegyelmezése ügyében a tekintetes minisztérium tanácskozást folytat, így a fenti jelentést az összes mellékletekkel a további intézkedésre tisztelettel megküldjük.

Bécs, 1851. január 12.

A hadügyminiszter helyettese:

Melczer s.k. tbk.

48.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1851. január 26.]

[németül]

Kedves barátom!

F. hó 15-i leveledet megkaptam. Csodálkozom, hogy utolsó levelemre, melyet én január 6-án küldtem és mely neked a Germania fordítását vitte, semmi észrevételt nem tettél. Ha nem kaptad meg ezeket az írásokat, akkor add tudtomra, hogy a postán a szükséges lépéseket megtehessem.

Kedves barátom mindketten reményeinkben erősen csatlakoztunk. Ha ügyem a mostani ütemben megy tovább, akkor hónapok múlnak el, míg a "lenni vagy nem lenni" eldől. Mindenesetre a legrosszabbra kell elkészüljünk és azért először a lakást kell felmondani, másodszor előkészülni arra, hogy a munkámhoz szükséges könyveket megkaphassam. Istenem, mit tudtam volna teljesíteni kilenc hónap alatt, hogyha a könnyelmű hiú reményével nem szemeztem volna. A kiadások kifizetődtek volna, ha részemre egy vagy két láda könyv jöhet. Most úgyszólván mindent az újjamból kell kiszopnom. Jelenleg keveset tudok dolgozni, mert a jobb szemem gyulladásban van. Egyébként a reumatikus bajtól eltekintve, meglehetősen egészséges vagyok.

Arról is gondoskodnom kell, hogy a fogságban is élhessek. Mártonhegyről [Pannonhalm] nem akarok semmit sem tudni; ők engem szégyenletesen megaláztak és az akció ellenakciót szül.

Lehet találni könyvkereskedőt vagy kiadót, aki az én költeményeimre vagy összes műveimre pár száz forintot kölcsönözne?

P. Benjamint üdvözlöm és kérem őt, hogy ruháimat néha szellőztesse. Ha fogásom tavaszig tartana, akkor egyik-másik darabot onnan ide kellene hozatni.

Szívélyes üdvözet nejednek és gyermekeidnek, csókol Téged

Kufstein, 1851. jan. 26.

hű barátod

Czuczor

U1. az [Új] Magyar Múzeum 3. füzetét tegnapelőtt megkaptam.

49.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1851. február 7.]

[németül]

Kedves barátom!

Január 30-ról keltezett leveledet megkaptam. Jelenleg nem tudok semmi érdekeset vagy sürgőset írni. A Germania ügyében végzett fáradozásodért köszönet.

Kérlek Téged, a bért fizess ki az előlegből és a bérletet mondd fel, mert csak az Isten tudja, mily sokáig kell még ingyen szükséglakásban laknom.

Bártfay barátunkat és jószívű feleségét udvariasan üdvözlöm. Ami pénzt ő küldött, az megérkezett. Szétosztásáról legközelebb részletes tudósítást adok.

Üdvözetem nejednek és barátainknak, Szilassy, Szontagh, Bajza, Vörösmartynak. Isten veled.

Kufstein, 1851. febr. 7.

Hű barátod

Czuczor

50.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1851. március 2.]

[németül]

Kedves barátom!

Etymologiai kutatásaimnak egy kis eredményét itt küldöm neked, Jerney kérdésére a kerecset szó értelmét illetőleg. Ha a Te elismerésedet megnyeri,

úgy kérlek, iktasd be a Magyar Múzeumba. [Az Új Magyar Múzeum 1850-51. IV. füzetében Jerney János a kerecset nevű madár nevééről kért felvilágosítást. Czuczor erre írta Kerecsen és kerecset c. közleményét, mely e folyóirat VII. füzetében jelent meg.] Az Akadémia ülésén is felolvashatod. Legközelebbre előirányoztam magamnak, hogy folytatom az r gyökbetű további értelmezését. Csodálatos az egybehangzása ennek az indóeurópai nyelvekkel, csak kár, hogy nem állnak szótárak rendelkezésemre, mert a görögből és szlávból sokkal kevesebb szó jut eszembe, mint ahogy az az összehasonlításra szükséges volna. Kérlek értesíts, hogyha ezeket az írásokat megkapod.

Február 28-án 16 volt császári tisztet, nevezetesen nyolc olasz, hét magyar és egy németet engedtek szabadon innen Kufsteinből. Hogy velünk többiekkel mi történik, arra igen kíváncsiak vagyunk. Március hónapra a szükséges pénzzel el vagyok látva, de egész áprilisa nem lesz elegendő.

Isten veled és fogadj baráti üdvözetet

Kufstein, 1851. márc. 2.

a Te Czuczorodtól

U. i. A jobb szemem állandóan gyulladt és mindkét alsó lábszáramat a görcsök kínozzák, dacára annak, hogy a legmelegebb lábbelit használok. Még egyet. Mert nem lehetetlen, hogy egy széleskörű kegyelem van kilátásban és a szerencse engem is érhet, ahogy ezt Te megtudod, küldjél nekem utipénzt. Én mindenesetre addig tartok itt ki, míg Tőled levelet nem kapok.

51.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1851. április 7.]

[németül]

Kedves barátom!

Leveledet, melyben közlöd, hogy ügyem milyen jól halad, már két hete, hogy megkaptam. Meg fogsz bocsájtani, ha azt mondom, hogy a kellemes benyomás so-raidról, csak pillanatig tartott, mert én nem vagyok olyan szerencsés, hogy vérmes reményeket tápláljak, miszerint a csigalassúságú életmódtól sassebességű következményeket lehet várni. Ha Te azt hiszed, hogy én május 10-én akadémiai előadást tudok tartani, én az ellenkezőjétől félek, hogy ti. a szabadság esetleg későn vagy kevés haszonnal jön. Egy idő óta erősen fogyok, alig tudok valamit dolgozni és nem vagyok képes a vázlatot etymologiai kutatásaimhoz összeállítani, ez pedig okvetlenül szükséges volna, mert feljegyzéseim erősen zavarosak és csak számomra érthetők.

Jelenleg erős influenza is kínoz. Nem lehet semmi sem rosszabb, mint egy tavasz Tirolban; naponta eső vagy hó. A jó Isten ezt a klímát ama embereknek teremtetten, akik vakító sörgőztől és sűrű álszentségtől körülvéve, a jótékony világozottság sugairól szorgosan lemondanak. Jól láthatod, hogy rosszkedvű vagyok, mert még az elemek ellen is hadakozom.

Mint kellemetlen hírt közlöm, hogy az, aki a szerencsétlenségemben bensősen résztvevő, aki engem atyailag kezelt, a mi nagyérdemű várparancsnokunk, legközelebb elhagy bennünket.

Szíves üdvözlét nejednek és gyermekeidnek,
csókol Téged
Kufstein, 1851. ápr. 7.

a Te hűséges barátod

Czuczor

U. i. A Múzeum utolsó füzetét megkaptam.

52.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1851. április 24.]

[magyarul]

Kedves barátom!

Új korszakba léptünk, magyarul írok. [Az új várparancsnok: Nehiba József tudott magyarul.] Jobb is, mert a német írásban, tudom annyi bakot lőttem, hogyha boldogult Adelung szelleme [német nyelvkutató, aki egy német szótárt is kiadott, élt 1732-1806 között, N.K.] tudná, kitagadna collégaságából. Azután, mi tagadás benne, szívből és kedéllyel csak azon nyelven tudok írni, melyet anyám ajkairól tanultam.

Utolsó leveledet 100 pengő forinttal megkaptam. Köszönöm szíves gondoskodásodat, de egyszersmind nagyon fájlalom, hogy ismét betegeskedel. Az istenért vigyázz magadra, úgy is elég csapás érte már az irodalmat. Megkaptam az Új Magyar Múzeum hatodik füzetének első ívét is. Kár, hogy a javító sok nyomtatási hibát hagyott meg benne, melyek közül egy szinte nevetséges, ti. i. a 366 l. -[n] e helyen takar takaros lakat lakatos — kormossága [rozsdásága] miatt épen a takaros ellentéte áll, meno a non lucenda [kevésbé sem fénylik, N.K.]. Szabadulásom iránti biztatásodra kis ellenkező észrevételem van. Te legbensőbb s gyöngéd barátí részvétellel időről időre tudósítottál, hogy ügyem octob. végén Pestről a fő hadi hatósághoz Bécsbe, ettől a hadügyminisztériumhoz, végre mindennünne kedvezőleg Ő felsége trónjához jutott. Hogy van mégis, hogy három nappal ezelőtt a pesti fő hadi kormány kért rólam — és némely másokról — a helybeli Várparancsnok úrtól tudósítást? Vajon megbukott-e az első folyamodás, és második nyújtatott be? Vagy a Főapát adott be kérelem-levelet újabb időben, s most ez kezdi járni? Bizony bizony attól tartok, hogy ügyem olyan irányt vett, mint az Ixion kecske, hegyre föl és völgybe le. Értse e dolgot, aki ért hozzá, én nem értem. Ne csudáld barátom, hogy annyi várakozás és csalatkozás után reményem horgonya biztos fenékre nem talál. Volt idő, mikor én is többi társaimhoz hasonlólag könnyelműen áltattam magamat; de már több félénél, én vagyok Kufstein várának hitetlen Tamása, s én vagyok, ki a többit ijeszttem, s a rabnyelven úgynevezett jöleveleket kikacagom.

Én előtttem már nemcsak a hit, de a remény is isten ajándéka, bírtam vele, de elveszett. Lelkemre mondom, meguntam már ezt a keserű kenyeret, mint egyszeri huszár a dicsőséget, pedig hála istennek, és a jó embereknek, sorsunk napról napra könnyebbedik; mindamellett egy időtől fogva összemegyek, mint a pukovai, csak csontom bőrröm, majd kipottyanok a ruhámból, úgy lityeg-lötyög rajtam, beilleném valamely alföldi asztagra madárijesztőnek, pedig elég jól eszem, iszom, de mihaszna, ha nem fog rajtam mint istentelenen az áldás. Elért biz'engem a [papir kitépve; itt: kipontozva.....] de nem csuda, mert életemben már sok eb].....] ján mentem keresztül. Még se szeret[ném, ha] földön nyújtóztatnának ki, mitől[.....]] Jehova! Az nem tetszik nekem, hogy miké[nt...] mondják, egy időtől fogva igen ingerlékeny vagyok, s bizonyos tárgyak miatt puskapor gyanánt föllobbanok. Ha igazi jó tűz volna, nem bánám, csak olyan ne legyen, mint a mécsé, melynek zsiradéka fogytában van. No de semmi! van még egy vigasztalásom: Rosz[!] pénz el nem vész.

Adja isten, hogyha nem egyhamar is, de legalább egészségesen, szabad állapotban, és hazájában ölelhessen

hű barátod

Kufstein april. 24. 1851.

Czuczor

53.

Czuczor Gergely — Rosenberg Honórnak

[Kufstein, 1851. május 14.]

[magyarul]

Kedves barátom,

Nem mint pannonhegyi Perjelnek, de régi Honóromnak írok, hanem érthet belőle a Perjel is.

Tudósítlak, hogy még tengődöm, és rongyosodom, s ha jóakaróim nem segítettek volna rajtam, már eddig koplalnék, gebednék is. Hosszas hallgatásom oka szív-fájdalom. E sorok hathónapos tusakodásomba kerültek. A mardosó gyilkot novemberi hivatalos leveled döfte belém. Küldöttél pénzt, de vele halálos ítéletemet is, mert a mellett, ha több nincs, egy év alatt vagy évvel kellene vesznem, vagy a férgek ennének meg, vagy az Isten hidege venne meg. Olyan lettem, mint a fancsali fészület, nem a rabság, (mert ezt elbiránám tűrni) hanem vérségem ütötte sebem miatt. Kérlek, többé ne keserítsetek. Ha takarót kérek, ne adjátok azt tövisekkel szegve, s adjatok akkorát, mely tetőtől talpig beföd, ne olyat, mint néhai Drágfi földim köpönyege, mely mind tudod, csak félcombíg ért, azután se bélése, se galléra, se ujja, se hátulja nem volt. Csak nem hiszitek talán, mint az egyszeri, mit az egyszeri baka fillentett, hogy Tirolországban a hajnal hájaspirítés, a déli nap káposztás bogrács, s a holdvilág téjfölös túróslapény, melynek neki feketni, s jól lakhatni belőle, vagy hogy itt gyapjú nő az emberen, mint nálatok a birkán, hogy se fűtött ház, se ruha ne kelljenek? vagy hogy estve csak kinyúl az ablakon, levesz egy

ragyogó csillagot, szegre akasztja, s dolgát végzi nála, s nincsen gyertyára szüksége? Azt gondoljátok, egy ember élete csak gombház, ha leszakad lesz más? Ha úgy van, oda neki! Több elveszett Koronczónál.

(Szívem belsejében dörgő Philippicák kavarognak, de) rövidre fogva tollamat, hogy meg ne szaladjon, mint a vérig sarkantyúzott mén, mely vagy szorongatóját dobja le, vagy a körül állók szemébe rúgja a port. Okos ember kevésből is sokat ért. Isten veled.

Kufstein, máj. 14. 1851.

barátod Gergely

U. i. Ha írsz, kényesen bánj velem, mint tojással, hogy szét ne pattanjak; különben hagyd abba.

54.

Fölterjesztés

[Pest, 1851. május 15.]

[németül]

A III. hadsereg parancsnokságtól, Pest 1851. május 15-én.

A magas csász. kir. Hadügyminisztériumnak Bécs

A hadsereg parancsnokság már múlt év november 12-én kelt 6026/18972. J. számú iratában, melyhez a többi iratot is csatolta, megküldte az általános katonai fellebbezési bírósághoz véleményét Czuczor Gergely bencésrendi pap ügyében, akit a felkelésben való részvételért 6 évi várfogságra ítélték — hogy nevezett kegyelmi ügye további eljárásra a cs. kir. legfelsőbb katonai törvényszék elé jusson.

A magas hadügyminisztérium 1851. március 19-én kelt J. S. 646 számú leiratával, ezek az iratok — melyek az általános katonai fellebbezési bíróságon és a cs. kir. legfelsőbb katonai törvényszéken már tárgyalattak, — valamint Geringer báró helytartó úrnak véleményével ide visszaérkeztek.

Miután a fegyenc részére kérelmezett kegyelmet nemcsak a hadsereg parancsnokság, hanem a katonai fellebbezési bíróság és a legfelsőbb katonai törvényszék is helyeselte, így Czuczor szabadonbocsájtása esetén már a rendőrségi előkészületről lehet szó. A hadseregarancsnokságnak — az ügyiratok visszaszármaztatásával — az a nézete, hogy a közönséges rendőri felügyelet elégséges, miután Czuczor a forradalmi időszakban semmiféle veszélyes állást nem töltött be és abban oly kevésé vett részt, továbbá mintás viselkedése miatt büntetése idején, a kufsteini várparancsnokság múlt havi 21-én kelt 159. számú s ide mellékelt jelentése szerint azt javasol-

ja, hogy nevezetnél még csak a rendőri felügyelet sem szükséges, mely nézethez azonban a hadsereg parancsnokság, csak annyiban járul hozzá, hogy Czuczor ellen semmi különös rendőri előkészületet nem tart szükségesnek.

Az ideiglenes hadsereg parancsnok

Appel s.k. lov. tbk.

55.

Jelentés

[Bécs, 1851. május 18.]

[németül]

Cs. kir. III. hadsereg parancsnokságnak Pesten.

Az 1850. november 12-én kelt 6026/18972 szám alatt ide küldött vizsgálati és hadbíróági iratok Czuczor Gergely ügyében és Teleky József gróf kegyelmi kérvénye azzal küldetnek vissza, hogy Őfelsége legmagasabb elhatározása folytán folyó hó 14-én e várfegyenc hátralevő büntetését elengedte. A börtönből már elbocsájtott.

Bécs, 1851. máj.18.

Berger s.k. őrnagy

56.

Jelentés

[Kufstein, 1851. május 22.]

[németül]

212. szám Várparancsnokság Kufstein, 1851. máj.22.

A magas csász.kir. tartományi katonai parancsnokságnak Gratz,

Őfelsége a császár legmagasabb kéziratával folyó év május 14-ről, Czuczor Gergely bencésrendi pap, várfogolynak a hátralevő büntetési idejét kegyelemből elengedte. Így nevezett a magas cs.kir. Hadügyminiszter 1851. május 16-án kelt 2860/M.K. j.s. szám alatti rendeletével tegnap szabadon bocsájtott, jövődő tartózkodási helye Pest lesz, ahova a mai napon útnak indul. Ez a magas tartományi parancsnokságnak kötelesség szerint jelentik.

Nehiba s.k. ezredes

573.szám. Láta a cs.kir. katonai parancsnokság, Innsbruck
1851 május 24-én.

Rosbach s.k. altbgy.

57.

A Toldy Család — Czuczor Gergelynek

[Pest, 1851. május 22.]

[magyarul]

Kufsteinba!

Útött a menekvés régen várt órája,
 Hull ajtódrul a zár, a bilincs, kezedről:
 Foszoljék emléke is megtört szívedről,
 Nagy szenvedő, s repülj sóvár karjainkba!
 Vár a nemzet, a hon s minden jó barát:
 De nem hőbben senki, mint e hív család.

Toldy Ferencz, Toldy Auguszt, Toldy Izabella, Toldy Irma, Toldy Ida,
 Toldy István, Toldy Auguszt, Toldy László, Toldy Ilka.

58.

Czuczor Gergely — Toldy Ferencnek

[Kufstein, 1851. május 23.]

[magyarul]

Kedves barátom,

Tegnap reggel nyolc óra után magához rendelvén a derék új Ezredes, öröme-
 ben egészen ellágyulva tudtomra adá, hogy szabad vagyok. Sajnálom, hogy e pilla-
 nat örömet nem érezhettem, mert kedélyem már annyira elfásult, hogy gyöngéd
 érzelemre szinte képtelen. Talán majd jobban lesz. Mikor vetődöm haza, nem tu-
 dom, mert az időjárás kutyának, nem embernek való, én meg azonfelül tele vagyok
 bajokkal; első szabad éjem is lábgörcsök és fejszaggatások közt álomtalanul telt el.
 Utilevelem Pestre szól. Kérdés, nem adják-e ki onnan is a passust? vagy nem hív-
 nak-e haza? Nec dum finis dolorum [A fájdalomnak még nincsen vége, N. K.]

Ha, elmenetelem után levelem jönne Kufsteinbe, megkérem az Ezredest, küld-
 je azt hozzád Pestre, kívált ha pénz lenne benne.

Bocsánat e száraz levélért:kedvetlenvagyok.

Csókoklak

Kufstein, máj. 23. 1851.

barátod

Czuczor

59.

Jelentés

[Bécs, 1851. május 29.]

[németül]

3155/M.K.j.sz.sz.

A kufsteini várparancsnok jelentése szerint Czuczor Gergely bencésrendi pap, akinek Ófelsége folyó év május 14-én megkegyelmezett, folyó hó 22-én reggel 8 órakor szabadlábba helyeztetett és utazását Salzburg-Linzen át Pestre megkezdte. Adott nyilatkozata szerint egyelőre Pesten fog tartózkodni.

Erről a tekintetes Belügyminisztériumot tisztelettel értesítem.

Bécs, 1851. május 29.

Chorich s.k. altbgy.
(hadügyminiszter)

A tekintetes cs.kir. Belügyminisztériumnak

60.

Jelentés

[Graz, 1851. június 3.]

[németül]

Cs.kir. tartományi parancsnokságtól, Graz. T. 1256 szám.

Mellékletként tisztelettel előterjesztetik a magas cs.kir. legfelsőbb katonai törvényszéknek a kufsteini várparancsnok 1851. május 22-én kelt 212. számú jelentése, mely szerint Czuczor Gergely bencésrendi pap várfogoly folyó év május 14-én kelt Legfelsőbb kéziratral a börtönből elbocsájtott.

Gratz, 1851. június 3-án.

[olvashatatlan aláírás]
táborszernagy.

A cs.kir. magas legfelsőbb katonai törvényszéknek.

61.

Hirdetmény

[Kelet nélkül]

[magyarul]

Czuczor szabad!

Ő Cs.K. Felsége f. hó 14-dikén költ legfelsőbb rendelete által a hat évi vártömlőkre ítélt, s már harmadik évben fogva lévő, különösen 1850. április óta Kufsteinban szenvedő, egyik fő bajnokát irodalmunknak CZUCZOR GERGELYt, a magyar akadémia folyamodására, hátra levő fogsága idejétől fölmenteni, s így őt az életnek, az akadémiának s a nemzeti tudományosságnak visszaadni méltóztatott!

A LEVELEK, OKIRATOK LELŐHELYEI

1. Jogi előterjesztés Buda, 1849.jan.29.
Magyar Hadtörténeti Levéltár, Bp.
2. Hadbírószági tárgyalás jegyzőkönyve Buda, 1849.jan.29.
Magyar Hadtörténeti Levéltár, Bp.
3. Hirdetmény. Buda, 1849.febr.2.
Magyar Hadtörténeti Levéltár, Bp.
4. Czuczor — Toldynak Pest, 1849.febr.2.
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára,
M.Irod.Lev.4-r. 61/f. (Továbbiakban: MTAK Kézirattára, ugyanezen a számon.)
5. Teleki József gr. — Windischgrätz Alfred hg.-nek Gyömrő, 1849.febr.3.
MTAK Kézirattára, M.Irod.Lev.4-r.149.
6. Czuczor — Toldynak Pest, 1849.febr.4.
MTAK Kézirattára.
7. Toldy — Rimely Mihálynak Pest, 1849.febr.5.
MTAK Kézirattára, M.Irod. Lev.4-r. 149.
8. Czuczor — Toldynak Buda, 1849.febr.8.
MTAK Kézirattára.
9. Látogatási engedély Buda, 1849.febr.10.
MTAK Kézirattára.
10. Czuczor — Toldynak Buda, 1849.febr.12.
MTAK Kézirattára.
11. Czuczor — Toldynak Buda, 1849.márc.22.
MTAK Kézirattára.
12. Czuczor — Toldynak Buda, 1849.márc.30.
MTAK Kézirattára.

13. Látogatási engedély. Buda, 1849.márc.31.
MTAK Kézirattára.
14. Czuczor — ismeretlennek Buda, 1849.ápr.8. előtt.
Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. (Továbbiakban: OSZK Kézirattára.)
Levelestár.
15. Czuczor — Toldynak Buda, 1849.ápr.22.
MTAK Kézirattára.
16. Czuczor — Toldynak Pest, 1849.szept.26.
MTAK Kézirattára.
17. Czuczor — Toldynak Pest, 1849.szept.28.
MTAK Kézirattára.
18. Czuczor — Toldynak Pest, 1849.okt.24.
MTAK Kézirattára.
19. Czuczor — Bártfaynak Pest, 1849.dec.25.
OSZK Kézirattára, Levelestár.
20. Czuczor — Toldynak Pest, 1850.jan.20.
MTAK Kézirattára.
21. Czuczor — Toldynak Pest, 1850.febr.17.
MTAK Kézirattára.
22. Czuczor — Toldynak Pest, 1850.febr.25.
MTAK Kézirattára.
23. Kempen — Toldynak Bécs, 1850.márc.2.
MTAK Kézirattára.
24. Toldy — Mária Dorothea főhercegnőnek Pest, 1850.márc.3.
MTAK Kézirattára.
25. Czuczor — Toldynak Pest, 1850.márc.8.
MTAK Kézirattára.
26. Czuczor — Toldynak Pest, 1850.márc.10.
MTAK Kézirattára.
27. Czuczor — Toldynak Bécs, 1850.ápr.9.
MTAK Kézirattára.
28. Czuczor — Toldynak Bécs, 1850.ápr.9.
MTAK Kézirattára.
29. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1850.ápr.24.
MTAK Kézirattára.
30. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1850.jún.5.
MTAK Kézirattára.

31. Kimutatás a várfoglyokról Kufstein, 1850.jún.30.
Stadtarchiv, Kufstein (Városi Levéltár).
32. Teleki József gr. — a III.Hadsereg parancsnokának. Pest, 1850.júl.6.
Österreichische Kriegsarchiv, Wien.
(Osztrák Hadi Levéltár, Bécs) — Jelzet nélkül.
33. Fölterjesztés Pest, 1850.júl.13.
Öst.Kriegsarchiv, 4508/850. M.I.
34. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1850.júl.19.
MTAK Kézirattára.
35. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1850.aug.4.
MTAK Kézirattára.
36. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1850. aug.14.
MTAK Kézirattára.
37. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1850.szept.15.
MTAK Kézirattára.
38. Teleki József gr. — a Hadügyminiszternek Pest, 1850.okt.15.
MTAK Kézirattára — RAL. 34/1850.
39. Teleki József gr. — br.Dahlennek Pest, 1850.okt.15.
MTAK Kézirattára — RAL. 35-36/1850.
40. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1850.okt.16.
MTAK Kézirattára.
41. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1850.nov.4.
MTAK Kézirattára.
42. Fölterjesztés Pest, 1850.nov.12.
Öst.Kriegsarchiv, 1851.I.J.8. 108/4.
43. Fölterjesztés Bécs, 1850.dec.6.
Öst.Kriegsarchiv. Jelzet nélkül.
44. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1850.dec.6.
MTAK Kézirattára.
45. Fölterjesztés Bécs, 1851.jan.2.
Öst.Kriegsarchiv, W8. 12.
46. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1851.jan.4.
MTAK Kézirattára.
47. Fölterjesztés Bécs, 1851.jan.12.
Öst.Kriegsarchiv, 1851.I.J.8. 12/2.
48. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1851.jan.26.
MTAK Kézirattára.

49. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1851. febr. 7.
MTAK Kézirattára.
50. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1851. márc. 2.
MTAK Kézirattára.
51. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1851. ápr. 7.
MTAK Kézirattára.
52. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1851. ápr. 24.
MTAK Kézirattára.
53. Czuczor — Rosenberg Honórnak Kufstein, 1851. máj. 14.
Pannonhalmi Levéltár, B. K. 36.
54. Fölterjesztés Pest, 1851. máj. 15.
Öst. Kriegsarchiv, 1851. I. J. 8. 108/4.
55. Jelentés Bécs, 1851. máj. 18.
Öst. Kriegsarchiv, I. J. 8. 108/4.
56. Jelentés Kufstein, 1851. máj. 22.
Öst. Kriegsarchiv, 1851. W 35.
57. Toldy Család — Czuczornak Pest, 1851. máj. 22.
Pannonhalmi Levéltár, Jelz. nélkül.
58. Czuczor — Toldynak Kufstein, 1851. máj. 23.
MTAK Kézirattára.
59. Jelentés Bécs, 1851. máj. 29.
Haus-, Hof- und Staatsarchiv,
(Házi-, Udvari- és Állami Levéltár).
60. Jelentés Graz, 1851. jún. 3.
Öst. Kriegsarchiv, 1851. W 35/, 8/5.
61. Hirdetmény Kn.
Pannonhalma Levéltár, B. v. 188.

NÉVMAGYARÁZATOK

- APPEL, KRISTIAN (1781-1854) — lovassági tábornok.
- BACH, ALEXANDER (1813-1893), — osztrák belügyminiszter. — A magyar szabadságharc leverése utáni időket róla nevezték "Bach-korszak"-nak. — Elnyomó rendszere ellen írta Széchenyi István gr. névtelenül megjelentetett "Ein Blick auf den anonymen 'Rückblick'" c. művét.
- BAJZA JÓZSEF (1804-1858) — irodalom-kritikus, szerkesztő. Kisfaludy Károly halála után szerkesztette az "Auróra" c. folyóiratot, majd Vörösmarty Mihállyal és Toldy Ferencsel az "Athenaeum"-ot.
- BÁRTFAY LÁSZLÓ (1797-1858) — ügyvéd, író, irodalom szervező. Kazinczy Ferencsel, majd Vörösmarty Mihállyal és körével volt baráti kapcsolatban. — 1836-ban nála szervezték meg a "Kisfaludy-Társaság"-ot.
- BATSÁNYI JÁNOS (1763-1845) — a magyar politikai lírai költészet megalapítója. — 1787-ben Kazinczy Ferencsel és Baróti Szabó Dáviddal Kassán megindították a "Magyar Museum" c. folyóiratot. "A franciaországi változásokra" c. verse ürügyén elvesztette állását. — A jakobinusokkal való kapcsolata miatt 1794-ben elfogták. Raboskodott Budán és a kufsteini várban. Ott írta "Kufsteini elégiák" c. ismert verseit. — Szabadulása után Bécsben telepedett le, feleségül vette Baumberg Gabriella költőnőt. Amikor 1809-ben Napóleon seregei bevonultak Bécsbe, része volt "A magyarokhoz" intézett kiáltvány lefordításában. Párizsba költözött, ahol 1815-ben az osztrák császári csapatok elfogták. Dijon, Brünn, Spielberg börtönei után felesége közbenjárására kiszabadult. Linzbe száműzték, ott is halt meg.
- BEÖTHY ZSOLT (1848-1922) — irodalomtörténész, egyet. tanár. Czuczor Gergely egyik méltatója.
- ČHORICH, ANTON (1795-1864) — altábornagy.
- DAHLEN, FRANZ (1780-1859) — altábornagy.
- DOROTHEA, MÁRIA (1797-1855) — Habsburg József nádor (1776-1847) harmadik felesége. Megtanult magyarul. A Pesti Jótékony Nőegylet alapítója. — Közbenjárt Czuczor Gergely érdekében.
- EGGENBERGER JÓZSEF és fia, FERDINÁND — pesti könyvkiadók és könyvkereskedők.

- I. FERENC, HABSBURG (1768-1835) osztrák császár és magyar király. — A felvilágosodás, a francia forradalom eszméinek ellensége. A magyar jakobinusokat kivégeztette vagy börtönbe záratta.
- I. FERENC JÓZSEF, HABSBURG (1830-1916) osztrák császár, 1867-től magyar király.
- FOGARASI JÁNOS (1801-1878) — jogtudós és nyelvész. Czuczor Gergellyel együtt szerkesztette a "Magyar Nyelv Szótárát" -t.
- FORCELLINI, EGIDIO (1688-1768) — olasz filológus. Calepinus nyomán szótárt szerkesztett, melyet többször kiadtak.
- GÖRGEY ARTUR (1818-1916) — Az 1848-49-es szabadságharc fővezére. Nevéhez fűződik a világosi fegyverletétel.
- HAYNAU, JULIUS JAKOB br. (1786-1853) — cs.kir. tábornok. Az 1848-49-es olasz háborúban — kegyetlenkedései miatt — kapta a "bresciai hiéna" nevet. — A magyarországi szabadságharc leverésére küldött hadsereg parancsnoka, utána a megtorlások irányítója. Nevéhez fűződik 1849. okt. 6-án a tizenhárom aradi vértanú kivégeztetése.
- HELMECZY MIHÁLY (1788-1852) — nyelvújító, a Magyar Tudományos Akadémia pénztárnoka.
- JEDLIK ÁNYOS (1800-1895) — Czuczor Gergely unokatestvére, Benedek-rendi szerzetes, fizikus, egyet.tanár. A dinamógép feltalálója — Siemens előtt — de eredményét nem tette közzé.
- JERNEY JÁNOS (1800-1855) — ügyvéd, nyelvész, régész.
- JÓSIKA MIKLÓS br. (1794-1865) — író, politikus. Az első igazi magyar regény, az "Abafi" írója. — Ifj. Wesselényi Miklóssal együtt szorgalmazták Magyarország és Erdély unióját. 1848-49-ben a Honvédelmi Bizottmány tagja volt. Emigrált, Brüsszelben telepedett le.
- KAZINCZY FERENC (1759-1831) — író, költő, műfordító, nyelvújító. A jakobinus perben 6 évi fogságra ítélték. Raboskodott Brünmben, a kufsteini és a munkácsi várban. Élete e korszakának emlékeit "Fogságom naplója" c. örökítette meg. 1801-ig 2384 napot töltött börtönben. Kiszabadulása után, mint nyelvújító és irodalomszervező ismeretes. Ezt tükrözi "Pályám emlékezete" c. műve s halála után kiadott 23 kötetnyi levelezése.
- KEMPF, GOTTLIEB (1795-1883) — 1847-ben, mint "helyi alkalmazású" százados, a kufsteini várbörtönbe kapott beosztást. Mikor — átmenetileg — a parancsnoki tiszteletet is ellátta, a raboktól minden addigi kedvezményt megvont, mint azt Teleki Blanka sógornőjének kegyelmi kérvényéből is tudjuk. Teleki Blanka cellájába ezzel a kérdéssel szokott benyitni: "Élnek még?" — Kempf kapitány utóbb az őrületek házában fejezte be életét.
- KOSSUTH LAJOS (1802-1894).
- LONČAREVIČ, LUDWIG (1791- ?) — ezredes, a kufsteini vár parancsnoka.
- LOVASSY LÁSZLÓ (1815-1892) — a reform országgyűlések korában, mint az ifjúság vezére, megalapította a "Társalkodási Egyesület" -et, amiért 10 évi fogságra ítélték. Elborult elmével, 1840-ben térhetett haza, Nagyszalontára.
- LŐVEI KLÁRA (1821-1897) — nevelő volt Teleki Blanka 1846-ban alapított leánynevelő intézetében. — 1851-ben Teleki Blankával együtt letartóztatták. Öt évi

várfogságra ítélték. Előbb a pesti "Újépület"-ben, majd a kufsteini várbörtönben raboskodtak. Élményeikről írta meg később "Kufsteini jegyzeteit" Michelet francia történetíró számára, aki Teleki Blankáról könyvet szeretett volna írni.

MARET, HUGUES BERNARD (1763-1839) — francia politikus, utóbb Napóleon államtitkára. Batsányi Jánossal egy időben volt a kufsteini várbörtön foglya.

MARTINOVICS IGNÁC (1755-1795) — ferencrendi szerzetes, egyet. tanár. Politikai pályafutása kezdetén a császár szolgálatában állt. Mikor elbocsátották, a jakobinus mozgalom híve lett. Titkos társaságot szervezett. Társait részben vele együtt a budai Vérmezőn kivégezték, részben börtönbe zárták.

MERCANDIN, JOSEF gr. (1800-1874) — csehországi születésű. Elvégezte a bécsi Theresianische Ritter-, valamint a mérnöki Akadémiát. 1849-ben részt vett az olaszországi hadjáratban. 1853 végén nevezték ki a kufsteini vár parancsnokául. A foglyokkal emberségesen bánt. Kufstein város díszpolgárává választotta. Ott is temették el.

NEHIBA JÓZSEF (1796-1853) — a magyarországi Bácsón született. 1848-49-ben az osztrák hadseregben harcolt. Beszélte a német, magyar, olasz nyelvet, tudott valamit franciául és románul. Alezredesi rangban, 1851-ben a kufsteini vár parancsnokául nevezték ki. Czuczornak engedélyezte, hogy leveleit magyarul írhasa.

PETŐFI SÁNDOR (1823-1849).

REGULY ANTAL (1819-1858) — a finnugor nyelvészet és a magyar őstörténet kutatója.

RIEDL, ANDREAS (1748-1837) — bécsi születésű. Jakobinus eszméi miatt volt fogoly a kufsteini várban.

RIMELY MIHÁLY — bencésrendi szerzetes, pannonhalmi főapát Czuczor Gergely elfogatása idején.

RÓKA JÓZSEF (1790- ?) — szegedi születésű kanonok. Halálra ítélték, majd kegyelemmel 20 évi várfogságra. 1849 novemberétől raboskodott Kufsteinben, 1852. augusztusában kegyelemmel szabadult.

ROSENBERG HONÓR — bencésrendi szerzetes, pannonhalmi főapát.

SÁROSY GYULA (1816-1861) — költő. A szabadságharc alatt jelent meg "Aranytrombita" c. műve, melyért a forradalom leverése után halálra, majd életfogytiglani börtönre ítélték. A pesti "Új épület"-ben írt "Babylon imája" c. versét Teleki Blanka ihlette; két másik börtönversét Lővei Klárának írta. 1855-ben kegyelmet kapott.

SEMONVILLE, CHARLES HUET, MARQUIS (1759-1839) — francia diplomata.

SZABÓ ISTVÁN (1801-1892) — műfordító. Lefordította az "Ilias" és "Odysseia"-t.

P. SZATMÁRY KÁROLY (1831-1891) — író, tanár, Lővei Klára rokona. A szabadságharcban mint honvéd főhadnagy vett részt, utána bebörtönözték. Az 1880-as években kiadta Lővei Klára "Kufsteini jegyzetei"-t.

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ (1767-1795) — költő. Már a debreceni kollégiumban megismerkedett a felvilágosodás íróival. Batsányi János barátja. 1794-ben a jakobinusokhoz fűződő kapcsolatai miatt letartóztatták, halálra ítélték, majd ítéletét kufsteini várfogságra változtatták. Ott halt meg 28 éves korában.

- SZONTAGH FRIGYES (1826-1854) — 1848-ban mint a porosz huszárezred hadnagya, embereivel átállott a magyar szabadságharcba. 1850-ben halálra ítélték, majd kegyelemmel 18 évi várfogságra. A kufsteini katona kórházban halt meg 28 éves korában.
- SZONTAGH GUSZTÁV (1793-1858) — kritikus, filozófus.
- TACITUS, PUBLIUS CORNELIUS (55-120) — római történetíró. "Germania" c. művét Czuczor Gergely fogságában fordította magyarra.
- TEKERY városkapitány, Haynau hallgatott rá.
- TELEKI BLANKA gr. (1806-1862) — nőnevelő. Édesanyja testvére volt Brunszvik Teréznek, akinek hatására Teleki Blanka arisztokrata lányok magyar szellemű nevelésére 1846-ban Pesten leánynevelő intézetet nyitott. A szabadságharc leverése után bűdosókat rejtegetett. Párizsban élő hugával, De Gerandoné Teleki Emmával levelezett, forradalmi eszméket hirdető könyvek iránt érdeklődött. 1851-ben munkatársával, Lővei Klárával együtt elfogták, 10 évi várfogságra ítélték. A kufsteini várban, majd Laibachban raboskodott. 1857-ben általános kegyelemmel szabadult. Párizsban halt meg.
- TELEKI JÓZSEF gr. (1790-1855) — Erdély kormányzója, történetíró. A "Hunyadiak kora" c. mű szerzője. A Magyar Tudományos Akadémia első elnöke, Könyvtárának alapítója. Az író- és politikus Teleki László gr. (1811-1861), Kossuth párizsi követének féltestvére.
- TELEKI MIKSA GRÓFNÉ, COOQUE, JACQUILINE — Teleki Blanka sógornője.
- THUN HOHENSTEIN, CARL, GRÓF (1803-1876) — budai várparancsnok.
- THURSZKY, JOHANN AUGUST br. (1778-1856) — altábornagy a császári seregben.
- VADNAI KÁROLY (1832-1902) — író. Tőle ismerjük Czuczor Gergely rabbilincsek történetét.
- VERSEGHY FERENC (1757-1822) — költő, író, nyelvtudós, Pálos-rendi szerzetes. A felvilágosodás eszméinek híve. Mint a jakobinus mozgalom egyik vezetőjét, 1794-ben letartóztatták, halálra ítélték, majd az ítéletet bizonytalan ideig tartó fogságra változtatták. Közel 9 évig raboskodott a kufsteini várban.
- VÖRÖSMARTY MIHÁLY (1800-1855).
- WINDISCHGRÄTZ, ALFRED hg. (1787-1862) — Osztrák hadvezér, a magyar szabadságharc leverésével először őt bízták meg.
- ZRÍNYI ILONA (1643-1706) — Zrínyi Péter lánya, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége, II. Rákóczi Ferenc fejedelem édesanyja. Munkács várát három évig védte a császári csapatok ellen. — Második férje Thököly Imre erdélyi fejedelem. Mindketten Törökországban haltak meg.
- ZRÍNYI JÁNOS ANTAL (1650 körül - 1703) — Zrínyi Péter fia, Ilona testvére. — Atyja kivégzése után besorozták a császári seregbe. Mivel nővérével kapcsolatot keresett, elfogták, ítélet nélkül 20 éven át — haláláig börtönben tartották.
- ZRÍNYI PÉTER (1621-1671) — Horvát bán. A török ellen harcolt, de az osztrák császári udvarban nem nézték jó szemmel, 1666-ban titkos szövetségre lépett Wesselényi Ferenc nádorral. — Sógorával, Frangepán Ferencsel együtt Bécsújhelyen kivégezték.

AZ EMLÉKTÁBLÁRÓL HIÁNYZÓK ADATAI

- AMSBURG, GEORG (1825. Hildesheim, Hannoveri királyság) — ezredével hadnagyként csatlakozott a magyar szabadságharcához. 1850-ben 16 évi várfogságra ítélték. — 1858-ban kegyelmet kapott.
- BANYI JÓZSEF (1810. Nagy Sel) — 1849-ben súlyos vasbani sáncmunkára ítélték. 1854-ben kegyelmet kapott.
- CSIKY SÁNDOR (1805. Eger — 1892) — a szabadságharcban százados. Halálos ítéletét 6 évi várfogságra változtatták.
- DOMBAY ISTVÁN (1805. Nagy Csömöte) — 1849-ben 8 évi könnyű vasbani sáncmunkára ítélték. 1854-ben kegyelmet kapott.
- ERDÉLYI LÁSZLÓ — mint jakobinus raboskodott a kufsteini várban, a 18. század végén.
- FEHÉR LÁSZLÓ — mint jakobinus raboskodott a kufsteini várban, a 18. század végén.
- GÁL GYULA (?) — plébános, 1849-ben zendülésért 2 évi várfogságra ítélték.
- GERGELY LAJOS (1827. Csik Szent Simon) — a székely határőr ezred hadnagya. 1849-beni halálos ítéletét vasban töltendő 5 évi várfogságra változtatták.
- GIDRÓ JÁNOS (1815. Csik-Karcfalva) — a székely határőr ezred hadnagya. 1849-ben kelt halálos ítéletét 5 évi várfogságra változtatták.
- HORVÁTH ISTVÁN (1822. Nagy-Böse) — 1849-ben 8 évi könnyű vasbani sáncmunkára ítélték. 1854-ben kegyelmet kapott.
- HORVÁTH JÓZSEF (1831. Ludad) — 1849-ben 8 évi könnyű vasbani sáncmunkára ítélték. 1854-ben kegyelemmel szabadult.
- KOZMA ALAJOS (1813. Körösbánya) — 1849-ben, mint volt főhadnagyot halálra ítélték, majd kegyelemmel 2 évi várfogságot kapott.
- LANDERER — mint jakobinus raboskodott a kufsteini várban, a 18. század végén.
- LILIENBACH LILL ADOLF (1812, ?) — mint volt honvédszázadost ítélték el. 1856-ban kegyelemmel szabadult.
- .

- MAYER-HRADETZKY NÁNDOR (1813. Pest) — 1849-ben felségsértés miatt 4 évi várfogságra ítélték.
- MODROVITS GERGELY (1804. Lébény) — Bencés-rendi lelkész Zalaapátiban. Felségsértés miatt 1850-ben 10 évi vasban töltendő várfogságra ítélték.
- MOLNÁR IGNÁC (1827. Csiksomlyó) — felségsértés miatt mint hadnagyot halálra ítélték, majd kegyelemmel 5 évi várfogságra. — 1851-ben kegyelmet kapott.
- NAGY EZÉKIEL (1806. Kézdivásárhely) — hadnagy, felségárulás miatt halálra ítélték, majd kegyelemmel 6 évi várfogságra. 1851-ben elbocsátották.
- OLÉS (v. OLLE) IGNÁC (1807. Pozsony vm) — főszolgabíró, felségsértés miatt 1849-ben 4 évi börtönre ítélték. 1850-ben kegyelmet kapott.
- OLSZEWSZKY, JEROMOS ADOLF (1827. Bust, Galicia) — alakulatával, mint százados csatlakozott a magyar szabadságharcához. 1849-ben halálra, majd kegyelemmel 4 évi börtönre ítélték.
- PROTEAUX, JOSEPH (1786. Chimeaux, Franciaország) — vívómester. 1849-ben a magyarországi felkelésében való részvételért 8 évi várfogságra ítélték.
- RÓNAY MIHÁLY (1814. Zombor) — a szabadságharcban részvételért halálra, majd kegyelemmel 8 évi várfogságra ítélték.
- RÓZSA SÁNDOR (1813. Szeged — 1878 Szamosújvár) — híres alföldi betyár. A nép köztudatában mint a szegények barátja élt. 1848-ban csatlakozott a szabadságharcához, de hamarosan visszatért régi életmódjához. 1859-ben elfogták, 1865-ig raboskodott Kufsteinban.
- SALAMON KÁROLY (1808. Csik-Tapolca) — mint hadnagy vett részt a szabadságharcban, halálra-, majd kegyelemmel 6 évi várfogságra ítélték. 1851-ben kegyelmet kapott.
- SZÉN ANTAL — mint jakobinus raboskodott a kufsteini várban, a 18. század végén.
- TÁNCSICS IGNÁC — mint jakobinus raboskodott a kufsteini várban, a 18. század végén.
- THUNES, ADOLF (1816. Lindorf, Düsseldorf mellett) — kereskedelmi alkalmazott. A magyarországi zendülésben való részvételért, mint "Kossuth ügynökét" 20 évi várfogságra ítélték. — 1856-ban kegyelemmel szabadult.

RÖVIDÍTÉSEK

altbgy.	altábornagy
cs.kir.	császári királyi
fr.	frater, testvér
gr.	gróf
hg.	herceg
lov.tbk.	lovassági tábornok
N.K.	Náday Károly
N.Múzeum	Nemzeti Múzeum
p.	pater, atya
praes.	elnök
s.k.	saját kezűleg
tek.	tekintetes
t.c.	tisztelt cím
tbk.	tábornok

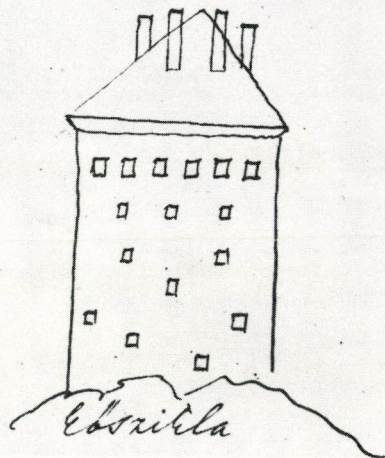
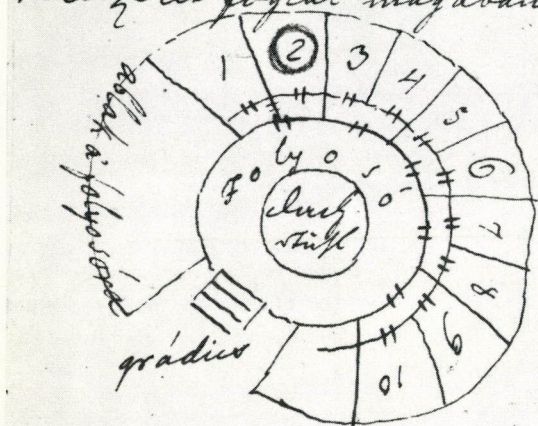
KÉPEK · ILLUSTRATIONEN

A kufsteini vár. Metszet.

Die Festung Kufstein. Stich.

A várba 452 grádus vizen, ha jól jegyzé meg Szulyovszky,
 3 a Császár foglyai az egy toronyban vannak, mely 13
 rekeszes foglalat magában:

Kazinczy Ferenc rajza a "Császár"-toronyról

Der "Kaiser"-Turm. Zeichnung von Ferenc Kazinczy

KOSSUTH HIRLAPJA.

149. szám.

Pesten, csütörtökön

december 21. 1848.

Hajtatlan, hűlté kivétel, szponzor. Mindenféle hirdetések felvétele, megjelölés, négyzetes hasznosított szórakozás 3 pengő kr. - kettő hasznosított szórakozás 6 pengő kr. számítottak.

Hirdetési díj előző Budapesti hírlap-hirdetési díjához adóként 8, postán hirdetési díjához kétszer 10, levelezéshez kétszer 9 pengő ft.

Hirdetési díj minden postabiztosítási; helyben a kiadóhivatalban: Egyetem-utca, 90. szám, első emelet, előbb Almásy-, most a postai takarékpénztár házában.

Riadó.

Sikolt a harci síp: riadj magyar, riadj!
Csatára hí hazád, kifent aczélt ragadj.
Villáma fosse a szabadság hajnalát,
S fűrészszo vérbe a zsarnokfaj bíborát.

El még a magyarok nagy istene,
Jaj annak, ki feltámad ellene.
Az isten is segít, ki bír velünk?
Szabad népek valánk, s azok legyünk.

Nem kell zsarnok király! csatára magyarok,
Fejére vészhalál, ki reánk agyarog.
Ki rabbillincseket s igát kohol nekünk,
Mi sárgafekete lelkebe tört verünk.
El még a magyarok nagy istene stb.

A föld talpunk alatt, s fejük fölött az ég
Tanú legyen, hogy áll Árpád és népe még,
S melly e szent földre hull, minden csepp honfi-vér,
Kiáltson égbe a bitorra bosszuér.
El még a magyarok nagy istene stb.

Tiporva szent jogunk, szent harcczal ójuk azt,
Pusztítsa fegyverünk a fejedelmi gázt,
A zsarnokok torán népek vigadjanak,
A nép csak úgy szabad, ha ők lebuktanak.
El még a magyarok nagy istene stb.

Elé, elé, jertek haramiahadok,
Kiket nemzetbákók reánk uszítanak,
Temetkezéstelekül, ti bűsz szelindekek,
Helyet dögész vadak gyomrában leljetek.
El még a magyarok nagy istene stb.

Szívünk elszánt keserv, markunk vasat szorít,
S csatára milliók imája bátorít,
O drága véreink, vagy élet, vagy halál,
De szolgánépre itt a zsarnok nem talál.
El még a magyarok nagy istene stb.

Vitézek, őrhadok, fogjunk bucsúkezet,
Iszonytató legyen s döntő ez ükőzet,
Ős áldomás gyanánt erősszünk drága vért,
Végző piros cseppig hadd folyjon a honért.

El még a magyarok nagy istene,
Jaj annak, ki feltámad ellene,
Az isten is segít, ki bír velünk?
Szabad népek valánk, s azok legyünk.

Czuczor.

Czuczor Gergely: Riadó c. verse

Gergely Czuczor's Gedicht "Alarm"

Nett. ap. 11. 880.

139

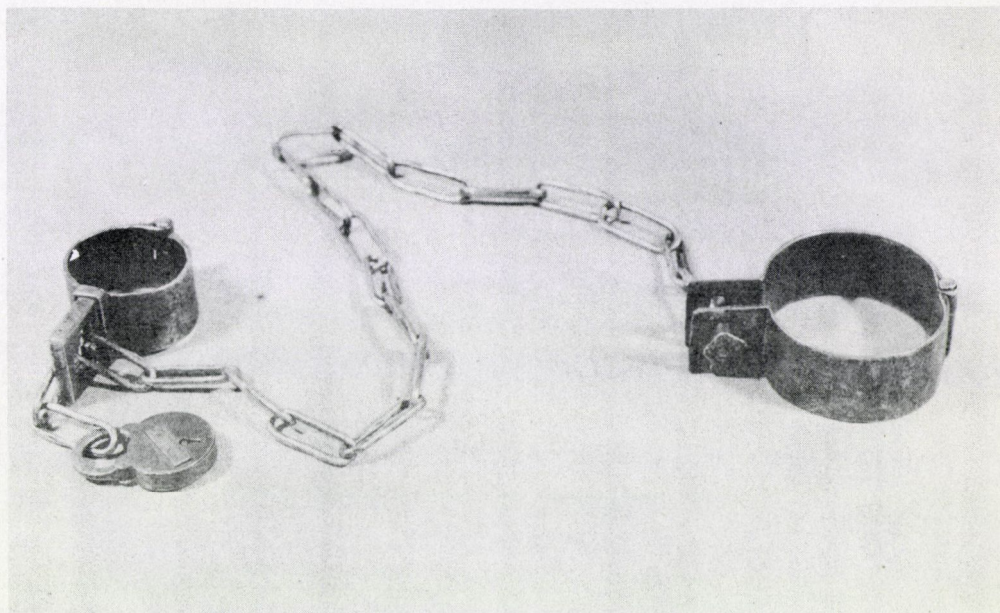
VH

Kedves Barátom,

Holnap indultok haza a magammal. Lener
felé külföldre. Itt lészen a pápai
Nuncius illető helyen körbevezet ma,
gát értem, és Püski Kanonokai; en,
neki sikkent várfogás helyen kóros.
torba jumi, en pedig chellőre em.
Nem tudom, mi eredményre lesz majd
a te folyamatosodásodnak, melyet jövö
hónapban, mint igazán, valami fogsz
melléteni. Mindem eszre tanácsos
lesz a Nuncius párfogását kiker,
mi, s általan oda tölteteni, hogy
a pápás köröket is lépésed te
tefőnek igazán. En megvalam,

Czuczor Gergely levele Toldy Ferencnek

Gergely Czuczor's Brief an Ferenc Toldy

Czuczor Gergely bilincse. MTA

Gergely Czuczors Fessel. UAW.
(Ungarische Akademie der Wissenschaften)

Kuffstein 19. Juli 1850. 143

279

Mein theurer Freund!

Deinen kurzen Brief de dörs 11. Mon.

hab' ich erhalten; nicht aber den zweiten,
den Du mir auf den künftigen Tag
versprochen hast. Was soll die Ursache
davon sein, weiß ich nicht; das kann
ich aber nicht verhehlen, das trotz der
Hoffnung, die mir mein hochgeachteter
Gönner zusagen ließ, eine Unruhe
kreuzt meine Seele durch, nachdem
ich unter der allerhöchsten Amnestie,
von nicht vorgelommen bin. Durch
die eitle Hoffnungen war ich schon
so oft getäuscht, daß ich ewig zweifel-
hafter Skeptiker geworden bin.

*

Czuczor Gergely levele Toldy Ferencnek

Gergely Czuczors Brief an Ferenc Toldy

Toldy Ferenc. Vastagh György portréja. MTA
Ferenc Toldy. Ein Porträt von György Vastagh. UAW

Kedves barátnom!

Uj korszakba lépünk, magyarázok. Többre, mere a német
 irásban tudni, amint baktól látni, hogyha boldoguli Adelung
 irásom tudni, Kiragadna collegiánakból. Azután, mi lagadas
 benne, mielőtt is kedélygel csak aron nyitván tudni inni, me-
 lyet, amint nyitván tanulni.

Ujra kezdődik a 100 pengő forinttal megfizetnem. Itt,
 Fráterem drága gondolatokhoz, de egyenesen nappal
 foglalkozni, hogy ismét becsületesed. Az ismét nappal magad-
 ra, így is elég szép és ére már az isodalmat. Megfizetnem
 az Uj Magyar Műzeum hat. fizetési előírás is. Kár,
 hogy a javát sok nyomatás: hibák haggva megbenne,
 melyek körül egy sembe navessego, i. i. a 306 l. a helyen
 takar takar. Lakas lakas - Kormosaga miatt egy a
 takarok ellenére - all, leus a non lucendo. - Szabó,
 dalasom want. Barátasodra his ellenlérti csorvácslam van.
 Te legbensőbb s gpinged barát. vorvénél időről időre
 tudni, hogy ingem oszt. vigen. Beztől a fő hadi
 hatóságok Beztől, amit a hadigaznistrumukar, vigen
 mindentünnen kedveséleg egyor Ő Felcségnéknékné jutott.

Czuczor Gergely levele Toldy Ferencnek

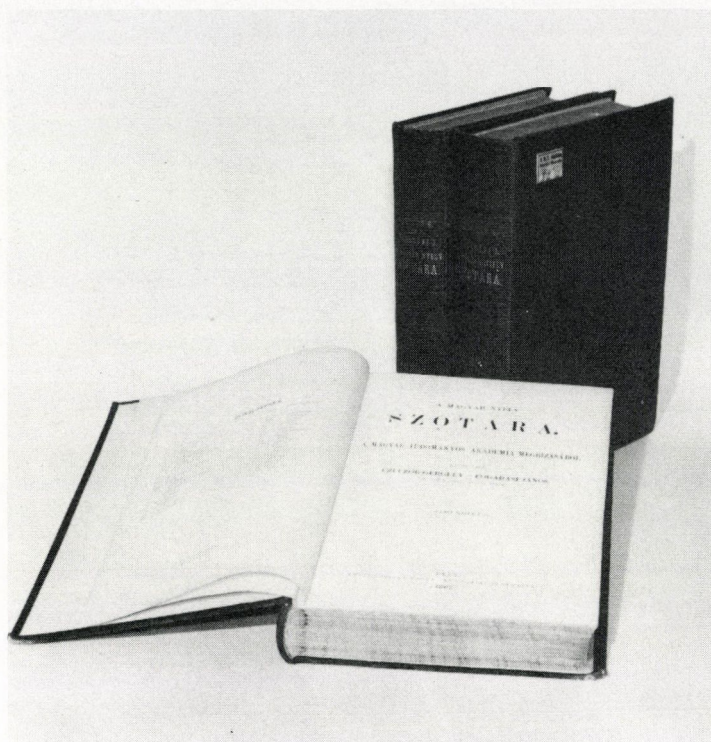
Gergely Czuczors Brief an Ferenc Toldy

Küfsteinbe!
 Pest, május 22. 1851.

Üdvözl a magyar népek várt öröge,
 Hull ajtódon a kőr, a békés szabadlót!
 Földjébe csúba is nyugtató színdől,
 Nagy szabadlót, a nyugtató várt kőrjében!
 Vár a szabad, a hon és minden jó barát:
 De nem kőthet senki más a kőr csatol.

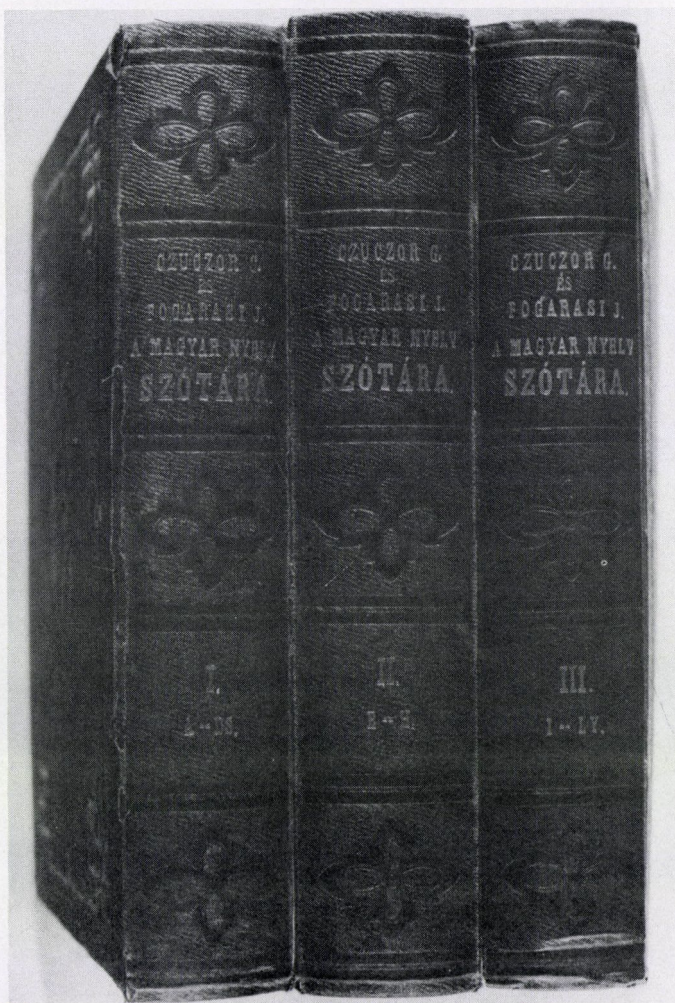
Toldy Ferenc üdvözlöte Czuczor szabadulásakor

Ferenc Toldy's Gruss aus Anlass von Czuczor's Freilassung

Czuczor Gergely - Fogarasi János: A Magyar Nyelv Szótára

Gergely Czuczor-János Fogarasi:
Wörterbuch der ungarischen Sprache

Czuczor Gergely - Fogarasi János: A Magyar Nyelv Szótára

Gergely Czuczor-János Fogarasi:
Wörterbuch der ungarischen Sprache

Kufstein vára. Teleki Blanka rajza

Die Festung Kufstein. Zeichnung von Blanka Teleki

Teleki Blanka és Lövei Klára cellája. Teleki Blanka rajza

Die Zelle von Blanka Teleki und Klára Lövei. Zeichnung von Blanka Teleki

Rózsa Sándor képe cellája falán

Bild über Sándor Rózsa an der Wand seiner Zelle

A kufsteini vár
Die Festung Kufstein

Náday Károly (1899-1983)

Karl Náday (1899-1983)

**HISTORISCHE FORSCHUNGEN
IN KUFSTEIN**

**DIE GEFANGENSCHAFT
VON GERGELY CZUCZOR**

INHALTSVERZEICHNIS

Karl Náday: Kufsteiner Brief	117
Györgyi Sáfrán: Kufsteiner historische Forschungen	123
I. Kufsteiner Forschungen von Karl Náday	125
II. Die Gefangenschaft von Gergely Czuczor	137
Briefe, Dokumente	147
Die Fundorte der Briefe und der Dokumente	201
Namenauslegungen	205
Namenverzeichnis über die Namen die auf der Gedenktafel fehlen	211
Abkürzungen	215

KARL NÁDAY: KUFSTEINER BRIEF

Nähert man sich der Stadt, erscheint schon von weitem die Festung Kufstein mit ihrem hohen Turm, dem sogenannten "Kaiserturm".

Über die Besiedlung von Kufstein kann man schon aus dem Jahre 788 schriftliche Aufzeichnungen finden. Den Ort hat man damals als "Caofstein" gekannt, aber er kommt auch als "Choufstain" vor.

Die Festung wird erstmals im Jahre 1205 als "Castrum Choufstain" erwähnt. Dann im Jahre 1310 wird sie als "Purch" (Burg) in den Dokumenten bezeichnet. In den Jahrhunderten wurden die Besitzer mehrmals gewechselt. Die Pläne für den "Kaiserturm" begannen im Jahre 1505 und die Grundsteine wurden 1519 niedergelegt. Die zum Bau notwendigen Steine wurden aus dem Tal bei Thiersee herangeführt. Der Turm wurde unter der Herrschaft von Kaiser Ferdinand I. im Jahre 1522 fertiggestellt. Der Bau kostete ca. 6-7000 Gulden österr. Währung. Für die Wasserversorgung wurde im Jahre 1546 ein 63 Ellen tiefer Brunnen ausgehoben.

Im Festungskerker von Kufstein — hauptsächlich am Ende des XVIII. und Mitte des XIX. Jhdts. — befanden sich sehr viele geistig fortschrittliche und für die Freiheit kämpfende Ungarn: Schriftsteller, Soldaten, Offiziere und Gemeine, Geistliche, Lehrer, Gewerbetreibende. Unter ihnen waren aber auch ähnlich überzeugte Österreicher, Deutsche, Polen, Franzosen, Italiener, die gegen die Unterdrückermacht, manchmal auch für Ungarn kämpften.

Zwischen 1785-1789 war Baron Miklós Wesselényi hier eingesperrt. Nach ihm kamen die in den Jakobiner Prozessen verurteilten. János Batsányi wurde mit 6 Genossen am 7. August 1795 von Pest nach Kufstein in Marsch gesetzt. Die Fahrt dauerte ca. 3 Wochen. Der mit dieser Überführung betraute Kommandant musste persönlich dem Kaiser berichten.

Batsányi war im Kaiserturm in der Zelle No. 12 eingesperrt. Da hat er seine Gedichte, die unter den Namen Kufsteini elégiák ("Kufsteiner Elégien") bekannt sind, geschrieben. Zu denen gehört auch das Gedicht A rab és a madár (Der Häftling und der Vogel) zu dem ihn ein im freien herumfliegender Vogel inspiriert hat:

"Dich Freiheit! Dich besingt der Mensch,
Du hast kein Herz! wenn Dich das nicht interessiert!"

Batsányi's Zellennachbar war der Franzose Maret, der später als Minister von Napoleon berühmt wurde. Die an die Ungarn gerichtete Proklamation ist durch seine Anregung entstanden. Durch Batsányi hat er die Misstände bei den Ungarn gekannt. Später konnte Batsányi mit Hilfe von Maret nach Paris flüchten.

(Im Kaiserturm hat seine Geburtsstadt Tapolca, zum Andenken des grossen Dichters und Wissenschaftlers der "Aufklärung" eine Gedenktafel im Jahre 1965 mit dem Relief von Miklós Borsos errichtet.

Im Jahre 1968 hat das "Petőfi" Literarische-Museum für die einstmals hier eingekerkerten Ungarn ein Gedenkzimmer eröffnet.)

Zugleich mit Batsányi begann auch der Dichter László Szentjóni Szabó seine Gefangenschaft in Kufstein, der in seinem 28. Lebensjahr hier den Tod fand. Mit ihnen wurde auch der Paulaner Ordensbruder und Schriftsteller Ferenc Verseghy hieher gebracht. Er verfertigte sogar eine Abzeichnung von dem auf rauhen "Felsen" stehenden Turm und der Grundriss der sich auf den Rundgang öffnenden Zellen.

Am 6. Juli 1799 kam Ferenc Kazinczy mit 8 Genossen von Brünn hier an. Kazinczy berichtet in seinem Tagebuch meiner Gefangenschaft über seine 6 jährigen Haftstationen, so auch über Kufstein. [Er zeichnet den auf rauhen "Felsen" stehenden Turm, mit den Grundrissen der Zellen, die sich auf den Rundgang öffnen.]

Über den Tatplatz ihrer Gefangenschaft schreibt er unter anderen:

"In die Festung führen vierhundert-zweihundfünfzig Treppen, wenn Szulyovszky sich dieses gut gemerkt hat. Die Staatsgefangenen werden dort in ein Turm gehalten, der 13 Zellen besitzt. Der Dachstuhl (die Säule, welche die Mitte des Daches stützt), ist so stark, dass drei Männer dies schwerlich mit ausgestreckten Armen umarmen könnten. Um diesen läuft der Gang. Je zwei Zimmer haben ein Vorzimmer, das Zimmer ist niedrig, das Fenster ist grösser und sein Gesims kann man mit den Knien erreichen. In der Wand des Fensters sind nicht nur Eisenstangen, sondern auch aus Draht geflochtenes Gitter. Die Zimmertür und der kleine Ofen besetzen eine der vier Wände. (Hier im No. 5, wohnte Baron Wesselényi vielleicht fünfenhalb Jahre, zwischen einem Bischof und einem Juden, im No. 13 Maret; im No. 12. Batsányi. Im Jahre 1795 haben die zwei miteinander gesprochen). Die Zimmertüren waren innenseitig mit Blech beschlagen und mit einem Fensterloch versehen, aber von aussen immer zugesperrt gehalten. Sachen wurden durch dieses hineingereicht, denn nur an Samstagen wurde die Tür geöffnet, in Anwesenheit des Hauptmannes, bis der Barbier den Gequälten rasierte und der Leibstuhl ausgeleert wurde."

Als der Freiheitskampf in den Jahren 1848-49 aufflammte, wurde Gergely Czuczor wegen eines einzigen Verses zu einem 6 Jährigen Festungsarrest in Eisen verurteilt und als Strafort Kufstein eingeordnet.

Nach der Niederschlagung des Freiheitskampfes hat man die erreichbaren Führer hingerichtet und die ins Ausland Geflüchteten wurden sinnbildlich gehängt. Mit der heimatischen Nachfolgerschaft und den kämpfenden Genossen wurden die ungarischen Festungen Arad und Munkács, das "Neugebäude" in Pest, die Tiroler Festung Kufstein, weiters die Kerker Olmütz, Spielberg, Josefstadt, und Theresienstadt, Laibach und Könnigrätz gefüllt.

Wegen Unterschlupf-Gewährung für die sich versteckenden Patrioten und das Sammeln von zeitgeschichtlichen Erinnerungen sind Gräfin Blanka Teleki und ihre Arbeitsgefährtin Klára Lövei in den Festungsarrest in Kufstein gelangt. Ihre Post wurde vorher regelmässig beobachtet, in erster Linie die Korrespondenz der Blanka Teleki und ihrer jüngeren Schwester, der damals in Paris lebende Fau De Gerando geb. Emma Teleki. Auf diese Grundlage wurde gegen sie die Anklageschrift vor-

bereitet, welche Dr. Györgyi Sáfrán in ihrem Buch Blanka Teleki und ihr Kreis (Bp. 1963, Seiten 377-91, Bukarest 1979, Seiten 46-77) veröffentlichte.

Als ich die Geschichte des Kerkers der Festung Kufstein, die dort eingesperrten Ungarn und die aus anderen Nationen stammenden Häftlinge erforschte, wurde ich auf die überraschende Tatsache aufmerksam, dass im Festungskerker Kufstein – charakteristisch für die damalige zielbewusst herrschende Macht – in vielen Fällen ungarische Wachen kommandiert waren.

Im Jahre 1745 versahen in der Festung die Vorgänger der Szegediner 46. Infanterie Regiments den Dienst. Als Kazinczy und seine Genossen hierher geführt wurden, war der Festungskommandant Hauptmann Cservenka, im Jahr 1805 "Uihazi" wahrscheinlich Major "Ujházi". Am 7. Juli 1814 kam ein kleines Detachement vom k.k. 26 Infanterie Regiment in die Festung. Dieses Regiment wurde dann das Hausregiment von Esztergom (Gran). (Später diente dort Franz Lehár als Kapellenmeister). Im Jahre 1849 war der Festungskommandant Oberst Ludwig Lončarevič, der im Jahre 1850 durch den Ungarn-Deutschen Oberst i. R. Josef Nehiba abgelöst wurde. Nehiba erlaubte die Korrespondenz auch in ungarischer Sprache. Nach seinem Tod kam Obstlt. Graf Josef Mercandin, an dessen Menschlichkeit sich Klára Lóvei in ihren "Kufsteiner Notizen" auch erinnert. Mercandin war der letzte wirkliche Festungskommandant.

In den Jahren 1851-55 hat ein Teil des 39. "Don Miguel" Infanterie Regiments den Dienst versehen. Der Grossteil der Mannschaft bestand aus Ungarn. Später wurde es das Hausregiment von Debrecen. Klára Lóvei schreibt in ihren "Kufsteiner Notizen": "Die Wache der Festung bildeten die Söhne des ungarischen Regiments... durch die kleine Öffnung der Aussentüre hat der ehrenhafte Wachhabende öfters in die Zelle gesprochen: 'Ah! Meine Frauen bitte nur weitersprechen; es ist so gut, ungarische Worte von Frauenlippen zu hören'." Klára Lóvei hat auch einen grausamen Moment der Zeitepoche nach dem Tode von Nehiba, von der "Zwangsmacht" des Hauptmannes Kempf verewigt: "In dieser Zeit am Ende 1853 geschah es, dass der arme humane Soldat die heruntergefallenen Handschuhe der spazierenden gefangenen Frauen aufhob: seinene Belohnung waren 50 Stockhiebe. (Siehe Györgyi Sáfrán, angeführte Ausgabe, Seite 414-417).

In den Jahren 1855-1859 hat das 44. "Erzherzog Albrecht" Infanterie Regiment den Wachdienst versehen, später wurde es das Hausregiment von Kaposvár.

*

Das Schicksal der ungarischen Häftlinge des Festungskerkers erforsche ich beinahe seit 20 Jahren und aus den österreichischen und ungarischen Archiven sammle ich die sich auf sie und auf ihnen ideologisch anschliessenden Häftlinge anderer Nationen beziehenden Dokumentne.

Meine Forschungen begann ich auf Grund der Namen die auf der in der Festung befindlichen Gedenktafel eingemeisselt sind. Die Gedenktafel wurde vom akad. Bildhauer Károly Lux geplant und durch das ehemalige Budapester Evangelische Mädchen-Gymnasium im Jahre 1937 errichtet. Vorher aber haben zwei Professoren der Schule, Ilona Jeszenszky und Dr. Margit Zelenka die Festung besucht, wo zwei Mädchen-Erzieherinnen, ihre Vorgangerinnen; Gräfin Blanka Teleki und

Klára Lóvei eingesperrt waren. Damals haben sie sich für die Aufstellung einer Gedenktafel entschieden. In Kufstein trafen sie Karl Wagner, den damalige Obmann des "Heimatvereines", der nicht nur ihr "Mächtigste Unterstützer" war, sondern auch für ihre Ideen-Erweiterung eintrat. Er gab nämlich den Ratschlag, auf die Gedenktafel alle, für die fortschrittliche Ideen hier eingesperrt gewesenen Namen, aufzunehmen. Sein Rat wurde angenommen und die Schule hat den Plan zu verwirklichen begonnen; obwohl dieses kein geringes Opfer verlangte. Die 650 kg schwere rote Marmor-Gedenktafel aus Piszke hat ja 1750 Pengő gekostet, dazu kamen noch die gewaltigen Transport- und Installationskosten. Die für die Einweihungsfeier hier ankommende Schuldelegation wurde durch den Bezirkshauptmann, Dr. Karl Hradetzky, in ungarischer Sprache begrüßt. Die Enthüllung der Gedenktafel am 10. Juli 1937 wurde mit einem Kufsteiner-Budapester Programm abgeschlossen.

An der Gedenktafel sind 94 Namen lesbar. Die Schule verfertigte ein künstlerisches Album und ein kleines, gedrucktes Heft in dem die kurze Beschreibung der Urteile der einstigen Gefangenen und die Forschungsquellen mitgeteilt sind. Nach den Einleitungsworten für die Daten-Suche wurden "die Nachfolgeschafft der in Kufstein leidenden Helden" angesprochen. So ist es begründet, dass bei eventuellen Fehlern die Schuld an die Mitteilenden der Daten abgewalzt werden sollte. Der Schulbericht vom Jahre 1937/38 — auch nach Familienberichten — hat noch sieben Namen mitgeteilt, die auch hier gewesen waren. Man wollte diese nachträglich auf die Tafel einmeisseln, aber es ist bis heute nicht geschehen.

Für die Unsicherheit der Familien-Erinnerungen sprechen die 24 Namen, die auf der Tafel als einstige Häftlinge in Kufstein angeführt sind, aber es ist beweisbar, dass sie anderswo ihre Haft zugebracht haben: in den Kerkern von Josefstadt, Olmütz, Theresienstadt, Königgrätz, in dem "Neugebäude" in Pest, oder in der Festung Arad. (Die Gefangenen dieser Kerker wären auch würdig, dass man sich mit ihnen befasst, ihre Schicksale erforscht und das Andenken an sie verewigt!)

In der Erforschung der Dokumente der ehemaligen Kufsteiner Festungshäftlinge war das Schwerste, und wird auch für die Zukunft bleiben, dass über die Häftlinge der sogenannte "Standes-Ausweis" nur aus den Jahren 1850; 1851; und 1856 für die Monate Juni und Dezember übrig blieben. Die anderen wurden vernichtet.

Bei meiner Arbeit habe ich eine Kartei für mich angefertigt, in der die Namen der Häftlinge, die auf der Gedenktafel verewigt sind, angeführt sind. Ich habe dann auch deren Daten aufgeschrieben, die von der Tafel fehlen. Ich habe den Grund ihrer Verurteilung und die Quellen vorgemerkt. Ein Exemplar von dieser Aufzeichnung habe ich dem Archiv der Ungarischen Staatsbibliothek Széchényi in Budapest zu geschickt (sen Zeichen: Oct. Hung. 1892).

Übrigens sende ich meine Forschungsergebnisse an das Österreichische Kriegsarchiv in Wien und an das Tiroler Landesarchiv in Innsbruck zu.

Natürlich kann die Frage auftauchen, dass ich zwar kein gelernter Historiker bin, trotzdem aber meine erforschten Materie an wissenschaftliche Institute versende? Weil ich die Aufmerksamkeit der Sachverständigen jungen Forscher auf dieses nicht erforschtes Gebiet lenken möchte...

Meine Forshungen werden von ungarischen und österreichischen Fachinstituten gleicherweise unterstützt.

Von ungarischer Seite: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár; Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára; Országos Levéltár, Magyar Hadtörténeti Levéltár, alle in Budapest, sowie das Archiv des Benediktiner Ordens in Pannonhalma.

Von österreichischer Seite: Stadt-Archiv, Festungs-Archiv in Kufstein, Österreichisches Kriegsarchiv, Österreichisches Haus-Hof- und Staatsarchiv und Heeresgeschichtliches Museum, alle in Wien und das Tiroler Landesarchiv in Innsbruck.

Diesen Instituten als auch deren wissenschaftlichen Mitarbeitern, die sich mit meinem Anliegen beschäftigen, möchte ich verbindlichst danken.

Mit ihrer Mithilfe ist es mir gelungen, über für die fortschrittlichen Ideen hier eingesperrt gewesenen Häftlinge bezugnehmende Schriften und eine kleine Kopien sammlung einzurichten.

Natürlich waren unter den Festungshäftlinge, einige, die wegen anderer Vergehen — hauptsächlich militärische — in Haft waren, aber ihre Zahl gegenüber der politischen Häftlinge war gering.

Nachfolgend berichte ich über die quantitative Zugehörigkeit der auf der Gedenktafel angeführten Namen:

auf der Gedenktafel sind 94 verewigt

davon waren nachweislich hier Festungshäftlinge 45 Personen

anderswo waren in Haft 24 Personen

über die keine nachweisliche Daten vorhanden sind 20 Personen

wegen anderen Gründen nicht hieher gehörend 5 Personen

Zusammen

94 Personen

In die letzte Gruppe kann man auch Frau Bohus Jánosné geb. Antonia Szögyény einreihen, die landesweit bekannt war als Helferin für die Festungshäftlinge in Arad, aber nie hier eingesperrt war, wie die Gedenktafel ausweist.

In den Folgenden bringe ich die Namen von 27 Häftlingen die nachweisbar hier eingesperrt waren, aber ihre Namen sucht man umsonst auf der Gedenktafel. Davon waren 4 Jakobiner und die anderen Martyrer des Freiheitskampfes 1848-49, die hier leiden mussten. Natürlich könnte man noch über Rózsa Sándor debattieren, der sich zwar zuerst dem Freiheitskampf anschloss, aber später als Rückfalltäter zum Tode und im Wege der Gnade zum lebenslänglicher Haft verurteilt worden ist. Die hiesigen Fremdenführer erinnern sich an ihn heute noch als "an den alten Betyár".

Unter den einstigen Häftlingen die hier wegen des ungarischen Freiheitskampfes eingesperrt waren, sind auch Ausländer gewesen wie z.B. der von Königreich Hannover stammende von Amsberg oder der französische Fechtmeister Proteaux.

In der Festung Kufstein waren als Häftlinge, deren Namen aber an der Gedenktafel fehlen:

Amsberg, Georg	Mayer Hraderzky, Nándor
Banyi, József	Modrovits, Gergely
Csiky, Sándor	Molnár, Ignác
Dombay, István	Nagy, Ezékiel
Erdélyi, László	Olés, Ignác
Fehér, László	Olzewszky, Jeromos (Adolf)
Gál, Gyula	Proteaux, Joseph
Gergely, Lajos	Rónay, Mihály
Gidró, János	Rózsa, Sándor
Horváth, István	Salamon, Károly
Horváth, József	Szén, Antal
Kozma, Alajos	Táncsics, Ignác
Landerer?	Thunes, Adolf
Lilienbachi Lill, Adolf	

Es wäre gerecht, ihre Namen auf einer Ergänzungs-Gedenktafel zu verewigen. Sie würden es verdienen.

Zuletzt — doch in erster Linie danke ich der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, dass sie nicht nur die Kufsteiner Briefe, die von Czuczor Gergely stammen, aber auch andere Dokumente mir in Xerox-Kopien zusandte, und dass sie diese Arbeit von mir in ihre Ausgaben-Reihe eingeführt hat.

Die Materie über Czuczor habe ich mit den Dokumenten aus österreichischen und ungarischen Archiven ergänzt und die ungarischen Texte ins Deutsche und die deutschen ins Ungarische übersetzt.

Meine Materien — den Wünschen der Verlagswerkreihe entsprechend hat Frau Dr. Györgyi Sáfrán für den Druck vorbereitet und sie hat es auch mit einer Einleitung versehen. Unsere Arbeit möchte ich den Lesern mit den Worten von János Garay überreichen:

Nur ein Zwergvolk kann seine Ur-Grössen vergessen,
 Nur ein entartete Zeit die Ahnen-Helden,
 Der Begeisterte geht zu den Gräbern der Ahnen,
 Und entfacht beim alten Licht neue Fackeln.

Kufstein, 1981.

GYÖRGYI SÁFRÁN:

**KUFSTEINER
HISTORISCHE FORSCHUNGEN**

I.

KUFSTEINER FORSCHUNGEN VON KARL NÁDAY

Die Geschichte der jetzigen Ausgabe von der Sammlung der Akten und Korrespondenz der Verurteilung von Czuczor begann auch in Kufstein. Der in Bukarest lebende ungarische Schriftsteller, Dichter und Übersetzer László Lőrinczi veröffentlichte 1975 in Bukarest einen literatur-geschichtlichen Report unter dem Titel "Reise zum schwarzen Kloster" über Aladár Kuncz. Das Interesse des Schriftstellers wandte sich zu Sándor Rózsa, der sein Leben im Kerker von Szamosujvár beendete, aber auch in Kufstein gefangen war. So hat Lőrinczi den berühmten Festungs-Kerker — wo Andenken an viele ungarische Gefangenen vorhanden sind — aufgesucht. Dort traf er unseren in Kufstein lebenden Landsmann, Károly Náday, den Forscher der dort einstmals eingesperrten ungarischen und auch anderen Nationen angehörenden Gefangenen. Er fragte ihn ob er das Buch — von der Verfasserin dieser Zeilen — Teleki Blanka und ihr Kreis (Bp. 1963.) kennt, welches die Anklage gegen Blanka Teleki und Klára Lóvei und die Aufzeichnungen der letztgenannten "Notizen aus Kufstein" enthält. Náday bat um das Buch von mir und bekam es. Aus diesem übersetzte er sofort ins Deutsche und machte die als Lektüre auch bestürzende und interessante Schrift von Klára Lóvei bekannt. Seitdem sendet er mir auch seine Forschungsergebnisse zu.

Als heimatliche Anerkennung und Unterstützung sandten wir ihm aus der Bibliothek der Akademie die Briefe Czuczor's aus Kufstein und die dazu gehörenden Akten in Xerox-kopien zu, die er dann ergänzte und in ungarischer und deutscher Sprache bearbeitete.

In dieser Veröffentlichung erscheint dieses Material. Mit der Umarbeitung der für diese Reihe entsprechenden Ansprüche, hat man die Verfasserin dieser Zeilen beauftragt.

Károly Náday hat eine glückliche Begabung zur Erforschung von Dokumenten in Bezug auf die ehemaligen Festungshäftlinge von Kufstein. — Er ist 1899. in Debrecen geboren und beendete seine Studien in der einstigen k. und k. Infanterie-Kadettenschule im Jahre 1917 in Temesvár. So ist ihm sowohl die deutsche Sprache als auch der militärische Sprachgebrauch geläufig. Nach seiner ungarischen Abstammung, nach seinen Schulen und seinen persönlichen Interessen kennt er die Geschichte der Kämpfe seines Volkes. So wandte er sein Interesse dem Kerker seines jetzigen Wohnortes, der Festung Kufstein und seiner einstigen ungarischen und anderen Nationen angehörenden fortschrittlichen Gefangenen zu. Über den Anfang seiner Forschung schreibt er in der Einleitung im "Kufsteiner Brief". Über sein Leben, über seine Arbeit möchte ich aus den Briefen, die er an die Verfasserin dieser Zeilen geschrieben hat, einige Zitate bringen.

"Ich lebe seit 1948 in Kufstein. Die Festung sehe ich jeden Tag, bis ich mich vor einigen Jahren entschlossen habe, den Versuch zu machen, die persönlichen Daten von den hier eingesperrt gewesenen Gefangenen zu sammeln. Im grossen und ganzen gelang es mir, es sind nämlich nur sehr wenige originale Namensverzeichnisse übrig geblieben. Von dem Resultat kann das Handschriften-Archiv der Bibliothek 'Országos Széchényi Könyvtár' Auskunft geben. (V.dr.Éva Windisch), (30.I.1977).

"Meine Arbeiten erscheinen hauptsächlich in der benachbarten Stadt — in einer Wochenzeitung in der 'Wörgler Rundschau'. Es gereicht mir zu meiner Freude, dass unter meinen Lesern sehr viele jungen sind. Mit den Festungshäftlingen hat sich bisher niemand ernstlich befasst. Es kommen sehr viele Fremde her und die Gastgeber können so über die Geschehnisse in der Festung reden." (1.5. 1978).

"Ich will nicht bestreiten, dass etliche Dokumente meine Nerven sehr stark beanspruchen, weil sie so unmöglich geschrieben sind, dass es heute kaum lesbar ist. Da ich aber meine Zeit, für diese Zwecke zu opfern gedacht habe, ist die Aufarbeitung dieser Schriften nur eine Frage der Zeit." (25.1. 1980.).

"Im Archiv Innsbruck... auf Graf Johann Zrinyi bezogen... fand ich ca 400 Seiten Dokumente." (Da sie eingebunden sind, konnte man sie mir weder in Xeroxkopie noch in Mikrofilm zusenden) "ich wurde eingeladen die Forschung persönlich vorzunehmen... aber dies bedeutet mir nicht nur eine grosse Ausgabe, sondern es fehlt mir an Zeit. So überlasse ich die Forschung denen, die jünger sind als ich. Es tut mir leid, dass ich es nicht erledigen konnte, aber ich meine, dass ich mit der Tatsache, dass ich die Aufmerksamkeit auf die Dokumente lenkte, dazu geholfen habe, die vergangene Geschichte zu erforschen." (22.6.1977.).

"Ich stimme gerne zu, dass nicht nur meine über Gregor Czuczor geschriebene Arbeit, sondern alle anderen — Ungarns interessierenden Studien — in Druck erscheinen sollen. Aber zum Umschreiben bin ich nicht gewillt, schon aus dem einfachen Grund, dass ich keine Zeit habe. Ich befasse mich nämlich nicht nur mit totem Material. Aus Ungarn und Siebenbürgen kommen viele Amputierte hieher, um Prothesen zu bekommen und ich bin der Dolmetscher für die Ungarn. Das nimmt täglich 2-3 Stunden in Anspruch. Ausserdem — seitdem Tode meiner Frau — führe ich meinen Haushalt (Einkaufen, Kochen, Backen, Ordnungmachen etc.) selbst. Natürlich wuchsen auch meine Jahre: im März vollende ich mein 81. Lebensjahr, wenn mich der Herr bis dahin leben lasst. (19.11.1979.).

"....ich will mir mit meiner Arbeit keine Vorteile schaffen. Mein Ziel ist nicht die wissenschaftliche Aufarbeitung, sondern die Feststellung der geschichtlichen Tatsachen, um darüber das Publikum zu informieren... und was die Stilistik meiner Arbeit anbelangt: ich bemühe mich, dass meine Übersetzung dem Originalen entsprechen soll; also nicht nur inhaltlich und sinngemäss, sondern dem damaligen Geist nach, aber so, dass es heute auch verständlich sein soll. In meinen Studien bemühe ich mich, die Betonung darauf zu setzen, dass die Dokumente die Geschichte selbst vermitteln sollen, ich schreibe nur einen zusammenbindenden neutralen Text. Ich halte mich aber daran, was ich in der Militärschule gelernt habe: kurz und bündig, militärisch, zu schreiben. Da ich nicht einer bin, der nach Auszeichnungen und Ruhm strebt, möchte ich meine Forschungs-

Resultate nur übergeben. Ich bitte Sie, übernehmen Sie die Information für die Öffentlichkeit in Ungarn." (19.11.1979.).

In den folgendenden möchte ich eine skizzenhafte Übersicht über die bisherige Arbeiten von Károly Náday geben.

I.

KÁROLY NÁDAY VERARBEITETE DIE MATERIE ÜBER DIE EINSTIGE
GEFANGENEN VON DER FESTUNG KUFSTEIN UND ÜBER JOHANN ZRINYI
IN UNGARISCHER UND DEUTSCHER SPRACHE:

1. "Graf Johann Anton Zrinyi, Gefangener des Kaisers"

"Ärztliches Untersuchungs-Ergebnis."

"Zrinyi János Antal gróf, a császár foglya"

"Orvosi vizsgálat eredménye"

Graf Johann Anton Zrinyi hat seine 20 jährige Gefangenschaft nicht in der Festung Kufstein, sondern in Rattenberg, ebenfalls in Tirol, und dann bis zu seinem Tode in Graz verbracht. Der Sohn des im Jahre 1671 hingerichteten Peter Zrinyi — der jüngere Bruder von Ilona Zrinyi — ist ungefähr in den Jahren 1650-1660 geboren und starb am 12. November 1703. Nach der Hinrichtung seines Vaters, wurde er der Familie entrissen und in die kaiserliche Armee eingereiht. In der Zwischenzeit hat er 8 Monate in Gefangenschaft der Kurutzen verbracht. Er hat sich aber ihnen nicht angeschlossen. Trotzdem, als er dort frei wurde, hat der Kaiser ihn gefangen genommen und ohne Urteil in den Kerker geworfen. Die im Innsbrucker Landesarchiv durch Náday erforschten Dokumente vom Festungskommando Rattenberg enthalten die zu seiner Unterhaltung notwendigen Ausgaben, die Geld-Überweisungen für seine zugrunde gerichtete und ergänzungsbedürftige Bekleidung und Bettzeug oder die Verstärkung der Wache. Der Kaiser hat sich mehrfach persönlich mit der Sache von János Zrinyi schriftlich befasst. Er lobte den Eifer den Gefangenwärter, z. B. dass er auf noch einen sicheren Platz gebracht wurde, als man fürchtete, dass der "sehr gefährliche und wichtige Gefangene" in Graz durch die kroatischen und ungarischen Studenten zu befreien versucht wird.

Károly Náday berichtet ausführlich über die Ergebnisse des im Jahr 1699 von dem Innsbrucker Physikus Peter Linsing unternommenen ärztlichen Untersuchung. Aus der Meldung an den Kaiser: "...Genannter Graf hat keine wahre — sondern bei ihm vorhandene Schwermütigkeit, wegen seines eindrucksvollen Zustandes befindet sich eher an einer vorgetäuschten Stummheit." Zrinyi beantwortete nicht jede Frage des Arztes und wenn, dann nur schriftlich. Der Arzt wollte zur Abschreckung, die ärztlichen Eingriffsmöglichkeiten aufgezählt haben: Ziehen, Sondieren, Aderlass, Aussaugen, Blasen ziehende Pflaster, Schnurziehen. Der Gefangene war doch gegen allden stumm. Nach der Aussage einer Wache: "Ich hörte Herrn Grafen Zrinyi mit sich reden... wie wenn er an der Spitze einer Patrouille marschiert wäre und sich selbst Meldung erstattet hätte!" Seine Umgebung hat von ihm kein einziges Wort gehört. Als Protest blieb er bis zu seinem Tod stumm.

Károly Náday schrieb in einem seiner Briefe: "In der zwischen Zeit habe auch die erreichbare Dokumente über Graf Johann Zrinyi besorgt. Zwar war er nicht Gefangener in Kufstein, aber sein Name ist auf dem hiesigen Gedenktafel der 'un-

garischen Märtyrer' verewigt. So habe ich ihn geforscht. Ich konnte nicht feststellen wo und wann er geboren wurde. Nach einigen Meinungen in Graz; aber das bischöfliche Amt von dort berichtete, sie haben darüber keine Aufzeichnungen. Dass zweite ist, dass ich dokumentarisch nicht feststellen konnte, ob er tatsächlich wegen Spionage zu Gunsten der Türken, oder einem anderen politischen Grund ohne Urteil in den Kerker kam."

1683 wurde er aus Passau schon als Gefangener nach Rattenberg transportiert. Da die Truppen Bayerns in Tirol einbrachen und zuerst Kufstein, dann Rattenberg eroberten, waren die Gefangenhalter gezwungen den "importanten Staatsgefangenen wegzuschaffen. So kam er am 8. Juli 1703 nach Graz, wo Zrinyi im selben Jahr am 12. November verschied. Zrinyi wurde in der Krypta der dominikanischen Kirchenkapelle begraben. 1944 wurden die Überreste — in Wiener-Neustadt hingerichteten Peter Zrinyi's und Frangepán's nach Zagreb überführt." (An Gy. Sáfrán am 5. 1. 1978.)

2. "Baron Nikolaus Wesselényi auf der Festung Kufstein."

"Wesselényi Miklós báró a kufsteini várban."

Die Vorgeschichte der Gefangenschaft von Br. Nikolaus Wesselényi ist ein Gegensatz zwischen seinem Nachbar, dem Grafen Haller, und ihm. Der Graf hat nämlich ein wertvolles Pferd an Wesselényi verkauft, aber er hat nicht mitgeteilt, dass das Pferd krank sei. Ausserdem hat er den Stallmeister des Barons arglistig zu sich gelockt. Wesselényi ist daraufhin mit 400 bewaffneten Haiducken und Arbeitern nach Gorbó aufgebrochen, um Haller gefangen zu nehmen ihn zu bewirten und wieder heimzulassen. Er fand ihn aber nicht zu Hause, Haller hat ihn schnell angezeigt. Die königl. Gerichtstafel hat Wesselényi zu 2 jährigem Heimarrest verurteilt, aber Kaiser Josef II. hat das Urteil in ein auf unbestimmte Zeit dauernden Festungsarrest umgewandelt. Wesselényi wurde auf der Reise nach Nagyszeben (Hermannstadt) im Dorf Dátos, im Hause des Baron Dániel am 12. Februar 1785. verhaftet. Nach dem Patrouillten-Kommandanten: "Er wollte die Verhaftung nicht zur Kenntnis nehmen. Er gab an, dass er auf Vorladung der Regierung nach Hermannstadt gehen wollte um sich dort zu melden. Er widersetzte sich so stark, dass sechs Leute gebraucht wurden, um ihn zu halten...ich musste seine Hände zusammenbinden und so liess ich ihn vor das Tor begleiten, wo er auf einen Bauernsattel aufsass — ich habe nur seine Arme angebunden — bis sein Wagen ankam, in welchen er in Begleitung eines Korporals einstieg. Da habe ich ihn von seinen Fesseln befreit." Das ist also die wahre Geschichte seiner Gefangennahme. Es ist eine Legende, dass er bis zum nächsten Dorf zwischen zwei Pferden auf langen Seil hatte laufen müssen. Der Kaiser hat mit Genugtuung bescheinigt, dass man gegen Wesselényi "alle Gewalt in Anspruch genommen hat." Zur Verhaftung von Wesselényi wurden 1 Rittmeister, 2 Korporale und 24 Gemeine befohlen und sie wurden mit der "notwendigen Belehrung" versehen. Ausser Zweifel über die Gründe des aufbrausenden hohen Herrn: über die Taten des Grafen war nirgends ein amtliches Wort gefallen. Wesselényi wurde zuerst nach Marosvásárhely geb-

racht, wo er ein Gnadengesuch an den Kaiser diktierte, der aber nicht antwortete. Unterwegs hat er sich von seiner Frau und seinem Kind in Kolozsvár (Klausenburg) verabschiedet. Am 29. April 1785 sind sie in Kufstein angekommen. Nach der Bemerkung des begleitenden Feldwebels: "Die Aufführung des Staatsgefangenen während der Fahrt hieher war ganzlich ruhig und still." Die bei ihm vorgefundenen 5 Briefe und sein Geld wurden beschlagnahmt; seine Gebrauchs-Artikeln: Schlafsack, Taschentücher, Unterhosen, Strümpfe, Bruchbinde, Wachskerzen, Bibel u.s.w. wurden in ein Verzeichnis aufgenommen und der Gefangene wurde in die Zelle nr. 5. eingesperrt. Die Briefe die an seine Adresse gelangten, wurden zur Zensur nach Wien geschickt.

Seine Schwester sprach umsonst persönlich beim Kaiser vor. Als Kaiser Josef II. Kolozsvár besuchte, haben 3 Frauen als Mitglieder der Familie umsonst vor ihm die ergreifende Tatsachen dargebracht: "Die ganze Familie hat nur 2 männliche Mitglieder und dieser Bruder hat alle seine Kinder verloren." Die weiblichen Verwandten konnten nur ein Bittgesuch im Namen der Gattin übergeben, weil Frau Wesselényi geb. Helene Cserey nach kaiserlicher Verordnung ihr Wohnsitz nicht verlassen durfte. Nach zwei Jahren meldete sich Wesselényi mit einem Gnadengesuch umsonst. Als er beinahe 5 Jahre auf der Festung im Kerker sass, hat der Festungskommandant im Interesse Wesselényi's eine Eingabe gemacht, in welcher er sich auf ärztliche Meinung berufen hat: "die ständigen" Kopfschmerzen haben ihn so sehr in Anspruch genommen, dass sein Gesicht nicht nur eingefallen ist, sondern bleich, die Schleimhaut geschwollen, die Augen rot... nach Aussagen des Chirurgen Kühnemann; Er könnte plötzlich Schaganfall bekommen. Die Anweisungen des Kaisers: "Alle Befehlsmittel muss man anwenden, welche den Sorgen des fíbel vorwegnehmen." Wesselényi's Haft wurde im Jahre 1789 am 15. Dezember — nach zwei Monaten weniger als fünf Jahren — durch den Kaiser beendet und am 21. Dezember konnte Wesselényi nach Siebenbürgen heimfahren.

Károly Náday schrieb in einem seiner Briefe: "Die den Nyiró kannten und auf Grund seines Romanes 'Der Büffel von Sibó' Wesselényi kennengelernt haben, könnten durch meine Arbeit eine kleine Täuschung erleben. Da ich nicht Romanschriftsteller bin, mich nur mit beschreibender Geschichte befasse, also die ausforschten Dokumente vorzeige, auf dieser Grundlage kann jeder seine eigene Meinung bilden." (An Gy. Sáfrán am 5.1.1978).

Nach Jahren seiner Freilassung hat Wesselényi auf eine verschleierte Warnung so geantwortet: "Der Kaiser hat mich leiden gelernt, aber nicht fürchten."

Seine harte Natur erbte der einzige — von 12 Kindern — überlebende Nikolaus Wesselényi jun., der "Hochwasserschiffer".

Der letzte männliche Spross — den Vorfahren würdig — der Geschichtsschreiber und Journalist Nikolaus Wesselényi starb in Budapest im Jahre 1980.

3. "Jakobiner auf der Festung Kufstein".

"Jakobinusok a kufsteini várban".

Mit der Gefangenschaft der ungarischen Jakobiner auf der Festung Kufstein hat Náday auf Grund des Buches von Ferenc Kazinczy: "Tagebuch meiner Gefangenschaft" die österreichischen Leser bekanntgemacht.

Er beschäftigte sich auch mit dem Schicksal von dem aus Österreich stammenden Andreas Riedl, der gleichzeitig mit Ignác Martinovics in Wien verhaftet wurde und in Kufstein eingekerkert war. Riedl wurde 1748 in Wien geboren. Sein Vater war Hauptmann-Ingenieur und liess ihm eine sehr gute Erziehung angedeihen so, dass er dann beim späteren Kaiser Franz II. Erzieher wurde. Seinen einstigen Lehrer nahm der Kaiser nicht in seinen Dienst. Andreas Riedl hat sich an die Wiener Jakobiner angeschlossen. Als er im Jahre 1794 mit seinen Genossen verhaftet wurde, hat der Kaiser sein Leben zwar begnadigt, aber mit 60 jährigem Kerker, praktisch lebenslanger Haft, bestraft. Im August des Jahres 1795 wurde er in die Festung Kufstein gebracht und dort in die Zelle Nr. 1, eingesperrt. Nachher war er in Graz, Spielberg, Munkács inhaftiert und ab 1806 im Franziskaner-Kloster in Brünn. Die Franzosen, die damals dort eingezogen sind, haben ihn befreit. Er zog nach Paris, wo er im Jahre 1837 verstarb.

4. "Gergely Czuczor auf der Festung Kufstein."

"Czuczor Gergely a kufsteini várban."

5. "Gräfin Blanka Teleki mit dem zehn jährigen Festungsarrest..."

Erschienen: Tiroler Heimatblätter, Heft No. 4. Jahrgang 1977.

"Teleki Blanka tiz évi fogságra..."

6. "Gräfin Blanka Teleki und Klára Lóvei in der Festung Kufstein".

Erschienen: Wörgler Rundschau im Jahre 1977 von 28. September bis 12. April 1978, in 16 Fortsetzungen.

"Teleki Blanka, grófnő és Lóvei Klára a kufsteini várban."

Die Anklageschrift von Blanka Teleki und Klára Lóvei — auf 20 Seiten — erschien im Jahre 1963 in der Ausgabe Teleki Blanka és köre von der Verfasserin dieser Zeilen, in der Reihe "Magyar Századok" (Ungarische Jahrhunderte). Auch hier erschien die Kufsteini jegyzetek (Kufsteiner Notizen) die ursprünglich für den französischen Geschichtsschreiber Michelet vorbereitet waren, der ein Buch über Blanka Teleki plante, aber wegen seinen inzwischen eingetretenen Todes nicht schreiben konnte. Die Kufsteiner Notizen wurden später durch P. Károly Szathmáry ausgegeben, aber er hat sorgsamerweise alles herausgelassen — was nach den Zeiten des Ausgleiches — kompromittierend wirken konnte. Die Bruchteile des originalen Textes sind im Landesmuseum in Nagybánya aufbewahrt. Von Mikrofilm konnte ich die von P. Szathmáry ausgelassenen Teile auch mitteilen.

Es ist ein Verdienst von Károly Náday, dass die Umstände der Verurteilung von Blanka Teleki und Klára Lóvei, die Geschichte ihrer Gefangenschaft heute auch schon in deutscher Sprache zu lesen sind. Seine auf sie bezogenen eigenen Forschungen brachten auch Ergebnisse. Die bisher Bekannten Dokumente hat er aus

— österreichischen Archiven — mit mehreren unbekannten Dokumenten ergänzt. Zu denen zählt auch das an den Kaiser gerichtete Ansuche der französischen Schwägerin der Blanka Teleki. Die Eingabe von Frau Teleki Miksáné geb. Jaqueline Cooc trägt das Datum von 9. Febr. 1854. In diesem flehte sie um die "Erleichterung der fürchterlichen Lage ihrer unglücklichen Schwärigen." Sie bat, dass sie die von der Familie bisher bewilligten monatlichen 50 F für die Beheizung, Waschen, Lebensmittel auch weiter bekommen sollte, denn "in den letzten Monaten hat man ihr diese Begünstigung auch entzogen...täglich von 10 Kr und eine Portion Kommissbrot muss sie leben...sie darf nicht auf die Luft gehen, ausgenommen, wenn der Arzt im Falle einer Krankheit ihr Bewegung erlaubt, sie kann sich weder mit Handarbeit, noch mit Lesen beschäftigen." Sie bat weiter, dass sie monatlich einmal ihre Schwägerin besuchen darf." Nach den Forschungen Károly Náday, wurde das Gesuch in der Ministerkonferenz beraten.

Da man Blanka Teleki nicht zur Begnadigung "Wegen ihrer grossen Gefährlichkeit" vorgeschlagen hat, so wurde nur die materielle Unterstützung bewilligt. Die Besuche für sie wurden auch verweigert, für die Schwägerin erlaubte man bloss einmal einen eine Stunde dauernde Besuch im Mai 1854. Náday zitiert einen noch vorhandenen Brief, dessen Schreiber seinen Vorgesetzten verspricht, dass er sorgen werde für die "Überprüfung und die baldige Entfernung aus Kufstein" der Frau Teleki Miksáné. Náday berichtet weiters über die Qualifikation der beiden gefangenen Frauen durch den gutmütigen Festungskommandanten aus den Jahren 1854-56. Von Blanka Teleki wird immer bemerkt, dass "sie verschlossen sei" und dass "sie sich in ihr Schicksal ergeben hat." Bei Klára Lővei ist die hauptsächlichste Charakterisierung: "Still und gehorsam." Die Schluss-sätze bei den beiden: "Zur Begnadigung empfohlen." Trotzdem hat Klára Lővei ihre fünfjährige Strafe verbüsst und Blanka Teleki wurde im Jahre 1857 durch eine allgemeine Amnestie frei, damals schon in Laibach, wohin sie mitlerweis überführt wurde.

7. Rózsa Sándor auf der Festung Kufstein

Erschienen: Tiroler Heimatblätter im 5. Heft Jahrgang 1976.

"Rózsa Sándor a kufsteini várban."

Rózsa Sándor "der Betyár" sass in den Jahren 1859-1865 in Gefangenschaft auf der Festung Kufstein. Er ist in Szeged in einer armen, besitzlosen Familie geboren (1813), er besuchte keine Schule. Er begann seine Laufbahn als Hirt, d.h. Pferdeknecht und so wurde er zu einem ausgezeichneten Reiter. Zuerst wurde er als 23 jähriger verurteilt, aus der Haft ist er durchgebrannt. Im Jahre 1848 bat er von Kossuth Begnadigung, der ihn aufrief, sich zu ehrenvollem Leben zu verpflichten und sich mit seinen Mannen am Freiheitskampf zu beteiligen. Die Bedingungen wurden durch Jókai übermittelt. Sándor Rózsa hat mit 150 seiner Männer, in den südlichen Gegend, statgefundenen Gefächten teilgenommen. Nach einem Bericht von General Vetter hat er in einer Schlacht persönlich zwölf Menschen erschlagen. Aber als die Schlacht beendet war, hat er mit seinen Kameraden zu rauben angefangen,

deshalb wurde er aus dem Heer entfernt. Im Jahre 1859 wurde er zum Tode und dann durch Gnade zur lebens-länglichem Kerker verurteilt. Damals kam er nach Kufstein. Zwar sind dort über ihn keine schriftlichen Aufzeichnungen vorhanden, aber die mündliche Überlieferung, Bilder, Gegenstände behüten die Erinnerung an ihm. Man war mit ihm als Häftling zufrieden, denn man erlaubte ihm kleine Gegenstände herzustellen. Aus Pferdehaar machte er kleine Ringe und wahrscheinlich auf Dosen für Zigarren, hat er sein Komissbrot zerkaut daraufgeschmiert, Strohhalme eingedrückt und so Bilder dargestellt. Nach eine Vorlage hat er das Bild des fürstlichen Heilbrunnens, wie auch die Aufschrift es beweist: "Residens Brunnen Salzburg" gestaltet. Nach dem heute noch vorhandenen Zettel hat er im Jahre 1865 mit solchen Sachen den Garnisonskommandanten, den Stabsprofoss und dessen Mädchen beschenkt. Dass Sándor Rózsa trotz seiner mageren Kost seine Kräfte bewahrte, darüber spricht auch eine mündliche Überlieferung. Einer seiner Mithäftlinge fragte ihn, wie er seine Gegner besiegen konnte? Das "wie" hat er trotz seiner Kette so vorgezeigt, dass niemand mehr darauf neugierig war. Zuletzt wurde er von Kufstein nach Theresienstadt überstellt.

Nach dem Ausgleich wurde er begnadigt, aber da er sich wieder als Räuberhauptmann betätigte, wurde er zu lebenslänglichen Kerker verurteilt. Im Kerker von Szamosujvár starb er 1878 in seinem 85 Lebens Jahr. Sein Bild sieht man auch heute noch an der Wand im Festungskerker in der Zelle No.13.: in Pferdehirtenkleid liegt er auf der Pritsche. Das erste Bild von Sándor Rózsa Sándor stammt von einem Soldaten, namens Baier, der ihn im vergangenen Jahrhundert in den 1880-en Jahren malte, als er mit seiner Truppeneinheit auf der Festung in Wachdienst stand. Das Bild war zugrunde gerichtet, als der aus Ungarn stammende Oberleutnant László seinen Kommandanten — Oberstleutnant Weiskopf — aufmerksam machte — der sich für heimatliche geschichtliche Überlieferungen interessierte — er hat dann den Maler Stanislaus Gruber (1867-1931) mit der Restaurierung des Bildes beauftragt. An dem Originalen war nichts mehr zu retten. Auf Grund einer im Festungsarchiv vorhandenen Photographie hat der Sachverständige ein naturgetreues Ölbild — an der Wand neben dem Fenster — zustande gebracht.

8. Georg von Amsberg auf der Festung Kufstein.

Wissenschaftliche Bibliothek, Hildesheim.

"Von Amsberg, Georg a kufsteini várban."

Amsberg ist im Jahr 1821 in Hildesheim, Königreich Hannover, von Gastwirteltern geboren. Seit 1839 diente er als Freiwillige in der österreichischen Armee, zuletzt im Range eines Leutnants im Coburg Husaren Regiment No.8. Am 30. Oktober 1848 hat man den Oberleutnants Sulyok vernommen: "wer seinen Vater und seine Mutter liebt und seine Heimat retten will, soll bereit sein und seine Befehle befolgen", das hiess, Marsch nach Ungarn. Amsberg gesellte sich zu ihnen. Nachher hat er sich in seinen Aussagen so verteidigt: "Ich wusste nicht, was ich machel soll. Ich schwankte, aber damit ich in den Augen meiner Kameraden nicht

als Feigling erscheine, bin ich mitgegangen." (Nach dem 14 April 1849 hat er jedoch freiwillig neben den Ungarn ausgehalten). Aus Galizien trachteten sie nach Ungarn. In der Zwischenzeit bekam er die Cholera und dann kam er mit einer kleinen Abteilung in österreichische Gefangenschaft, wurde aber von dort mit Mitwirkung der Polen befreit und bis zur ungarischen Grenze begleitet. Am 26. November 1848 ist er in Pest angekommen. Nach seiner Genesung wurde er in Debrecen als österreichischer Spion verhaftet, aber auf Befehl von Kossuth wurde er freigelassen. Er kämpfte gegen die zaristischen Truppen. Nach der Schlacht von Nagyszeben (Hermannstadt) — damals schon als Major — hat Görgey ihn mit dem Verdienstorden 2. Klasse ausgezeichnet. Beim Zusammenbruch des Freiheitskampfes — als der Oberkommandierende nach Arad unterwegs war — war Amsberg in Nagyvárad (Grosswardein) und von dort um nicht in die Hände der Österreicher zu fallen, versuchte er nach Lemberg zu kommen, wo er gute Leute hatte; mit Hilfe derer wollte er in sein Geburtsheimat zurückkehren, aber er wurde gefangengenommen, dann nach Kassa und von dort nach Arad geführt. Am 28. Feber 1850 wurde er zum Tode durch den Strang und im Wege der Gnade zu 16 Jahre Festungs-Arrest in der Festung Kufstein verurteilt. Am Anfang November dieses Jahres ist er in Kufstein angekommen.

Im Jahre 1858 hat seine Familie einen Gnadengesuch für ihn eingebracht. Nach dem Protokoll des Festungskommandos von 30. Mai 1858: "Sie haben auf Ihrer Schifertafel von dem löblichen Festungskommando gebeten, Sie protokollarisch zu vernehmen..." Amsberg hat bei diesem Verhör sein Begnadigungsansuchen vorgebracht und bemerkt: "Es sind jetzt schon 8 Jahre und 9 Monate, dass ich meine harte Strafe mit Geduld in der Festung Kufstein verbringe." Seine Bitte wurde sowohl vom Festungskommandanten als auch vom Arzt einmütig unterstützt. Mit Datum 21. Juli 1858 steht im Schreiben des Kaisers Franz Josef I.: "Aus Gnade erlasse ich dem Hochverrathssträfling Georg von Amsberg den Rest seiner noch übrigen Strafzeit, jedoch hat derselbe beim Austritte aus seiner Haft, sogleich Meine Staaten zu verlassen." Die für die Reise notwendigen 25 Fl Cmze wurde am 6. August ausgefolgt.

Die von Károly Náday verfertigte Zusammenstellung mit Schreibmaschine auf 45 Seiten über Georg Amsberg konnten wir nur einige Momente aufblitzen lassen. Da diese Materie-Sammlung aus den in österreichischen und in ungarischen Archiven aufbewarten Dokumenten — hauptsächlich Verhör-Protokolle — stammen, könnte sie die Sachkundigen Forscher des Freiheitskampfes auch interessieren.

Weitere Arbeiten von Károly Náday in deutschen und französischer Sprache:

9. Wiener Gefangene auf der Festung Kufstein.
10. Grazer Gefangene auf der Festung Kufstein.
11. Preussische Gefangene auf der Festung Kufstein.
12. Mailänder Gefangene auf der Festung Kufstein.
13. Polnische Freiheitskämpfer auf der Festung Kufstein.

14. Liebes Abenteuer des Kommandanten der Festung Kufstein.
 15. Semonville und Maret französische Diplomaten als Gefangene auf der Festung Kufstein.

"De L'emprisonnement de MM. Semonville et Maret, Diplomates Français, à la Forteresse de Kufstein (Autriche)"
 Bibliothèque Nationale, Paris.

Die neueste Zusammenstellung von Károly Náday:

16. Gefällte Urteile... (über die in der Festung Kufstein gewesenen 57 Gefangenen).
 17. Gefällte Urteile... (Fortsetzung von no. 16 über 64 Gefangene die nicht in Kufstein inhaftiert waren.)

Károly Náday hat am Ende seiner Zusammenstellungen immer die Quellen angegeben: die in Druck erschienen Schriften, weiters die Archive, Bibliotheken und öffentlichen Sammlungen, wo die Original-Dokumente aufbewahrt sind. In den einzelnen, teilweise angeführten und teilweise im ganzen Umfang gebrachten Dokumenten vermerkte er nicht immer die Fundstätte. Aber so sind seine Materien für die Interessen-Erweckung auch tauglich und geben Anregung für weitere Forschungen.

Die Ergebnisse von Károly Náday habe ich in der TÉKA Reihe im Jahre 1979 in Bukarest erschienen "Teleki Blanka és köre" (Teleki Blanka und ihr Kreis) (ab Seite 175), weiters in meinem Artikel (in Magyar Nemzet, am 8. Oktober 1980) "Toldy és Czuczor..." eingebaut. Für den letztgenannten Artikel habe ich von den direkten Abstammenden der beiden Familien Dokumente erhalten, für die ich mich aus diesem Wege bedanke!

Dr. Pál Salamin und Dr. Sándor Markó — dessen Frau eine Urenkelin von Ferenc Toldy ist — sandten mir eine Fotokopie des Taufscheines von Gabrielle Ilona Toldy vom 13. Jänner 1849, wo der Name des Täufers "Gergely Czuczor Messprieester vom Orden der Benediktiner" war. 5 Tage nach diesem lieblichen Geschehnis wurde Czuczor verhaftet.

Von Dr. Rezső Czuczor kam ein Programm, in dem die Organisation CSEMADOK, vom 1. März bis 30 April 1977 in Andód und Érsekújvár in der Czechoslovakie die "VIII. Gergely Czuczor literarischen und Kultur Tage" verkündet sind. Unter dem Titel Die Freiheit der Gedanken in der ungarischen Dichtung wurden die literarischen Feierlichkeiten von Dr. Mihály Czine eröffnet. Während der Veranstaltungen kam es auch zu einem Treffen von Verwandten der Czuczor's und Jedlik's.

Im weiteren möchte ich mich bei Frau Palma Schelken für die Artikel über die Gedenktafel in Kufstein bedanken.

II.

DIE GEFANGENSCHAFT VON GERGELY CZUCZOR

Das Lebenswerk von Gergely Czuczor (1800-1866) wurde zur Wiederkehr seines 175. Geburtsjahres von der Gesellschaft für Literaturgeschichte und Ungarische Gesellschaft für Sprachwissenschaft am 17. Dezember 1975 an der "Czuczor Gedenksitzung" untersucht und gewürdigt.

Sein Wirken als Schönliterat stellte Károly Horváth vor (siehe Irodalomtörténeti Közlemények 1976. 332-339), Czuczors Epos in Hexametern Schlacht bei Augsburg diente dem nationalen Erwachen vor der Reform-Epoche. Károly Kisfaludy liess es ein Jahr vor Vörösmarty's Flucht Zala-s erscheinen. Es folgten dann Die Versammlung von Arad und Botond, welches János Horváth eher als einen in Versform gestalteten Roman qualifizierte.

Von den Balladen Czuczors haben sich in erster Linie Szondi und Hunyadi als beständig erwiesen. Seine volkstümlichen Lieder haben Petőfi beeinflusst und mit ihm die nationale volkstümliche Dichtungsrichtung vorbereitet. Von diesen sind mehrere auf die Lippen des Volkes geraten, wie z.B. Es bläst, es Pfeift der Wind der Mátra. —'Das kleine Dorfmadchen in Pest' betitelte volkstümliche Lebensbild kann man auch heute noch in Antologien vorfinden.

Die sprachwissenschaftliche Tätigkeit Gergely Czuczor's wurde von János Balázs gewürdigt (Siehe Magyar Nyelv, 1976. 149-155.). Czuczors Hauptwerk ist das: Wörterbuch der ungarischen Sprache. Dies wurde im Auftrag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften von Gergely Czuczor und János Fogarasi verfertigt, I.-VI. Band, Pest 1862-1874. Der Meinung von János Balázs nach, wäre dieser Teil unserer Wörterbuch-Geschichte noch nicht aufgearbeitet, "soviel können wir feststellen...dass der aus dem Sohn eines Leibeigenen gewordene Wissenschaftler, Dichter als Lexikograph nicht nur mit ungarischem, sondern auch mit ost-europäischem und sogar europäischem Mass gemessen, gewaltiges geschaffen hat. Seinen Namen müssen und können wir gemeinsam mit dem Italiener Calepinus, mit dem Franzosen Litteré, oder auch mit dem von Leibeigenen stammenden Tschechen Jungmann und mit dem Polen Linden. Die Würdiger Czuczors erwähnen mit Anerkennung die grundlegenden Quellen der Literatur Czuczors, die kritische Ausgabe seines gesamten Dichtungswerkes (1899) welches von seinem Ordensbruder Irén Zoltvány zum Druck vorbereitet und mit einer Studie begleitet wurde.

Aus den Werken Czuczors hat 1956 Géza Hegedüs eine Auswahl in Begleitung einer Studie herausgegeben. Seinen literaturgeschichtlichen Platz hat Dezső Tóth in seiner Studie vermerkt: "Die zwei Epigone Vörösmarty's" (Irodalomtörténeti Közlemények, 1960. 633.). An seine sprachwissenschaftliche Arbeit hat sich Josef

Kelemen erinnert, auf der im Jahre 1967 abgehaltenen sprachwissenschaftlichen Konferenz. (Siehe: Tanulmányok a magyar és finnugor nyelvtudomány köréből, 1970: Nach Frau Emilia Urhegyi hat der im Jahre 1977 verstorbene Ordensbruder Josef Danczi Villebald sich auch mit dem Lebenswerk Czuczors befasst (Siehe, Magyar Nyelv, 1978. 506.).

Gergely Czuczor ist in Andód, Komitat Neutra am 17. Dezember 1800 in einer wohlhabenden Bauernfamilie geboren. Sein Vater war János Czuczor, seine Mutter Anna Szabó. Dem Sohn gaben sie den Namen István, den Namen Gergely bekam er als Ordensbruder. Seine Kinderjahre verbrachte er in Érsekújvár (Neuhäusel), die Mittelschulen absolvierte er in Nyitra (Neutra) und in Esztergom (Gran). In seinem 17. Lebensjahr trat er mit seinem Vetter und Freund Ányos Jedlik, mit dem später berühmten Physiker, in den Orden der Benediktiner in Pannonhalma ein. Czuczor hat seine philosophischen und theologischen Studien in Pest absolviert.

In Győr (Raab) begann er seine Laufbahn als Professor. Da begann er mit Ferenc Toldy (1805-1875) zu korrespondieren, der sein bester Freund und tüchtigster Helfer geworden ist. Am Anfang hat er ihn als "Herr Wissenschaftlicher Rezensent" angesprochen, aber bald haben sie sich geduzt. Seine Briefe sind im schriftstellerischen Nachlass von Ferenc Toldy in der Handschriftensammlung der Bibliothek, Ung. Wissensch. Akad., Archiv noch vorhanden (M. lr. Lev. 4-r, 61/f.)

Am 27. September 1827 reiste Czuczor mit der Hoffnung nach Pest, dass er Toldy — der um seine Dichtungen bat — auch persönlich kennenlernt. Damals traf er Vörösmarty und gemeinsam besuchten sie Károly Kisfaludy. Er schrieb an Toldy: "Ich habe zwar Dir versprochen, dass ich am selben Tag abends zu Vörösmarty gehe, wie Du gesagt hast, dass Du auch dort sein wirst; ich bin hingegangen, aber ich habe nicht das Glück gehabt Dich zu treffen". So hatte er in seinem nächsten Brief vom 1. November alles zusammengefasst, was er persönlich nicht sagen konnte: "Mit Deinen lieben Briefen hast Du mich am Anfang meiner Laufbahn zur Fortsetzung ermuntert; für all-dies sage ich Dir meinen heißen Dank, wozu mich meines Herzens Freude und Pflicht bewegt;" Im nächsten Jahr hat schon die Wärme der persönlichen Bekanntschaft die Anrede diktiert: "Geliebter" oder "Lieber Freund."

Ferenc Toldy hat auch auf Czuczors weiteren Lebenslauf entscheidend eingewirkt. Da sich der Dichter auch mit sprachwissenschaftlichen Fragen befasste, wurde er zu Anerkennung für seine sprachwissenschaftlichen Forschungen im Jahre 1831 als Korrespondierender und 1836 zum ordentlichen Mitglied der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, damals "Ungarischen Wissenschaftliche Gesellschaft" dessen "Geheimschreiber" Ferenc Toldy war — gewählt. Czuczor konnte auch Ferenc Toldy dafür danken, dass er ihn von Komárom (Komárno), wo er als Professor wirkte, im Jahre 1835 an die Akademie als Schriftführer-Stellvertreter und als Archivar einlud. So konnte Czuczor nach Pest übersiedeln. Nach zwei Jahren — auf behördlichen Druck wurde er nach Pannonhalma zurückgerufen. Im Jahre 1845 konnte er wieder nach Pest zurückkehren als die Ungarische Akademie der Wissenschaften ihn und János Fogarasi mit den Arbeiten des Ungarischen Sprachwörterbuches betraute.

Die Geschehnisse von März 1848 inspirierten Gergely Czuczor — der schon Gegner der Dynastie war — zu seinem Gedicht "Riadó" (Alarm). (Den vollen Text siehe in Schrift No. 1.).

Wir brauchen keine Gewaltherrscher! Auf zum Kampf Ungarn,
 Der gegen uns feindselig ist, soll qualvoll sterben,
 Der für uns Fesseln und Joch aufbürden will,
 Dem werden wir in seine schwarzgelbe Seele einen Dolch hineinschlagen.

Und nach jeder Strophe wiederkehrende Aufruf: "Wir waren ein freies Volk und wir sollen es bleiben."

Dezső Tóth schrieb über Riadó (Alarm): "Neben den Kampfliedern von Petőfi, aber diesen vorangegangen, ist es ein im ganzen Freiheitskampf der schärfste, offenerzigste und drohendste Kampflied, nicht nur Aufruf zum Kampf, sondern auch politisch, erinnert es an den plebejisch gereizten Petőfi, auch ein Angriff gegen den Gewaltherrscher, der überholt aber eher den liberalen Revolution vorausging mit der, in den Unabhängigkeitskämpfen bezeugten prinzipiellen Beharrlichkeit. Selbst Bajza, der Redakteur der 'Kossuth Hírlapja', fand es zu gewagt zu sein und dauernd verschob er es zu veröffentlichen, nur auf Drängen von Czuczor erschien das Gedicht am 21. Dezember 1848... als Windischgrätz der Hauptstadt näher kam." (Irodalomtörténeti Közlemények, 1960, Seite 649.).

Als die kaiserlichen Truppen in Pest einzogen, wurde Czuczor am 18. Jänner 1849 gefangengenommen. Zu dieser Zeit konnte er seinen Vers "Vor dem Gerichtshof" geschrieben haben:

Dass ich meine Heimat nicht lieben soll,
 Den Usurpator nicht verachte,
 Dazu kann die Macht mich nicht zwingen!
 Er kann mich erschiessen, enthaupten,
 Auf den Galgen aufhängen,
 Er ist mächtiger, soll es tun!

Am 29. Jänner 1849 wurde er mit Kriegsgerichts-Urteil "zu 6 jährigem Festungsarrest in Eisen" verurteilt.

Die Stationen seines Kreuzweges kennen wir aus den Briefen, die er an Ferenc Toldy schrieb und aus den Dokumenten, die durch Károly Náday ausgeforscht wurden.

Eszter V. Waldapfel hat sechs Briefe, die an Toldy gerichtet waren veröffentlicht: in der "Forradalom és szabadságharc levelestára" (Briefarchiv der Revolution und des Freiheitskampfes) betitelten Sammlung III. Band, Bpest 1955); ebenso hat sie das Gnadengesuch vom 3. Feber 1849 von Grafen Josef Teleki, konzipiert von Ferenc Toldy und den Brief von Toldy an den Abt von Pannonhalma, Mihály Rimely erschienen lassen. Die ganze Materie erscheint zum ersten Mal in unserer Ausgabe.

Nach der Verhaftung wurde Czuczor im Franziskaner Kloster in Pest, dann im "Neugebäude" und zuletzt in Buda gefangengehalten.

Graf Josef Teleki hat mit seinem Gnadengesuch im Namen der Akademie und der ungarischen Wissenschaft bei Herzog Windischgrätz zu vermitteln versucht, Ferenc Toldy versuchte, den Abt von Pannonhalma zu drängen, dass er die Vermittler-Rolle übernehme.

Da am Anfang nicht einmal Ferenc Toldy Besuch-Erlaubnis bei Czuczor erhielt, hat Frau Toldy dies probiert. Als Verwandte von Czuczor meldete sie sich beim gefürchteten Haynau und er schrie sie an: "Schämen Sie sich nicht, zu einem so compromittierten Manne zu gehen?" Frau Toldy hat sich aber nicht geschämt, eher bat sie auch für andersmal zum Besuch-Erlaubnis. In Begleitung des alten Dieners der Akademie besuchte sie Czuczor. Die nachher gebetene Erlaubnis konnte sie nicht mehr benützen, denn es kam ein dramatischer Zwischenfall dazwischen. Diese Geschichte kennen wir aus dem "Literarischen Erinnerungen (1905) von Károly Vadnay.

Die Mutter von Frau Toldy besaß das Hotel "Tigris"(Tiger) das einen guten Ruf hatte. Ihr zweiter Gatte war Arzt, der in der Pester Gesellschaft wegen seinen Stegreif-Dichtung in deutscher Sprache bekannt war. Es geschah, dass beim Doktor-Gastwirt eine Gesellschaft zusammen kam. An diesem Empfang nahm auch die Tochter des Hauses teil, sie erschien mit ihrem Gatten, Ferenc Toldy. Unter den eingeladenen Gästen befand sich auch ein Offizier, der im "Neugebäude" Dienst tat. Während des Gesprächs hat er eine Geschichte zu erzählen begonnen die Sensation versprach: "Wir haben jetzt einen interessanten Gefangenen, der Dichter und Priester ist." "Gergely Czuczor? — fragte einer der ungarischen Gäste." "Ja, der ist es" — antwortete der Offizier und hat hastig hinzugefügt, warum er diese Geschichte erzählen wollte: "Eine schöne junge Dame pflegt zu ihm zu kommen, wahrscheinlich ein zärtliches Verhältnis... aber es besteht der Verdacht, dass sie in politischer Sendung zu ihm geht. Darum wurde es beschlossen, wenn sie noch einmal hineinkommt, wird sie entkleidet und untersucht, ob nicht verdächtige Schreiben bei ihr zu finden sind?" Károly Vadnay, der noch aus erster Hand davon Kenntnis erhielt, hat weiter erzählt: "Und das hörte Frau Toldy, die Tochter des Hauses. Sie wurde tief rot, dass sie in einem solchen Verdacht kommen könnte und sprach dann energisch:

'Herr Adjutant! Diese Dame steht mit Czuczor in keinem zärtlichen Verhältnis. Diese Dame hat einen Gatten, den sie liebt und schätzt. Ich kann Sie darüber versichern, denn die Dame bin ich!

Der Offizier bat entsetzt die junge Dame um Entschuldigung und die noch hinzufügte:

In Czuczor interessiert mich nur eines: es tut mir leid um den leidenden Menschen.'

Als sie aber dies vehement und selbstbewusst aussprach, erschreckte sie gleichzeitig, denn sie verriet vor einem Offizier, dass die Besucherin von Czuczor die Gattin von Ferenc Toldy ist. Sie ging zum Offizier und bat ihn:

— 'Bitte behalten Sie dieses Geheimnis, dass meinem Mann nichts geschieht'.

Der Offizier versprach dieses und er hielt auch sein Wort ritterlich. Frau Toldy ging nicht mehr zum Gefangenen."

Czuczor und seine Freunde hatten es gern gesehen, wenn er seine Haft in Pest oder Buda hätte verbringen könne. In dieser Sache wurden Gesuche und Briefe geschrieben: "Bewege alles, dass ich wenigstens nicht ins fremde Land eingesperrt werde" — bat Czuczor Toldy am 4. Febr 1849. — "Meine Gesundheit ist geschwächt und nur die Hoffnung kann mich heilen, dass ich in meiner Heimat bleiben kann" (10. Febr) — "Ich würde Unterhaltungs-Bücher benötigen, bis meine innere Ruhe

zurückkehrt, nachher könnte ich auch ernstere haben," (12. Feber) — Gleich damals: "Das Eisen drückt, ich könnte sagen es siecht meine Arme und Beine".

Auf diese Epoche Czuczors könnten sich die Zeilen beziehen, die der Piaristen-Priester-Professor Benedek Csaplár in aller Eile ohne Datierung an Toldy schrieb: "In dieser Minute nahm ich die Nachricht vom armen Onkel Gerő... ich soll seinem Arzt berichten, dass er wegen seine Füßen mit Angst erfüllt ist... Momentantrödelt daran ein Militär-Arzt herum, aber das verscheucht seine Angst nicht. Ich bitte mit Ehrfurcht Euer Gnaden, diesen Wunsch Ihres teuern Freundes seinem eigenen Arzt wissen zu lassen". (Ung. Wiss. Akad. Handschriftsarchiv. Ung. Literatur 4-r 61(f).

Czuczor klagte, dass er mit mehreren in einem Zimmer untergebracht ist, er kann nicht arbeiten. Es interessierte ihn, ob sein Freund um Besuch-Erlaubnis bat? Für Ferenc Toldy wurde nur am 31. März ein Besuch gestattet.

In April wurden mehrere Häftlinge von Buda abtransportiert. "Mich der an Rheuma, Krämpfen, Gliederreissen leide, könnten sie wenigstens von dem Reisen im offenen Wagen mit Ungemütlichkeiten und besonders wenn es regnet, verschonen," — schrieb Czuczor am 22. April.

Da im nächsten Monat, d. h. am 21. Mai die Honvéds Buda zurückeroberten, schlug auch für Czuczor die Stunde der Freiheit. Es ist bezeichnend für seine Menschlichkeit, dass er seinen nächsten Gefängniswärter vor dem Tod rettete und er verliess seine Zelle, als zwei ungarische Regierungskommissare ihm von dort hinausführten. Nachfolgend, im Interesse seiner verschlechterten Gesundheit, zog er sich in das Tihanyer Benediktiner Kloster zurück.

Nach dem neulichen Einzug der kaiserlichen Armes meldete er sich freiwillig und kehrte als Gefangener zurück in das Kloster der Franziskaner in Pest, wo er wieder mit seiner Arbeit am Wörterbuch seine Aufmerksamkeit von den einsickern-den, unheilverkündenden Nachrichten, über die Niederschlagung des Freiheitskampfes ablenken wollte.

Am 17. Feber 1850 schrieb er in seinem Brief an Toldy, sozusagen sein Testament: "Meine Wörterbuch-Arbeiten nimm unter Deinen Schutz, mit den dazugehörigen Hilfsbüchern und Notizen... Wenn (denn wir sind sterblich) das Schicksal mich nicht zurückbringen würde, empfehle ich meine Werke unter Deine Obhut: sammle Alles und verlege sie".

Am 10. März, da sich jede Vermittlung als fruchtlos erwies, hat er über seinen Büchern, Möbeln, Gebrauchsartikeln auch Verfügung getroffen.

Czuczors Brief von 9. April war schon von Wien datiert: "Morgen gehen wir zu Dritt über Linz nach Kufstein", wo sie am 17. eintraffen, und sofort "in Stand genommen" wurden.

Durch Wohlwollen des Festungskommandanten bekam er eine Zelle für sich, damit er arbeiten konnte. Seine Briefe musste er wegen Zensur in deutscher Sprache schreiben. Czuczor würdigte das Wohlwollen des Festungskommandanten, wie er schrieb, aber er sehnte sich doch in ein anderes Land zurück. Am 14. August kündigte er seinem Freund, dass er Tacitus: "Germania" übersetzt habe und an einem etymologischen Wörterbuch arbeite. Auf eine andere Frage von Toldy antwortete er resigniert: "Was das Dichten anbelangt, mein lieber Freund, ich habe nicht das Gemüt des Vogels, der im Käfig ebenso singt und schlägt, wie unter dem

freien schattigen Himmel, oder im Grünen. Sollten mir einmal die Fittige von Banden gelöst werden, so wird meine Lyra auch ertönen. Ein einziges Gedicht hatte ich ja mit befangenem Gemüt, aus unruhiger Seele geschrieben und... das hab' ich gebüsst."

Unter den Gedichten von Czuczor ist doch ein Vers vorhanden, der durch Kufstein inspiriert wurde "Der Gefangene":

Ich sitze einsam, ich bleiche Gestalt,
Es bewachen mich die Schiesseisen, die Felsenmauern,

Ich möchte meinen traurigen Kopf zur Ruhe niederlegen,
Aber auf die in Eisen geschlagene Hand, wie soll ich es tun?
Ich möchte diesen Arm betend zum Himmel heben,
Aber ach, meine Fussfesseln halt mich zurück.

Aus der Welt der Träume wird durch das Klirren der Schlüssel des Gefängniswärters zurückgescheucht:

Es ist schon Abend, meine Schellen werden geöffnet,
Er liess mein Gewand ablegen,
Und wieder schliesst er meine Schellen,
Und mit frostigem lächeln sagt er gute Nacht.
"Gute Nacht" bittere Hohnwörter
Die das Herz zerspalten;
Nur Gott und der Gefangene selbst wissen es
Was für ein Dolchstoss so eine gute Nacht ist.

Károly Horváth schreibt in seiner Studie mit Berufung auf Irén Zoltvány, dass Czuczor sich in der ersten Strophe seines Gedichtes "Der Gefangene" an die Besucherin, die ihn heimlich im "Neugebäude" besuchende Patriotin Frau Toldy erinnerte, deren Erinnerung in seiner bitteren Gefangenschaft, in der Seele des Dichters sich zu Liebesschwärmerei vertiefte. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1976.S. 338.)

Du der so schön und gut bist, wie der Engel vom Himmel,
Zu Dir seufzt das Trauerlied des Kerkers.

Ferenc Toldy tat alles, was er nur konnte, im Interesse seines Freundes; er schickte Bücher und bemühte sich unermüdlich um seine Befreiung.

Im Nachlass sind die Briefe des Beamten György Csarada in Wien — Antworten auf Toldys Ansuchen — in der Sache Czuczor. Seinem erster Brief am 30. August 1850 geschrieben verspricht Csarada, alles zu tun, was er nur kann. Seine Aufgabe war in erster Linie, dass er das Gnadengesuch welches von Josef Teleki am 5. Juni im Namen der Akademie wiederholt eingereicht wurde, im Auge halten soll.

Natürlich hat Czuczor ängstlich — mal mit Hoffnung, mal glaubenslos — mit Aufmerksamkeit die Versuche seines Freundes begleitet. Am 15. September 1850 schrieb er ihm: "Es scheint mir, Du behandelst mich wie ein delikater Arzt seinen Patienten" d.h. er schreibt nichts, wenn er mit guten Nachrichten nicht kommen kann. Der gefürchtete Kufsteiner Winter naht, welches Geld beansprucht, warme

Kleider und Holz zum Heizen, Licht. "Wozu auch die Apotheke gehört, die ich seit 14 Tagen forwährend in Anspruch nehme." Geldhilfe konnte er nur von der Akademie und von seinem Orden erwarten.

Inzwischen ging auch das zweite akademische Gesuch von Josef Teleki seinem Weg und scheinbar nicht hoffnungslos; am 2. Jänner 1851 hat der Oberste Militär-Gerichtshof dies dem Kriegsministerium übergeben: "Da seine Verurteilung in einem früheren Zeitraum geschah, als man strenger geurteilt hat und Genannter 1 Jahr und 11 Monate in Gefangenschaft verbrachte, und von ihm keine weitere Gefahr droht" beantragte man, die Nachsicht des Strafrestes.

In seinem Brief von 4. Jänner freute sich Czuczor, dass Toldy von seiner Krankheit genesen ist, denn — wie er schrieb — "Dein Leben ist meine Hauptsütze. Auf mein literarisches Wirken Du hast den grössten Einfluss geübt." Zugleich schickte er die vollbrachte Übersetzung des Tacitus Germania und seine etymologischen Feststellungen. Und dann seufzte er auf: "...was hatte ich durch neun Monate leisten können... Wenn die notwendigen 2 Kisten Bücher zur Verfügung gestanden wären! Gegenwärtig kann ich wenig arbeiten, weil mein rechtes Auge entzündet ist." Trotz alldem schickte Czuczor am 1. März einen sprachwissenschaftlichen Artikel für die Zeitschrift "Uj Magyar Muzeum" und teilte seinem Freund mit, dass Ende Feber sechzehn kaiserliche Offiziere freigelassen worden sind, darunter auch sieben Ungarn. Die Hoffnung glänzte wieder auf. György Csarada schrieb mit Freude am 31. März: "Der arme Czuczor wird demnächst frei, man könnte ihn das als Trost unter Verschwiegenheit wissen lassen." Deshalb beantragte Toldy seinen Freund, dass er am 10. Mai auf der Akademie einen Vortrag halten soll. Czuczor, der wegen seines Gesundheitszustandes mutlos war schrieb: "...im Gegenteil fürchte ich, dass mir die Freiheit entweder zu spät, oder wenig nützend kommen wird. Ich nehme und zähle seit einer Zeit bedeutend ab, kann fast nichts arbeiten; gegenwärtig plagt mich auch ein hartnäckige Influenze. Es gibt nichts garstigeres, als einen Frühling in Tirol; täglich Regen oder Schnee" (7. April). Eine angenehme Überraschung war für ihn, dass der neue Festungskommandant Josef Nehiba aus Ungarn stammt, ungarisch spricht und so kann er seinem Freund von nun an in seiner geliebten Muttersprache wissen lassen, dass zwischen den vielversprechenden Nachrichten, wurde er Kufstein's "ungläubiger Thomas". Seinen körperlichen Zustand charakterisierte es mit heimatlichem Humor: "...nur Knochen und Haut habe ich, ich falle aus den Kleidern heraus, man könnte mich der Tiefebene als Vogelscheuche gut gebrauchen." Aber sein Humor war dann in Bitterkeit verfallen in dem Brief, den er an den Abt von Pannonalma in freundschaftlicher Offenheit schrieb.

Inzwischen nahte doch die Stunde der Freilassung. Das III. Armeekommando meldete aus Pest an das Kriegsministerium in Wien, dass nach ihren Meinung im Falle, Czuczor's Freilassung eine "polizeiliche Aufsicht" genügend sein werde.

Am 18. Mai 1851: "Seine Majestät hat mit allerhöchster Entschliessung die noch restliche Strafe nachgesehen."

Für Czuczor also hat die Stunde der Freilassung geschlagen. Das ganze Land achtete auf sein Schicksal. Die damals erschienene gedruckte "Verlautbarung" dankte mit erleichtertem Seufzer, der "Gnade" des Kaisers, dass man Czuczor der "nationalen Wissenschaft" zurückgegeben hat.

Ein ergreifendes Dokument der Freilassung Czuczor's ist der von der Familie Ferenc Toldy an ihn gerichteter, in Reimen geschriebener Brief, der mit den folgenden Worten endet:

"Die Nation wartet auf Dich, die Heimat und alle guten Freunde,
Aber Niemand erwartet Dich sehnlicher als die treue Familie."

Alle neun Mitglieder der Familie unterschrieben diesen Brief. Für die Freilassung hat tatsächlich Ferenc Toldy das meiste geleistet.

Bevor Czuczor den Festungskerk verließ, trat er mit einer überraschenden Bitte an seinem Profoss heran. Er bat seine Fesseln mitnehmen zu dürfen. Die erwartende Antwort war: "Seien Sie froh, dass Sie davon befreit wurden." Czuczor aber erklärte; "Ich möchte sie zur Erinnerung einer gutherzigen Frau geben." Aber die Fesseln gehörten dem Ärar und der Profoss musste damit verrechnen, zuletzt hat Czuczor doch mit Geld die Fesseln bekommen. Als seinen Dank schenkte Czuczor diese dann der Frau von Ferenc Toldy. Frau Toldy verwahrte mit Ehrfurcht die Fesseln bis zum Tode von Czuczor und nach dem Tode ihres Gatten bis zu ihrem Lebensabend — sie wusste, dass solche Erinnerungen in eine öffentliche Sammlung gehören — so schenkte sie die Fesseln der Reliquien-Sammlung der Kisfaludy-Gesellschaft.

Die Geschichte von Czuczors Fesseln aus Kufstein kennen wir aus dem schon vorher genannten Buch "Irodalmi emlékek" (Budapest 1907) von Károly Vadnay, unter dem Titel: "Czuczor's Sträflingsketten."

Die Fessel ist heute in der Handschriftensammlung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften aufbewahrt.

Nach seinem Rückkehr nach Pest nahm Czuczor — den Angaben der Protokolle der Akademie entsprechend — am 14. März 1851, an der amtlichen Zusammenkunft teil und zwar an der "kleinen Sitzung" der Naturwissenschaftlichen Klasse, wo — offensichtlich zu seiner Ehrung — auch 13 Mitglieder der Akademie erschienen sind. Nach zwei Tagen, am 16. März, wurde er im Kreise von Freunden — an der Spitze mit Vörösmarty — an der Sitzung der Klasse für Sprach und Schönwissenschaften begrüßt. Seinen ersten akademischen Vortrag hielt er am 13. März 1852, unter dem Titel: Über die Prinzipien der ungarischen Wortdeutung und Wortanalyse.

Die folgenden Jahren benützte er für die Arbeiten am Ungarischen Wörterbuch. Der I. Band erschien im Jahre 1862, der II. und III. in den Jahren 1846-65. "Mitten in seiner Arbeit am IV. Band am 9. September 1866, wurde er nach wenigen qualvollen Stunden durch die östliche Cholera von uns weggerafft", führte Ferenc Toldy am 21. März 1868 in seiner akademischen Gedenkrede an. Weiters würdigte er die schönliterarischen und sprachwissenschaftlichen Arbeiten Czuczors, er erinnerte sich an seine Gefangenschaft und sprach von seinen zwei bedeutenden Fürsprechern die fest neben ihm standen: "...Dank für die menschenfreundlichen Fürsprecher... unsere ehemalige Frau Palatin Maria Dorothe! und Du, das Musterbild der männlichen Tugend, der Heimat- und Menschenliebe, Josef Teleki!"

Dass für Czuczor, Franz Toldy das meiste tat, dass wussten die Anwesenden und das weiss auch die Nachwelt aus den Gnadengesuchen, die Toldy in Namen von anderen verfasste, aus den Briefen von Toldy und aus den Aufzeichnungen. Er besuchte seinen Freund, erledigte seine beschwerlichen Angelegenheiten, schickte

ihm die für seine sprachliche Arbeit notwendigen Büchern, Zeitschriften zu und — nicht zuletzt durch die Akademie — sorgte er für seine ständige materielle Unterstützung. Am Schluss seiner Gedenkrede fasste Franz Toldy zusammen, was ihm Czuczor bedeutet hat: "...mit dem mich über vierzig Jahre laufende geistige Gespräche, beiderseitiges Vertrauen und Liebe verband! Dessen Erinnerungen mit meinen Bemühungen im Mannesalter und mit den Sorgen meiner alten Jahre, so innig verflochten sind!" (Jahresbücher der Ung.Wiss.Akad.XI.Band, 1864-1869. Bp.1876. die Seiten 11-17.)

Im Jahre 1896, am 30. Jahreswende von Czuczors Todes, erinnerte Zsolt Beöthy an ihm (Siehe die Akademische Berichte).

Am 100. Jahreswende von Czuczors Todes, wurde seine Tätigkeit von seinem Ordensbruder Balduin Péntes gewürdigt. (Vigilia, 1966/10.) Die Materie dieser Veröffentlichung bildet einen wichtigen, ergänzenden Teil der Geschichte des Lebens und Wirken von Gergely Czuczor. Damit wird das körperliche und geistige Antlitz des Dichters und Wissenschaftlers wahrhaftig authentisch.

Die Briefe, die Czuczor aus seiner Gefangenschaft schrieb, und auch andere die er an Toldy gerichtet hat, hat sein Freund bewahrt und sie sind noch heute im Hadschriften-Archiv der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften vorhanden.

Bei der Veröffentlichung, dieser aufklärenden Dokumenten über die Gefangenschaft von Gergely Czuczor, möchte ich Károly Náday für unsere harmoisch Zusammenarbeit — und in unseren Namen — Frau Dr. Anna Tamás und Dr. Hilda Merkl für ihre umsichtige Lektorarbeit danken.

Zuletzt und doch vor allem möchte ich mich mit Dankbarkeit bei Dr. György Rózsa Generaldirektor der Bibliothek der Akademie und an seinen Stellvertreter Dr. István Rejtő bedanken, dass diese Materie in der Reihe der Veröffentlichungen der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften erscheint. So können wir nicht nur das Bild über Gergely Czuczor vervollkommen, sondern auch die Aufmerksamkeit auf die bahnbrechenden Kufsteiner Forschungen von Károly Náday lenken.

Budapest, am Mai 1981.

Am 130. Jahreswende von Czuczor's Freilassung.

BRIEFE, DOKUMENTE

1.

Rechtlicher Vortrag

[Ofen, 29. Jänner 1849.]

[deutsch]

Gegenwärtiger Inquisit heiss Gregor Czuczor, ist von Andos, Neutraer Komitats in Ungarn gebürtig, 48 Jahre alt, katholisch, Benediktiner Priester vom Stifte Szt. Marton.

Die Veranlassung zur gegenwärtige Untersuchung war ein Befehl Seiner Durchlaucht des Feldmarschalls Fürsten Windischgrätz den 14. v. M.

Das Factum besteht in Folgenden: Es erschien in der ungarischen Zeitschrift "Kossuth Hirlapja" dato Pesth 21. Dezember v. J. No. 149 ein Gedicht unter der Aufschrift "Riadó" zu deutsch "zum Aufbruch", unter welchem als Autor der Name "Czuczor" gezeichnet stand. Dieser Czuczor ist der Benediktiner Priester Gregor Czuczor aus dem Stifte Szt. Marton [Heilige Martin, N. K.] der sich seit 4 Jahren schon in Pesth aufhält, und sich mit literarischen Arbeiten, insbesondere mit der Anfertigung einer grossen ungarischen Wörterbuches beschäftigt.

Das fragliche Gedicht lautet in der authentischen Uebersetzung wie folgt: (Es wird dieses Gedicht aus den Akten vorgelesen.)

[Leider ist diese "Authentische Übersetzung" nicht vorhanden und ich habe es sinngemäss wie folgt übersetzt: — Karl NÁDAY]

ALARM

Es schreit die Kriegspfeife: Alarm Ungarn Alarm!
Deine Heimat ruft dich zum Kapf, ergreife den geschliefenen Stahl.
Dessen Blitz soll die Morgenröte der Freiheit färben;
Und soll das Purpukleid der Tyrannen in Blut baden.

Der grosse Gott Ungarns lebt ja noch,
Wehe dem der gegen ihn sich erhebt.
Gott hilft ja und, wer kann uns besiegen?
Wir waren ein freies Volk und wir sollen es bleiben.

Wir brauchen keine Gewaltherrscher! Auf zum Kampf Ungarn,
 Der gegen uns feindselig ist, soll qualvoll sterben.
 Der für uns Fesseln und Joch aufbürden will
 Den werden wir in seine schwarzgelbe Seele einen Dolch hinein schlagen.
 Der grosse Gott Ungarns lebt ja noch,
 Wehe dem der gegen ihn sich erhebt.
 Gott hilft ja uns, wer kann uns besiegen?
 Wir waren ein freies Volk und wir sollen es bleiben.

Zeuge soll der Boden unter unserer Füßen und der Himmel unsere Köpfen sein,
 Dass das Volk von Árpád noch besteht.
 Jeder Blutstropfen der auf diesen geheiligte Boden fällt,
 Soll zum Himmel nach Rache gegen den Gewaltherrscher schreien.
 Der grosse Gott Ungarn lebt ja noch,
 Wehe dem der gegen ihn sich erhebt.
 Gott hilft ja uns, wer kann uns besiegen?
 Wir waren ein freies Volk und wir sollen es bleiben.

Unsere heiligen Rechte, wollen wir mit heiligen Kampf verteidigen,
 Die fürstlichen Halunken sollen unsere Gewehre vernichten,
 An den Leichenschmaus der Tyrannen sollen die Völker lustig sein,
 Das Volk ist nur so frei, wenn diese gestürzt sind.
 Der grosse Gott Ungarns lebt ja noch,
 Wehe dem der gegen ihn sich erhebt.
 Gott hilft ja uns, wer kann uns besiegen?
 Wir waren ein freies Volk und wir sollen es bleiben.

Kommt's heran ihr Banditenheer,
 Die Nationalscharfrichter auf uns hetzen,
 Für euere Begräbnistätte, ihr bösen Bullenbeisser,
 Sollt ihr in den Magen der wilden Tiere Platz finden.
 Der grosse Gott Ungarns lebt ja noch,
 Wehe dem der gegen ihn sich erhebt.
 Gott hilft ja uns, wer kann uns besiegen?
 Wir waren ein freies Volk und wir sollen es bleiben.

Unser Herz auf alles vorbereitet, unsere Hände drückt das Eisen,
 Und für den Kampf ermutigten uns die Gebete der Millionen,
 Unsere treuen Brüder, Leben oder Tod.
 Aber auf Sklavenvolk trifft hier der Tyran nicht.
 Der grosse Gott Ungarns lebt ja noch,
 Wehe dem der gegen ihn sich erhebt.
 Gott hilft ja uns, wer kann uns besiegen?
 Wir waren ein freies Volk und wir sollen es bleiben.

Helden, Wachtruppen, reichen wir uns die Hände zum Abschied,
 Dieses Treffen soll fürchterlich werden,
 Nach altem Festschmaus sollen wir teureres Blut fließen lassen,
 Bis zum letzten soll rotes Tropfen für die Heimat fließen.

Der grosse Gott Ungarns lebt ja noch,
 Wehe dem der gegen ihn sich erhebt.
 Gott hilft ja uns, wer kann uns besiegen?
 Wir waren ein freies Volk und wir sollen es bleiben.

ALARMRUF

Übersetzung von Gustav Steinacker (1874)

Die Kriegsdromette tönt, Alarmruf allzumal,
 Zum Kampfe ruft dein Land, greif', Ungar, kühn zum Stahl!
 Sein Blitz mal' dir im Bild der Freiheit Morgenglut,
 Es bade roth im Blut sich der Tyrannenbrut.

Noch lebt der Ungarn Gott,
 Sein Gegner wird zu Spott.
 Gott ist für uns, er hilft uns streiten,
 Wir war'n ein freies Volk, und sind's für alle Zeiten.

Tyrannen woll'n wir nicht; Ungar, zum Kampf heran!
 Tod auf die Söldnerschaar, die wetzt auf uns den Zahn!
 Die Sklavenketten uns und schimpflich Joch uns beut,
 Wir stossen nieder sie, dem Untergang geweiht.

Noch lebt der Ungarn Gott,
 Sein Gegner wird zu Spott.
 Gott ist für uns, er hilft uns streiten,
 Wir war'n ein freies Volk, und sind's für alle Zeiten.

Die Erd' auf der wir steh'n, der Himmel uns zu Haupt,
 Sei Zeug', dass Árpád's Volk noch lebt, das todt man glaubt.
 Und jeder Tropfen Blut, den dieser Boden trinkt,
 Sich als ein Racheschrei empor zum Himmel schwingt.

Noch lebt der Ungarn Gott,
 Sein Gegner wird zu Spott.
 Gott ist für uns, er hilft uns streiten,
 Wir war'n ein freies Volk, und sind's für alle Zeiten.

Wir wahr'n im Heil'gen Kampf nur unser heilig Recht,
 Und unser Schwert vertilg' den, der uns will zum Knecht.
 Bei seinem Todtenmahl jauchzt auf des Volkes Schrei,
 's macht der Tyrannen Fall uns erst in Wahrheit frei.
 Noch lebt der Ungarn Gott,
 Sein Gegner wird zu Spott.
 Gott ist für uns, er hilft uns streiten,
 Wir war'n ein freies Volk, und sind's für alle Zeiten.

Herbei, herbei, heran, du frecher Räubertross,
 Auf uns gehetzt, als Volkes Henker und Profoss.
 Du wüth'ge Meut', es sei verreckten Wildes Bauch
 Als Grabesstätte die erseh'n in Busch und Strauch.
 Noch lebt der Ungarn Gott,
 Sein Gegner wird zu Spott,
 Gott ist für uns, er hilft uns streiten,
 Wir war'n ein freies Volk, und sind's für alle Zeiten.

Der Brust entfloss'ner Gram drückt in die Faust das Schwert,
 Millionenfach Gebet uns muthig kämpfen lehrt:
 Dir, Volk, bleibt keine Wahl. Sei's Leben oder Tod:
 Doch keine Sklaven trifft hier fremdes Machtgebot.
 Noch lebt der Ungarn Gott,
 Sein Gegner wird zum Spott,
 Gott ist für uns, er hilft uns streiten,
 Wir war'n ein freies Volk, und sind's für alle Zeiten.

Reicht Euch zu Landes Schutz die tapf're Heldenhand,
 Furchtbar sei dieser Kampf, entscheidungsvoll entbrannt.
 Lasst jetzt nach altem Brauch mit Blut den Bund uns weih'n,
 Für's Vaterland den letzten Tropfen setzen ein!
 Noch lebt der Ungarn Gott,
 Sein Gegner wird zum Spott,
 Gott ist für uns, er hilft uns streiten,
 Wir war'n ein freies Volk, und sind's für alle Zeiten.

Aus dem Inhalte dieses Gedichtes erhellet, dass der Verfasser desselben ein eifriger Anhänger der aufrührerischer Parthei ist, und seine Landsleute die Magyaren zum bewaffneten Aufstande ruft.

Wie bekannt hat Sr. Majestät bei dem Umstande, als sich das ungrische Repräsentantenhaus durch Ludwig Kossuth und seine Anhänger zu grossen Ungesetzlichkeiten hat hinreissen lassen, mittels a. h. Mandats vom 3ten October v. J. nur den ungarischen Reichstag aufgelöst und dessen nicht sanktionirten Beschlüsse ausser Kraft gesetzt, sondern auch das Königreich Ungarn den Kriegsgesetzen unterworfen; aber so hat Sr. Durchlaucht der k. k. Feldmarschall, Fürst Windischgrätz

als unumschränkter Bevollmächtigter Sr. Majestät schon unterm 13. November v. J. aus dem Hauptquartiere Schönbrunn einer Proklamation an die Bewohner Ungarns und Siebenbürgens erlassen, worin der Feldmarschall ihnen ankündigt, dass er mit einer tapfern und treuen Armee das Land betreten werde, jedoch nicht mit feindseligen Absichten, sondern um den Aufruhr zu bewältigen und dem von Partheien zerrissenen Lande den Frieden wieder zugeben. In der, der gegen die k. k. Truppen die Waffen führt, ergreift oder Andere dazu zwingt oder verleitet; werde als Aufwührer behandelt werden. Da nun die Aufwührer in ihrem Widerstande gegen die allerhöchsten Verfügungen verharren und zu den Waffen griffen, ja sogar feindlich gegen die Hauptstadt der Monarchie zogen, auch in die Provinz Steiermark verheerend einfielen, so zog ihnen Sr. Durchlaucht der Feldmarschall Fürst Windischgrätz an der Spitze der K. K. Armee entgegen, schlug sie in mehreren Gefechten zurück, und zog am 5ten d. M. in die von den Aufwührer in Hast verlassenen Hauptstädte Ofen und Pesth ein.

Nach der Besetzung dieser beiden Städte durch die k. k. Truppen wurde mittels Proklamation des Herrn Feldmarschall-Lieutenants und Kommandanten des 2ten Armee Corps Ladislaus Grafen Werbner dato Pesth vom 7ten v. M. der Belagerungszustand hier ausgesprochen und in folge dessen der Verfasser jenes aufwührerischen Gedichtes arretirt, und der Milit. politischen Central Untersuchungs Commission zur weiteren Amtshandlung übergeben, welche ihn der II^{ten} Justiz Section zur Kriegsrechtlichen Behandlung zuwies.

Inquisit Czuczor wurde am 17. d. M. summarisch verhört und es wurde ihm der Inhalt seines Gedichtes Punkt für Punkt zur Angabe seine Rechtfertigung hierüber vorgehalten. Er gestand, der Verfasser dieses Gedichtes zu seyn, wie auch dessen Einschaltung in die Zeitschrift Kossuth hírlapja veranlasst zu haben; und zwar will er das Gedicht schon im Monat November v. J. verfasst, und 14 Tagen ungefähr von seinem am 21ten Dezember v. J. erfolgten Erscheinen dem Redakteur Joseph Bajza übergeben haben.

Unter dem Worte "zsarnok" das öfters in diesem Gedichte vorkommt, habe Herr Inquisit keinen speziellen Tyrannen oder Unterdrücker, sondern jeden darunter verstanden, der den Ungarn die errungenen Rechte und Freiheiten streitig machen will und er sei zur Verfassung dieses kriegerischen Liedes durch die Gräuel bestimmt worden, die sich die Serben und Raitzen bei ihren räuberischen Einfällen in die untern Gegend gegen die Ungarn erlaubten und gegen jene allein sei der ganze kriegerische Aufsatz gerichtet gewesen, und auch auf diese nur sei der Ausdruck "zsarnok" "Unterdrücker" und "haramiahadak" "Räuberhorde" gerichtet gewesen; den König von Ungarn und die wohl disziplinierte k. k. Armee habe er darunter keineswegs verstanden. Eben so habe er auch den Ausdruck "Wir stossen den Dolch in seine schwarzgelbe Seele" nicht auf den Kaiser und König bezogen, sondern dieses zusammengesetzte Beiwort sárgafekete (gelbschwarz), als ein blosser Metapher gebraucht, um durch den Ausdruck "gelb" den Neid, und durch den Ausdruck "schwarz" den Tod, also eine neidische und todbringende Seele zu bezeichnen, welche die Serben als Unterdrücken haben.

In seinem ordentlichen Verhöre dato 24ten d. M. entschuldigt sich der Herr Inquisit ganz auf dieselbe Weise: er habe nicht zum Aufruhr aufreizten, sondern nur zu Vertheidigung gegen die räuberischen Serben und Raitzen auffordern wollen;

und er habe diese Völkerschaften deshalb in seinem Gedichte nicht speziell benannt um sie nicht noch mehr zu erbittern, sondern in allgemeinen alle jene Gegner gemeint, welche die Magyaren unterdrücken wollen.

Unter dem Ausdruck den in der 1ten Strophe, dass sich der Purpur der Tyrannenbrut in Blut baden solle, habe er unter Purpur metaphorisch die rothe Farbe verstanden, da die Serben und Raitzen meistens roth gekleidet sind, und nur diese sich in Blut baden sollten.

Der Satz: "nem kell zsarnok király! "wir brauchen keinen Tyrannen König" modifizirt er dahin, dass in seinen Original-Manuscript statt "zsarnok Király" "bitang király" gestanden sei ind der Redacteur sich eigenmächtig diese Aenderung erlaubte, wie er den Ausdruck "bitang" was "ungewiss heisst" und auch von "bitang ló" ein "Herrenloses Pferd" gebraucht wird, für unästhetisch gehalten habe-für welche Behauptung uns jedoch der Herr Inquisit den Beweis schuldig verblieb, weil er das original Manuscript in den Händen des Redacteurs Bajza gelassen, dieser aber seit dem die Flucht ergriffen habe, H. Inquisit habe unter bitang király einen ungewissen König verstanden, weil damals zu Pesth über die Abdication [Abdankung, N. K.] des Kaisers Ferdinand im Publicum keine offiziellen Nachrichten sondern nur Zeitungsberichte hatte, und daher nicht wusste wer eigentlich König sei.

Der Herr Inquisit gesteht übrigens in der 23ten Antwort des artikulirten Verhöres, dass er gewusst habe, dass eine starke Faction [Tatgemeinschaft, N. K.] im Aufstande gegen Oesterreich bestehe, allein von österreichischen Proclamationen und Manifesten habe er nichts erfahren, und seine fixe Idee seit dem Beginne der serbischen Gräuel sei nur auf Unterdrückung des serbischen Aufstandes gerichtet gewesen. Es sei zwar ein Fehler von ihm, nicht vorsichtiger in der Wahl der Ausdrücke zu Werke gegangen zu sein, allein die That könne ihm nur als Schwache eines Dichteres, und nicht als Verbrechen angerechnet werden; auch habe er nie revolutionäre Ideen gesetzt, sich nie mit Politik beschäftigt, keine politischen Vereine oder Clubs besucht, und ganz zurückgezogen für die Wissenschaft gelebt.

Auch bezieht er sich zu seiner Rechtfertigung auf den neuesten ungarischen Volkskalender vom J. 849, in welchem er ein Gedicht unter dem Titel "Uj világ szózat" ein Wort für die neue Welt einschalten liess, in welchem Gedichte er die Bauern zur Ordnung, Ruhe und Gehorsam gegen der König, das Ministerium und sonstige Obrigkeiten und ermahnt, und ihnen sonst noch manches Gute sagt.

Erwäget man den Inhalt des vorliegenden zu erst erwähnten Gedichtes "Riadó" "zum Aufbruch", so ist er ganz zum Aufruhr aufreizend, was schon der Titel anzeigt. Der Verfasser ruft seine Landsleute die Magyaren auf, sich gegen die Despoten und ihre Räuberheere zur Wehr setzen, ermuntere in der gegenwärtigen Epoche insbesondere seit dem 27ten September v. J. herwärts als dem Tage der zu Pesth erfolgten Ermordung des Königs friedens Kommissärs Feldmarschall Lieutenants Grafen Lamberg. — Niemand andern als den König von Ungarn und die k. k. Armee verstanden haben konnte. Anzunehmen, wie der H. Inquisit gern glauben machen möchte, dass sich der Ausdruck "zsarnok" Tyranne, Unterdrücker bloss auf die Serben und Raitzen beziehe, und folglich der Ausdruck "haramiahadak" Räuberhorde auch auf dieselben, ist nach den Regeln der Hermeneutik [Auslegekunst,

N.K.] durchaus nicht zulässig; denn in dem ganzen Ausdrücke kommt kein Wort von den Serben oder Raitzen vor, und die allgemeinen aufrührerischen Ausdrücke kommen logischer Weise auch nur allgemein auf jeden Widersacher der bestehenden revolutionären ungarischen Parthei, folglich auch auf Seine Majestät den Kaiser und König oder dessen rechtmässigen Regierungsorgane und auf seine ihm treu gebliebene Armee bezogen werden.

Hiedurch nur hatte sich der H. Inquisit als Verfasser und Verbreiter eines aufrührerischen Gedichtes Vorschubleistung des Verbrechens des Aufstandes mit bewaffneter Hand oder Aufruhrs schuldig gemacht.

Wie schon oben erwähnt wurde, ist das Königreich Ungarn schon seit 3ten October v.J. den Kriegsgesetzen unterworfen, und es sind die Städte Ofen und Pesth gegenwärtig auch in Belagerungszustand gesetzt worden, daher in dem vorliegenden Criminalfalle auch nur die Kriegsgesetze in Anwendung gebracht werden können. Vom Aufruhr oder Aufstande mit bewaffneter Hand handelt der 62te Art, der Th.O..G. [Theresianisches Ordnungsgesetz, N.K.] und versteht darunter im 1ten, jede eigenmächtige Zusammenrottung mehrerer Personen, um der Obrigkeit mit Gewalt Widerstand zu leisten; die Absicht eines solchen Widerstandes mag seyn, um etwas zu erzwingen, sich einer vermeintlichen Beschwerde oder auferlegten Pflicht zu entledigen, eine öffentliche Anstalt zu vereiteln, oder auf was immer für eine Art die öffentliche Ruhe zu stören. Unsere Inquisit hat zwar bei dem Aufstande mit bewaffneter Hand nicht unmittelbar selbst mitgewirkt, jedoch demselben durch seinen veröffentlichten Aufrufes Vorschub geleistet, und hat sich eben dadurch eines gleichen Verbrechens, wie die Thäter selbst, schuldig gemacht. (Art. 3 § 6, 9, 10, u. 11. Th.g.G.O.).

Der Thatbestand ist durch das vorliegende ungarische Zeitungsblatt des Kossuth hírlapja Nr. 149 vom 21ten December v.J., in welchem das beanständete Gedicht "Riadó" mit dem Namen des Verfassers "Czuczor" abgedruckt ist, soe wie durch die authentische Übersetzung desselben der Beweis theils durch Geständniss des H. Inquisitionen, dass er nemlich dieses Gedicht wirklich verfasst und veröffentlicht habe, theils durch das vorliegende Gedicht selbst, als Urkunde, theils bei dem Leugnen der bösen Absicht durch allernächste Anzeigen hergestellt, als wohin insbesondere die oben gezeigte Auslegung des Sinnes jenes aufreizenden Gedichtes wie auch der Umstand gehört, dass eine aufrührerische Fraction in Ungarn wirklich in Waffen gegen der k.k. Armee stand und noch steht, was der Inquisit zu wissen selbst eingesteht.

Als Strafe des Aufruhrs verhangts der § 4, des 62ten Art, der Th.p.G.O. die Todesstrafe durch das Schwert, statt welcher Strafe jedoch beim Militar zufolge der Strafen, wenn § 2. und 5. eine der richterlichen Beurtheilung überlassene Strafe einzutreten hat. Indessen kann auch die Anwendung der Todesstrafe hier, jedoch nach § 1. der Strafe wenn nur in Kriegszeiten, stattfinden, die aber nur mit dem Strange vollzogen werden müsste, die aber nach dem 34. Artic. der Th.p.G.O. § 2 § 4 aus Urkunden und Anzeigen, sie seien so stark und heftig, als sie immer wollen, zum Tod oder einer dem Tod gleich zu achtenden Strafe Niemand verurtheilt werden kann, so kann auch hier auf die Todesstrafe nicht erkannt werden.

Erschwerend ist hier, dass die Aufrührer eine völlige Armee gegen die k.k. Truppen organisiert und auch bereits gegen dieselben gefochten haben, dass sie sich noch im offenen Aufstande befinden und dem Lande so wie der Regierung einen ungeheuren Schaden verursachen, so wir auch noch insbesondere erschwerend ist dass sich der Inquisit in seinem Gedichte nebstbei noch einige auf die Hoheit des Landesfürsten abzielender Lasterungen bedient hat.

Lindernd liegt vor dass im Volkskalender 1849 vom Inquisiten erschienene Gedicht "Ein Wort für die neue Welt" welches zwar Ermahnungen zum gehorsam gegen den König, das Ministerium und sonstige Obrigkeiten nebst noch einigem andern guten Lehren an das Landvolk enthält, aber auf der andern Seite wieder durch einige dem Dichter entfallenen Ausdrücke beinahe poralisirt wird, wo er nehmlich in der 12ten und 14ten Strophe die Landsleute zur Bewachung Beschirmung der errungenen Freiheiten, nöthigen falls auch durch Waffengewalt auffordernd und in den 16ten Strophe die Illyrien und Kroaten gerade zu Rebellen nimmt, die den Ungarn aus dem eigenen Lande werfen wollen.

Endlich dürfte auch als lindernd erscheinen, dass vom Inquisiten nur ein einziges derlei aufrührerisches Gedicht vorliegt, und dieses zu einer Zeit erschien wo ohnehin schon der Aufruhr im vollen Schwunge war und das Publikum durch die zügellose Presse von einer Menge noch anderer viel schandlicher Schriften überschwemmt war, daher der moralische Eindruck jenes Gedichtes auch nicht mehr so gross sein konnte.

Ich bin daher der rechtlicher Meinung, der Herr Inquisit Benediktiner Priester Gregor Czuczor solle wegen schriftlicher Aufreizung bezüglich Vorschubleistung zum Aufruhr mit einem sechsjährigen Festungs Arreste in Eisen bestraft werden. Sig. Hauptquartier Ofen den 29ten Janner 849.
Franz Karl Michel e.h. Rittmeister Auditor.

2.

Protokoll über Kriegsgerichts-Verhandlung

[Ofen, 29. Janner 1849.]

[deutsch]

Kriegsrecht-Protocoll,

welches auf Anordnung des hohen k.k. Militar "Districts" Commando Behufs der Aburtheilung des Benediktiner Priesters Gregor Czuczor aufgenommen wurde. Nachdem das ganze Kriegsrechtsassessorien versammelt war, wurde der Herr Inquisit vorgerufen und befragt.

1.

Haben Sie gegen die Beisitzer etwas einzuwenden?

1.

Ich haben gegen dieselben nichts einzuwenden.

Hierauf wurde in Gegenwart des H. Inquisiten dem Assessorien der vorgeschriebene Richtereid abgenommen, dem H. Inquisiten dessen summarisches und artikulirtes Verhör vorgelesen und er weiters befragt:

2.

Bestätigen Sie diese Ihre Aussagen und haben Sie noch etwas anzugeben?

2.

Ich bestätige diese meine Aussagen, und habe nichts mehr anzugeben, als dass ich das Gedicht: "Ein Wort für die neue Welt" schon Ende Mai oder Anfangs Juni v. J. fertig hatte, und dass in der mir vorgelesenen deutschen Übersetzung derselben der Ausdruck "illir-horvátok" nicht gut mit "Illyren und Kroaten" übersetzt ist, sondern "illyrische Kroaten" heissen soll, d. h. solche Kroaten, welche zur illyrischen Parthei übertreten sind.
Gregorius Czuczor e. h.

OSB. Presbyter

Nach Abfertigung des Herrn Inquisiten wurde das Votum informativer nebst den übrigen Aktenstücken vorgelesen, die Beisitzer ad deliberandum abtreten gemacht, chargenweise wieder vor dem Praeses und Auditor vorgerufen, und ihre Stimmen wie folgt zu Protokoll genommen:

Die Gemeinen,

stimmen, der Benediktiner Priester Gregor Czuczor soll wegen Vorschubleistung zum Aufstande mit bewaffneter Hand - mit sechsjährigem Festungs Arreste in Eisen bestraft werden.

Lepold Haiss e. h. Grenadier

+ Belonio Flori e. h. Grenadier

Für die Gefreiten unterschrieben den obigen Text

+ Sarto Termini e. h. Afführer quas Gefreiter und Josep Frühauf e. h. Afführer qua Gefreiter

Für die Korporale haben unterschrieben

+ Georg Strigens e. h. Korporal und Leopold unleserlich e. h. Korp.

Für die Feldwebel haben ihre Unterschrift

Matthias Zotter e. h. Feldwebel und Giuseppe Monghini e. h. Corp. qua.
Feldwebel gegeben.

Als Vertreter der Leutnants unterschrieben:

Kraus e.h. Lieut. und Jasér e.h. Lieut.

Für die Hauptleute:

Fried. Lange e.h. und Karl Schultz e.h. Hptm.

Als Praesses: Anton Richter e.h. Major Präses.

Als Auditor: Karl Michel e.h. Rittm. Auditor.

Urtheil

welches in dem auf Anordnung des hohen k.k. Militar "Distrikts" Commando zusammengesetzten ganzen beeideten Kriegerrechte durch Einheit der Stimmen zur Recht erkannt wurde.

Der Benediktiner Priester Gregor Czuczor, aus Andos Neutraer Komitats in Ungarn gebürtig, 48 Jahre alt, katholisch, zum Stifte Szt. Martin gehörig, ist bei richtig hergestellten Thatbestande theils durch sein Geständnis, theils durch Urkunden und allernächste Anzeigen rechtlich überwiesen, dass er sein aufrührerisches Gedicht unter dem Titel "Riadó" "Zum Aufbruch" in die ungarische Zeitung Kossuth Hirlapja den 21. Dezember v. J. No. 149 einrücken liess, dass er selbst verfasste und worin er seine Landsleute die Magyaren zum Aufstande mit bewaffneter Hand gegen dem König und die k.k. Armee aufreizte; so soll derselbe wegen schriftlicher Aufreizung bezüglich Vorschubleistung zum Aufstande mit bewaffneter Hand nach dem 62ten Art. 4. der Th. p. G. O. in Verbindung mit dem a. h. Manifeste dato 3ten v. J. Absatz 4., und der Proklamation Sr. Durchl. des Feldmarschalls Fürsten Windischgrätz dato 13ten November 1848—mit einem sechsjährigem Festungs Arreste in Eisen bestraft werden.

Sig. Hauptquartier Ofen den 29. Jänner 1849.

Anton Richter e.h. Major Präses

Michel e.h. Rittm. Auditor

Ist Kund zumachen und zu vollziehen.

Ofen am 31ten Jänner 1849.

Werbner e.h. Fmlt.

Wurde kundgemacht und läuft die Strafzeit vom heutigen Tage an.

Ofen den 1ten Februar 1849.

Michel e.h. Rittm. Auditor.

3.

Proklamation

[Ofen, 2. Feber 1849.]

[deutsch]

Dr Benedikter Priester GREGOR CZUCZOR, aus Andos Neutraer Komitats in Ungarn gebürtig, 48 Jahre alt, wurde in der mit ihm abgeführten kriegsrechtlichen Untersuchung bei hergestellten Thatbestande aus Zusammen-treffen der Umstände rechtlich überwiesen, ein von ihm verfasstes Gedicht unter dem Titel "RIADO" Zum Aufbruche" in die ungarische Zeitung "Kossuth Hir-lapja" vom 21. December v.J. Nr. 149. einrücken gelassen zu haben, worin er seine Landsleute die Magyaren zum Aufstande mit bewaffneter Hand gegen den König und die k.k. Armee in den heftigsten Ausdrücken aufreizte.

Derselbe wurde daher durch Kriegerrechtliches Urtheil vom 29. Janner d.J. wegen schriftlicher Aufreizung zum Aufstande mit bewaffneter Hand nach 4. des 62. Artikels des Militärstrafgesetzbuches in Verbindung mit dem allerhöchsten Manifeste vom 3. October v.J. und der Proklamation Seiner Durchlaucht des Feld-marschalls Fürsten zu Windischgrätz vom 13 November v.J. zu sechsjährigen Festungs-Arreste in Eisen verurtheilt, und dieses vom Gerichtsherrn bestätigte Urtheil in Vollzug gesetzt.

Ofen, am 2. Februar 1849.

Von der k.k. milit. polit. Cent. =
Untersuchungs=Commission.

4.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Pest, 2. Feber 1849.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Horacz schicke ich zurück. Ich bitte um die Werke Virgils. Bitte vergesse mich nicht. Es wäre gut, wenn der Primas und die hohen Geistlichen, die in Pest sind, sich für mich einsetzen würden. Zu der Gutmütigkeit und Weisheit des Grafen habe ich viel Vertrauen. Das Kriegsgericht hat mich zu 6 jährigen Festungsarrest verurteilt. Ungeheuerliche Strafe! Aber ich habe vertrauen im Gott, nach dem Herrgott in der Gnade Seiner Majestät und in der Begnadigung des Herzog Gouverneurs. Aber wenn ich krank werde, dies betrübt mich. Gott mit Dir.

[Ohne Unterschrift]

Gr. József Teleki — an Hg. Alfred Windischgratz

[Gyömrő, 3. Február 1849.]

[deutsch]

Durchlauchtiger Herr Fürst Feldmarschall!

Der Benediktiner Czuczor soll auf sechs jaehrige Gefangenschaft in Kufstein verurtheilt seyn.

Euer Durchlaucht werden dem Presidenten der Akademie erlauben Sie, in vollem Vertrauen auf ihr Wohlwollen gegen gefallene Ehrenmänner, um Linderung der Strafe zu bitten, zumalen da der Verurtheilte ein so ruhmgekrönter als fortwährend thaetiger Mitglied der Akademie ist, dessen Verlust auf lange Zeit unersetzlich seyn dürfte, den er seit mehreren Jahren ausschliesslich mit der Redaction des grossen Wörterbuchs der Akademie beschaeftigt ist, und sein Unglück ihn dieser Arbeit in der Mitte derselben entrücken würde.

Durchlaucht! ich kenne nicht das Verbrechen, dessen der Verurtheilte gezeicht wird, da ich aber den Mann, seinen Character und seine Praemissen kenne, bin ich überzeugt, dass ihn nur sein Lied 'Riadó' compromittirt haben kann.

Weit entfernt dieses Lied an und für sich zu entschuldigen bitt ich Eu. Durchlaucht die aufregenden und beirrenden Einflüsse gütigst zu würdigen, unter denen ein feuriges patriotisches Gemüth, seiner durchaus loyalen Natur untreu werden, und in Gefühlsausbrüchen Erleichterung suchen konnte, die eben so unpoetisch als seiner gewohnsten Empfindungsweise gleich unangemessen und unwürdig sind.

Ich bitte sein eigenes aufrichtiges Bedauern für ihn sprechen zu lassen, das er wie ich selbst erfahren habe, empfand (und das er gewiss auch bei Gelegenheit seiner Verhöre an den Tag gelegt) als er nach dem Eindrücken der kais. Truppen in Pesth über Manches, was den Einwohnern der Stadt bis dahin vorenthalten blieb, sich aufgekläert sah.

Ich beziehe mich hiebei zugleich auf sein für das Landvolk geschriebene und durch den Mezei Naptár verbreitete Gedicht über "Freiheit, Gleichheit u. Brüderlichkeit" welches ein treues Bild seiner gesunden, gemaessigten, humanen und loyalen politischen Sinnes giebt, wie dieser in ungetrübter Seelenlage sich durchaus lobenswerth aeusserte. Der Verfasser dieses Gedichtes konnte nur in kranken Gemütsstimmung das Riadó schreiben.

Ich bitte seinen bisherigen Lebenslauf für ihn sprechen zu lassen, der in jeder Hinsicht tadellos ist; wobei ich noch bemerke, dass er nie an politischen Clubben und Agitationen Theil genommen, überhaupt werde durch Rede, noch durch Schrift, noch durch That Zeichen politischer Tendenzen gab: und stets nur dem Lehramt und durch seine schriftstellerischen Arbeiten der Wissenschaft lebte.

Ich bitte ferner aus Rücksicht für die Academie und ungarische Literatur den Verurtheilten gnaedigst in eine Lage zu versetzen, dass er seine schwachliche Gesundheit, welche empfindlichen und gefaerlichen Unterleibsleiden unterworfen ist, pflegen, und dabei jener wissenschaftlichen Arbeit, welche ihn gegenwertig

beschaeftigt hat, nemlich der Redaktion des grossen academischen Wörterbuchs, auch ferner obliegen könne! Hiefür wird Euerer Durchlaucht die Wissenschaft und die Academie Dank schulden.

Endlich bitte ich Eure Durchlaucht die bleibenden Verdienste dieses Unglücklichen um die Literatur, den hohen Ruhm und die Achtung, die seinen Nahmen umgeben, so wie die Theilnahme, die das ganze Vaterland seinem Unglück zollen wird: für ihn sprechen zu lassen: und ihn um so gewisser zu retten, da, wenn er der ganzen Strenge des Uhrtheils verfällt, schwerlich einen kleinen Theil der ihm bemessenen Zeit überleben dürfte.

Im festen Vertrauen, dass Eure Durchlaucht in diesem Falle, der nicht bloss die Angelegenheit eines Einzelnen ist, Gnade für Recht ergehen lassen werden, zeichne ich mit Hochachtung

Euer Durchlauchts

Gyömrő, am 3-ten Februar 1849

ganz ergebenster
Graf Josef Teleki

6.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Pest, 4. Feber 1849.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Bitte unternehme alles, dass man mich nicht in ein Gefängnis eines fremden Landes bringt. Wäre es nicht gut, wenn Babarczy, Havas und viele andere liebe Leute gebeten würden, für mich zu flehen?

[Ohne Unterschrift]

7.

Ferenc Toldy — an Mihály Rimely

[Pest, 2. Feber 1849.]

[ungarisch]

Hochgeborener und Hochwürdiger Herr Abt!

Die dringenden Umstände zwingen mich in der Sache des armen Czuczors an Euer Hochgeboren zu wenden. Ein eintägige Versäumnis konnte für sein ganzes Leben ausschlaggebend sein oder aber sein Leben kosten. Euer Hochgeboren kennen sein Schicksal: das ist schrecklich, das wird er nicht überleben. Sein schwacher Geist verliert sich, aber eher sein kränkelder Körper. Euer Hochgeboren werden es vergessen, als er an die Gefahr nicht glaubte, wurde übermütig, sogar unzeit, dass ich es nicht sage, dass er gegen die Ängste Euer Hochgeboren

werden es so tun, wie der gute Vater, der auch seinen sündhaften Sohn liebt und in seinem Unglück verteidigt; vor diesem Opfer werden Euer Hochgeboren nicht Fremd werden und werden persönlich seine Strafmilderung beim bevollmächtigten Herzog betreiben; wenn ich nicht davon überzeugt wäre, so möchte ich kniend vor Euer Hochgeboren darum flehen... aber mich belebt das Vertrauen, dass die Herfahrt Euer Hochgeboren sogar meinem Brief zuvorkommen wird; für diese eventuell überflüssigen Zeilen zu schreiben, zwang mich der bedrangte Zeitlauf. Ausserdem hat sich gestern der Fürstprimas vor mir so geäußert, dass er Euer Hochgeboren erwartet, damit gemeinsam beraten und gemeinsam getan wird, was möglich ist und man machen muss. Erlauben Sie mir Euer Hochgeboren anzufügen: was man für die Heimat und Zukunft nicht versäumen darf. Der Verlust Czuczor ist ein nationaler Verlust, denn es gibt niemanden der sein begonnenes Werk beenden könnte und die Nachwelt wird es für unbegreiflich halten, warum man ihn vor dem elenden Schicksal von László Lovasy nicht hat retten können, diesen grossen Verdienst und glorreichen Namens Träger.

Der Gegenstand des Bittens, Euer Hochgeboren, ist nicht die "Begnadigung", nicht die Kürzung der Jahre; diese werden durch allgemeine Amnestie verkürzt, denn ohne diesen endigt keine Revolution; aber diese Zeit-soll sie noch so nahe sein, — wird Czuczor in den Kellerverliesen in Kufstein nicht überleben.[Kellerverliesen hat die Festung Kufstein nie gehabt, N.K.]

Es ist alles gewonnen, wenn es erreicht wird, dass er in einen Zustand versetzt wird "im Interesse der Wissenschaft", dass er das grosse Wörterbuch beenden kann. Nur dies!

Durch mich wendet sich die Academie (die auch Schritte unternommen hat), die Literatur, die Heimat an Euer Hochgeboren. Die Wirkung, welche seine Verurteilung hervorgerufen hat, war ungeheuer, die Augen der Patrioten sind auf Euer Hochgeboren gerichtet. Der Erfolg ist kaum fraglich.

Bitte Euer Hochgeboren mein Besorgnis zu entschuldigen und mir zu erlauben, in Ihnen den edelmütigen Vater meines Freundes ehren zu können!

Pest 2. Feber 1849.

Euer Hochgeboren gehorsamster
Diener
Ferenc Toldy

8.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Ofen, 8. Feber 1849.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Ich danke Dir für Deine Bemühungen und den anderen auch. Das Ansuchen geht morgen an den Herzog, Gott gebe es, dass es Erfolg haben soll. Meine Gesundheit ist rückfällig. Nur diese Hoffnung könnte mich heilen, dass ich in meiner Heimat bleiben darf. Über die Übersetzung von Virgil kann jetzt noch nicht die Rede sein,

weil mein Gemüt niedergeschlagen ist. Wenn Du den letzten Roman von Eötvös schicken würdest, das Lesen würde vielleicht meine langweiligen Stunden verkürzen.

Gott mit Dir

Buda, 8.2.1849.

Czuczor

9.

Erlaubniss-Schein

[Ofen, 10. Feber 1849.]

[deutsch]

Erlaubniss-Schein. Womit es dem H. Professor Benedikt Csaplár erlaubt wird mit dem im Festungs Stockhaus sitzenden Benediktiner Czuczor in der Gegenwart des Unterstabsprofesses Johann Zdrahal sprechen zu können.

Ofen 1849.10. Febr.

Gruber e.h.Mjr.

10.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Ofen, 12. Feber 1849.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Mein Ansuchen habe ich dem Herzog zu geschickt; ob es zu seinen Händen gelangt sei, weiss ich nicht. Man müsste die Sache antreiben, denn es kann vorkommen, dass man mich einmal auf einen Wagen setzt und fortschleppt, was ich wirklich nicht möchte. Mein Gemüt würde sich schon, beruhigen wenn die Furcht vor Deportation es nicht stören würde. Mein Freund, wenn es möglichst ist, beeilt Euch, weil wenn der Herzog zufällig verreisen würde, ist Alles hin. Ich würde amüsante Bücher brauchen, bis meine innere Ruhe zurückkehrt, nachher könnte ich auch ernstere haben. Das Eisen drückt ständig, ich könnte sagen Arme und Füsse siechen. Wie werde ich mich davor retten? Ich erdulde, ich würde sagen, ich erdulde über den Glauben. Gott wird mir helfen. Ich erwarte von Dir eine günstige Nachricht. Ich grüsse alle meine Freunde und die mir Wohlwollenden.

Ofen, 12. Feber 1849.

Dein treuer Freund

Gergely Czuczor

11.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Ofen, 22. März 1849.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Ich denke, dass mein jetziger Umstand durch Irányi zu Deiner Kenntnis gelangt ist, dass ich mich in einem Zimmer mit mehreren (zwischen zwei Nebenzimmer) sein muss und ich nichts machen kann; zwar war die Verordnung da, dass man für mich allein ein Zimmer zugestanden hat. Ich möchte sehr gerne mit Dir je eher sprechen und sollte das nicht möglich sein, bitte gehe zum Obersten Trattner und bewirke, dass ich ein gesondertes, aber gesundes reines Zimmer bekomme, hier oder im Reichshaus, oder höchstens zu zweit sein solle. In der jetzigen Lage kann ich mich nicht genügend pflegen, ich muss meine Füße einschmieren, obendrein kann ich nichts arbeiten, die Langweile wird mir stark lästig sein. In einem Abgesonderten Zimmer, falls ich krank werde, könnte ich mich pflegen und sollte ich jetzt krank werden, dann müsste ich mich in ein Militär-Spital begeben, wovon mich Gott behüten soll. Hast Du schon Jósika's Jósika [Miklós Jósika: "István Jósika" (1847). Roman.] bekommen, ich habe es Dir schon vor langer Zeit durch Dienstboten geschickt?

Gott soll Dich segnen. Ich küsse Dich,

Buda, 22. März 1849.

Dein Freund

Czuczor

12.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Ofen, 30. März 1849.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Ich weiss es nicht, ob Du meine zwei Briefe erhalten hast, aber es ängstigt mich, dass ich über Dich nichts weiss, ob Du für mich einige Schritte getan hast und ob Du um Erlaubnis gebeten hast mir sprechen zu können. Unter uns geht die Nachricht um, dass die Central-Commision in einigen Tagen nach Pozsony (Pressburg, N.K.) zieht und wir werden von hier auch weggeführt. Für meine schwache Gesundheit wäre dies das grösste Unglück, aber wie Gott will! Ich bedauere nur meine grosse Arbeit, und die grössten Auslagen welche die Academie umsonst dafür hinausschmiss. Ich kann nichts dafür! Vor Gottes Urteil habe ich

keine Angst, von dem sollen die Verbrecher Angst haben, ich bin aber nicht einer von denen. Ich bitte Dich nochmals, wenn es geht, sollen wir miteinander sprechen.

Buda, März 30. 1849.

Dein Freund
Czuczor

13.

Erlaubniss-Schein

[Ofen, 31. März 1849.]

[deutsch]

Vorzeiger dieses Herr Franz Toldy Sekretär der k. ungarischen Academie der Wissenschaften, hat die Bewilligung erhalten, mit den in gerichtlichen Untersuchung stehenden Benediktiner Czuczor, in Betreff Herausgabe eines literarischen Werkes, vor Zeugen sich zu besprechen.

Ofen, am 31ten März 1849.

Josef Rosenbaum e. h. Platz Major

14.

Gergely Czuczor — an einen Unbekannten

[Ofen, vor 8. April 1849.]

[ungarisch]

Mein verehrter Herr Freund!

Am Osterntag in der Früh und 6^h gehen wir mit dem Profoss und vielleicht mir zwei Kameraden zur Beichte in Ihre Kirche. Ich bitte daher, wenn jemand als Beichtvater uns erhören würde. Vielleicht könnte ich — wenn ich Glück habe — auch mit Ihnen sprechen.

Ostern 1849.

Czuczor

15.

Gegely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Ofen 2. April 1849.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund,

Vielleicht nimmst Du mein letztes Wort, denn es ist wahrscheinlich, dass man mich heute wegführt, wie die Anderen die heute in den frühen Morgenstunden weggeführt wurden (ich glaube nach Eszék). Nimm meinen freundschaftlichen Gruss und Dank. Wenn Du noch etwas in der Eile für mich tun könntest, dass ich hierbleiben könnte, dann würdest Du die Krone auf unsere Freundschaft aufsetzen. Mich,

der an Rheuma, Krämpfen und Gliederreißen leidet, könnten sie sicher von der Reise in offenen Leiterwagen, besonders wenn es regnen sollte, schonen. Sollten wir uns nimmersehen, Gott soll Dich mit Deinen Angehörigen und mit Allen was Du liebst, segnen. Ich küsse Dich,

Ofen, April 22. 1849.

Dein Freund treu bis in den Tod

Czuczor Gergely

N.S. Grafen Teleki und jedem Wohlwollenden, die sich in meiner Angelegenheit bemüht haben, meine heißen Grüße.

16.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Pest, 26. September 1849.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Die Sache gut überlegt, würde ich es am besten finden, wenn man das Ansuchen an Kempen so einfach wie nur möglich aufsetzen würde. Deshalb möcht' ich Dich bitten morgen zu mir zu kommen, dass wir das Ansuchen noch einmal und entscheidend besprechen sollen.

Es umarmt Dich

Pest, Sept. 26. 1849.

Dein Freund

Czuczor

17.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Pest, 28. September 1849.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Hier beigelegt sende ich Dir das Zeugnis von Dr. Csurgovics und bitte Dich, das Ansuchen nach diesem abzufassen und morgen in der Früh zu mir zu schicken, dass es noch möglich sein soll, vormittag bei der zuständigen Stelle einzureichen. Ich küsse Dich,

Pest, sept. 28. 1849.

Dein Freund

Czuczor

18.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Pest, 24. Oktober 1849.]

[ungarisch]

Mein Lieber Freund!

Ich würde meine in National-Muzeum bewahrten Wörterbucharbeiten notwendig brauchen; aber der Herr Direktor Kubinyi will diese nur Dir resignieren, weil Du die hingeschickt hast. Ich bitte Dich herzlich die Sache mit ihm zu erledigen, und die betroffenen Schriften in das Haus der ungarischen Academie bringen lassen. Um die Arbeiten die ich in den Tagen erwähnt habe und zwar Asia Polyglotta, Elichof etc, bitte ich wiederholt, Ich küsse Dich

Pest, Okt. 24. 1849.

Dein Freund

Czuczor

19.

Gergely Czuczor — an László Bártfay

[Pest, 25. Dezember 1849.]

[ungarisch]

Lieber Freund!

Damocles's Schwert hängt über meinem Kopf; es kann sein, dass man mich nach 10 Tagen aus meiner Heimat verschleppen wird, weil wie ich verlässlich erfuhr, wird die Sache der verurteilten Gefangenen eben jetzt entschieden; deshalb muss ich alle meine Gönner in Anspruch nehmen und zwar je schneller, dass es morgen nicht zu spät werde. Ich bitte durch Dich Deine sehr verehrte Gattin, sie soll so gnädig sein, entweder allein, oder mit ein-zwei anderen Damen für mich inständig bitten, erstens beim Auditor Lenzendorf (Wohnung Szél utca No.228), da dieser die Informationen an Haynau gibt; nur dafür sollen sie bitten, dass man mich nicht von hier wegführt, denn ich bin kränklich und habe Leber- und Milz-leiden und in dieser Hinsicht hat auch Fürst Windischgraetz schon Gnade geübt, weiters sollte man mir erlauben, in der jetzigen Lage bleiben zu können unter der zuständigen Hauptaufsicht des Kriegs-Kommandos; zweitens sollte man Schritte beim Feldzeugmeister Haynau machen, ebenfalls aus obengenannten Gründen und man kann noch hinzufügen, — was ich schon vorher erwähnen sollte — dass ich an einem grossen Werk arbeite und dieses halbfertig sei. Gott segne Euch, macht alles, was Ihr nur könnt.

Pest 25. Dezember 1849.

Dein Freund

Czuczor Gergely

20.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Pest, 20. Jänner 1850.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Ich danke Dir für die für mich geleistete Mühe und auch die von Deiner Frau. Der verdächtige Brief von Sumla, den Deine Gattin erwähnte, ist wahrscheinlich Irrtum, ich denke was anderes. Im vergangenen Monat ist ein Brief auf der Post in Pest angekommen, aus Hamburg adressiert an Jean Czuczor, den nach 10 tages Herumliegen, der Franziskaner Fr. Jenő zu mir brachte und ich habe dies am Neujahrstag dem Inspektor von Balaton-füred László Écsy gegeben, dass er den Brief meinen jungen Bruder, János, übergeben solle, was ich im guten Glauben tat, wenn das Postamt nicht verhinderte, so kann es für mich auch nicht verboten sein, diesen weiter zugeben. Von wem dieser Brief kam und was es beinhaltete, weiss ich nicht. Ich bitte Dich daher bei der zuständigen Stelle z. B. beim Lenzendorf um Aufklärung zu bitten. Wenn es noch nicht zu spät ist mit dem Bittgesuch, ich verlange nichts anderes von Sr. Exc. H...au [gemeint ist "Haynau", N. K.], dass ich meine Gefangenschaft in Pest oder Buda verbringen kann, so dass ich meine Arbeit fortsetzen könnte. Alles andere vertraue ich an Gott, der mich nicht verlässt. Ich küsse Dich,

Pest, Jänner 20. 1850.

Dein Freund

Czuczor

21.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Pest, 17. Feber 1850.]

[ungarisch]

Mein Lieber Freund,

Meine Bitte lege ich in kurzen Skizzen vor:

- 1.) Wähle mir irgend ein klassisches, lateinisches Werk zur Übersetzung und schicke es zu den Franziskanern von wo ich es bekommen werde.
- 2.) Bitte dränge Helmeccy, wenn es irgendwie möglich ist, mir für die Reise aus der Kassa der Akademie etwas zu schicken, quittierte in meinem Namen.
- 3.) Konzipiere in meinem Namen ein Bittgesuch, in welchem ich darum flehe, dass ich vom Eisen befreit werde und mir erlaubt werde zu arbeiten. Zwar trage ich noch kein Eisen, aber es ist glaubhaft, dass mir bei der Abfahrt laut Urteil die Eisen angelegt werden. Es wäre gut, wenn ich von dieser Last im vorhinein enthoben würde.

4.) Unseren Präsidenten, Herrn Exzellenz grüsse ich ehrfurchtsvoll, die für mich geleisteten Bemühungen und Durchsetzen werde ich in dankbarer Erinnerung halten. Ich empfehle, meine Sache in seine erfahrene Gnade zu nehmen.

5.) Meine Wörterbuch Arbeiten nimm in Deine Pflege, sammt mit den dazu gehörenden Hilfsbüchern und Notizen.

6.) Sollte mich (denn wir sind ja sterblich) das Schicksal nie wieder zurücktragen, empfehle ich meine Werke Deinen Sorgen an, sammle sie und verlege sie; aber meine Handschriften über Hunyadi werfe ins Feuer, oder lass sie wenigstens in Dunkelheit. Einzelne Teile — besonders die, die schon in Druck erschienen sind, kannst meinetwegen der Welt zeigen.

Ich danke für die mir geleisteten Bemühungen. Deine liebe Gattin grüsse ich

Dein Freund

Pest, 17. Feber 1850.

P.S. Auditor Leutendorf wurde wahrscheinlich von seinem Beruf enthoben, vorläufig wird ihn Nedelkovics vertreten. Jemand gab den Rat, ich sollte die Protektion vom Stadthauptmann Terczy erringen, denn Haynau hört gerne auf ihn, und er steht auch auf guten Füßen zu Nedelkovics. Nur das könnte man durch ihn erreichen, dass man mich vor Frühling nicht wegbringt, oder was noch besser wäre, dass ich in Ungarn verbleibe.

22.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Pest, 25. Feber 1850.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Am Dienstag, das ist 26. im 1. Monat werden wir, die Verurteilten, sicher in die Budaer Josep-Kaserne überführt. Ich glaube, dass der dortige Festungskommandant Thun erlauben wird, uns sprechen zu lassen. Dies teile ich Dir mit, weil es möglich ist, dass ich in einigen Tagen in den für mich beordneten Platz verschickt werde; bevor dies geschieht möchte ich mit Dir reden.

Dein Freund

Pest, Feber 25. 1850.

Czuczor

23.

Kempen — an Ferenc Toldy

[Wien, 2. März 1850.]

[deutsch]

Nr. 18. praes.

Euer Hochwohlgeboren!

Mit dem verehrten Schreiben vom 26. Feber 1. J. sprechen Euer Hochwohl-
geboren im Namen der ungarischen Akademie der Wissenschaften meinen Schutz
zu Gunsten des Benediktiner Priesters Czuczor an, welchen, wie ich mit Bedauern
vernehme, seine Bestimmung nach Kufstein führt.

Als dieser Priester zu Pesth an mich freimüthig sich gewandt hatte, hielt ich
es im ersten Augenblicke für zulässig, demselben zu gestatten die von ihm über-
nommene wissenschaftliche Arbeit, in einem gebundenen, abgeschlossenen Aufent-
halt zu Pesth zu pflegen.

Nunmehr, da Czuczor's Schicksal entschieden steht die Milderung des Kriegsge-
richt-Ausspruches nur allein bei der Gnade Seiner Majestät des Kaisers, an Aller-
höchst welchen die Akademie der Wissenschaften sich vertrauensvoll wenden wolle.

Indem es mich freuen würde, den Wunsch der Akademie der Wissenschaften
erfüllt zu sehen zeichne ich mich mit Achtung Dero ergebenster

Wien am 2. März 850.

Kempen e. h. Fmkt.

24.

Ferenc Toldy — an Erzherzogin M. Dorothea

[Pest, 3 März 1850.]

[deutsch]

Gnaedigste Frau Erzherzogin!

Die ungarische Academie der Wissenschaften wendet sich in Abwesenheit ihres
Praesidenten Grafen Joseph Teleki durch mich an Eure Kaiserliche Hoheit, als an
die würdige einstige Lebensgefährtin ihres erhabenen Protector's: und bittet im
eigenen Interesse und in dem der Wissenschaft um kraeftige Fürsprache am Throne
für eines ihrer tüchtigsten und unglücklichsten Mitglieder.

Der Priester Czuczor hat sich durch ein aufregendes Lied, das in einem
Zeitungsblatt erschien, in Januar 1849. ein kriegsrechtliches Urtheil zugezogen,
welches auf sechsjaerige Festungsgefangenschaft lautete.

Den 14-ten Februar 1849. hat Sr. Durchlaucht der Fürst v. Windisch-Graetz
als Gerichtsherr, auf Ausuchen des Praesidenten der Academie das Urtheil dahin
gemildert, dass Czuczor seine Gefangenschaft in der Festung Ofen auszuhalten habe
und in derselben am grossen Wörterbuch der Academie fortarbeiten dürfe.

In dessen Folge wurde er in Ofen belassen, selbst als die kais. Truppen in April 1849 aus Pesth auszogen, und hat somit alle Schrecknisse des langen Bombardements in seinem Kerker mitgelitten.

Als die ungarischen Truppen Ofen eroberten und wüthend in die Kaserne stürzten, wo Czuczor war, rettete er durch sein Dazwischentreten mehreren kais. Offizieren und Soldaten das Leben. Seine diessfaelligen Zeugnisse liegen einem Gesuch an FZM.B. Haynau bei.

Durch zwei ungarische Regierungs Commissaere aus seiner Haft befreit, zog er sich in Pesth zurück, verfügte sich aber bald darauf, zur Pflege seiner, durch die physischen und Gemüthsleiden hart angegriffenen Gesundheit ins tihanyer Kloster am Balaton, wo er die Seebaeder brauchte.

Nachdem die kais. Truppen das zweite Mal in Pesth einrückten, hielt er es für seine Pflicht sich zu stellen; wesshalb der FML.B.v. Kempen ihm das Pest Franciscaner Kloster als Gefaengniss anwies, und ihm die fernere Bearbeitung des Wörterbuches gestattete.

Nachdem B. Kempen von Pesth abging, hat der FZM.B. Haynau die Czuczorn gewordene Milderung aufhebend, ihn ins Neugebaeude in strenge Haft bringen lassen, und soll jetzt nach Kufstein versetzt werden.

Kaiserliche Hoheit! die Academie ist weit entfernt das fragliche Lied entschuldigen zu wollen. Aber Czuczor war stets bieder, loyal, gemaessigt, hielt sich fern von politischen Treiben, und diese Schuld ist die Ausgeburt einer einzigen unseeligen Stunde, wo er inmitten der allgemeinen Aufgeregtheit hingerissen, sich selbst untreu geworden ist.

Er hat gebüsst. Seit mehr als einem Jahre ist ihm die Freiheit genommen; er hat in Ketten geschmachtet, seine Gesundheit ist zerrüttet, und wird das Fürchterliche über ihn wirklich verhaengt, so sind seine Tage gezaehlt.

Ungarn verliert aber einen seiner unsterblichen Dichter, die Academie büsst, in ihm den Verfasser ihres grossen Wörterbuches ein, und ist unfahig ihn zu ersetzen.

Kaiserliche Hoheit! Ihrem edlen, grossen Herzen vertraut die Academie das Schicksal ihres unglücklichen und unersetzlichen Mitgliedes an. Er verdient es, der reuige Gefallene, ja — Ungarn wird es Eurer Kaiserlichen Hoheit ewig Dank wissen! Gott erhalte Ew.k. Hoheit noch lange zum Troste des Unglücklichen!

In tiefer Verehrung

Ew. kaiserlichen Hoheit

Pesth, den 3ten Marz, 1850.

Franz Toldy

25.

Gergely Czuczor — and Ferenc Toldy

[Pest, 8. Marz 1850.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Morgen nachmittag gehe ich nach Buda. Wie lange ich dort verbleibe ist unsicher, denn ich bin nach Kufstein beordert und wahrscheinlich werden sie mich mit dem ersten Transport mitnehmen. Wenn ich schon ins Ausland gehen muss, da

gehe ich gerne hin, aus mehreren Gründen. Wenn es geht, besuche mich am Sonntag, denn an diesem Tage kommen mehrere aus Arad und wer weiss, ob ich nicht in ein-zwei Tagen mit denen Gehen muss. Ich höre, dass K-nyi und eine Dame gestern bei It. waren, aber ohne Erfolg. Sie werden nutzlos sein, so auch die anderen Ansuchen. Wenn Du zu mir kommst, werde ich Dir ausführlicher über gewisse Angelegenheiten berichten. Dränge den Helmeczy, dass er mir Reiseverpflegung wenn auch wenig, aber sofort beschafft. Nach Pannonhalma habe ich zwar sagen lassen, aber bis jetzt ist keine Antwort angelangt. Gott segne Dich,

Dein Freund

Pest, März 8. 1850.

C.

26.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Ofen, 10. März 1850.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Deinen Antrag, beziehungsweise den von Reguly, nehme ich sehr gerne an und ich bitte sogar um Erfüllung. Wenn er kann, so soll er alle meine Möbel zu sich nehmen, es sind darunter auch Möbel für Dienstboten. Was meine Bücher betrifft, die sind in Kisten gelagert, so auch meine für die Küche bestimmten Geräte und Töpfe. Die möchte ich ungeöffnet bei den Franciskanern ablegen, in dieser Richtung habe ich mit Ács Benjamin schon gesprochen. Das Bettzeug nimmt der Professor Samu Márkfy zu sich, den ich darum bitten werde. Ich empfehle noch einmal meine Arbeiten für das Wörterbuch. Wenn ich mit Dir noch reden kann, über gewisse Dinge mündlich. Ich grüsse Deine liebe Gattin und Kinder und ich bitte sie, für Onkel Cz. zu beten. Gott hört ja die Worte der Unschuldigen an und er wird über mich das entschlüssen, was nach seiner heiligen Weisheit für mich am heilbringendsten ist. Ich küsse Dich,

Dein Freund

Budavár, März 10. 1850.

Czuczor

27.

Gegely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Wien, 9. April 1850.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Morgen gehen wir zu dritt über Linz nach Kufstein. Bei meinem hiersein hat sich der päpstliche Nuntius bei den zuständigen Stellen für mich und für den Kanonikus Róka eingesetzt; dem ist es gelungen, statt Festungsarrest seine Strafe in einem Kloster zu verbringen und ich wurde ausser Acht gelassen. Ich weiss nicht, was für ein Erfolg Dein Ansuchen für mich sein wird, welches Du, wie Du es versprachest im nächsten Monat einreichen wirst. Es wird für alle Fälle ratsam sein, die Protektion des Nuntius zu erbitten und im allgemeinen dorthin zu streben, dass von Seiten der Klerus auch Schritte für mich getan werden sollen.

Ich bekenne, dass ich für eine ausnahmsweise Amnestie wenig Hoffnung habe, aber Du hast mit der Welt eine Beziehung, Du kennst die Umstände und somit weisst Du was und wie man zu tun hat. Wie ich auf mein beordneten Platz ankomme, werde ich mich beeilen, wenn es erlaubt ist, von meinem Befinden Nachricht zu geben. Von Gott bitte ich mir, dass er mir Kraft, Gesundheit und Friedensgeduld geben soll für die Ertragung der harten Schläge. Deine liebe Gattin, deren herzliches Mitleid ich nie vergessen werde, begrüsse ich, Dich umarme ich mit der warmsten freundschaftliche Liebe und küssend verbleibe ich

Deine treuer Freund

Wien, April 9. 1850.

Czuczor

28.

Gegely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Wien, 9. April 1850.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Es geschah etwas komisches. Was ich über Kanonikus Róka geschrieben habe, dass er in ein Kloster gehen kann, erfüllte sich nicht; eben in dieser Stunde kam der Befehl, dass er nach Kufstein gehen muss. Dies schreibe ich Dir darum, dass diese falsche Nachricht sich (um Gotteswillen) nicht von mir und durch Dich verbreiten solle.

Dein Freund

Wien, 9. April nachmittag 1850.

Czuczor

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 24. April 1850.]

[deutsch]

Lieber Freund!

Laut meines Versprechens gebe ich Dir zu wissen, dass den 17-en d[=dieser, N.K.] nach Kufstein gesund angekommen bin, und aus der gütigen Rücksicht meine literarische Arbeit fortsetzen zu können eine lichte, gesunde Extra-Cella mit schönsten Aussicht gegen Nord-Ost bekommen habe. Wegen Mangel der nothwendigsten Hilfsquellen ist's zwar nicht möglich etwas Vollkommenes darzustellen; demungeachtet will ich die theuere und unwiederrufliche Zeit, wie möglichst nützlich verwenden, und besonders die Stammwörter, ihr Zusammenhang, ferner die Bildungswörter bestimmen, und was mir aus dem Gedächtnisse einfällt, nämlich die Idiotismen, und Sprichwörter aufmerken. [soll "vormerken" heissen, N.K.]. Zur Wechslung, als Nebenarbeit dient mir die Uebersetzung des classischen Werkes von C. Tacitus: De moribus Germanorum.

Unsern guten Freund Fogarassy lasse ich bitten soll er so gut sein, meine bisherige Operaten durch zu lesen, und die gleiche, oder verwandte fremde Wörter in die gehörige Spalten ein zu schalten.

Wenn von meinen poetischen Werken manche Exemplarien noch übrig wären, gieb sie einem Buchhändler über, fünf ausgenommen, für mein künftiges Gebrauch. Und mein Cot. Nepos bei Eggenberger ist noch nicht vergriffen worden? Wenn ja, ich bevollmächtige Dich einen neuen Contract mit ihm zumachen, dass auch davon zeitweise eine kleine finanzielle Unterstützung mir zukommen könne.

Endlich, wie steht's mit der Organisirung der ungarischen Akademie?

Deine liebe, und mitleidige Gattin freundlichst grüssend, und dem Hochw, P. Benjamin nebst aller unser Freunden alles Gute innigst vom Gott wünschend, küsst und umarmt dich

Kufstein, 24. April 1850.

dein

Gregorius Czuczor

N. S. Bitte dich, wenn mir schreibst, den Brief frankiren, unter der Adresse — An das löbl. Festungs Commando zu Kufstein.

30.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 5. Juni 1850.]

[deutsch]

Mein lieber Freund!

Beide Briefe von dir wie auch das Werk "die historische Dichtung der Ungern" sind mir gütigst eingehändigt worden, aus deren Inhalt mit Freude, und dank-schuldig habe ich vernommen, wie unermüdlich bist, und alle Mitteln anwendest, um meine Lage zu erleichtern. Aber leider! die gute Hoffnungen scheitern immer an der nämlichen Scylla, die sogar meine hohe Gönner mit bester Wille nicht ausweichen könnten. Ich werde täglich mehr überzeugt, dass ich einen ent-schiedenen Gegner habe, der mir überall im Wege steht. Wohl an! ich will doch immer glauben, dass endlich nicht seine Wille, sondern die eines höheren Wesens geschehen wird. Darum sei ohne Sorge, mein Gemüth ist ruhig, soll es ein Leichtsinn, soll es eine Geistesstärke sein, es ist gleichviel. Durch so viele Lei-den, die mich meines Lebens, besonders im letzten Jahren überfallen haben, fühle mich gehärtet, und geschalt, kurz gesagt, ich bin ruhiger, und mehr zufrieden, als vorher in Transport — Häusern und Casärnen, weil dort war es mir unmög-lich zu arbeiten; und kann es eine grössere Strafe geben, als die Verlust der theuersten, nie ersätzlichen Zeit? Es ist zwar nicht zu leugnen, dass auch hier um eine einseitige Arbeit kann ich verrichten, ohne nötigen Hilfsquellen, und das literarische und mündliche Verkehr vermissend. Was mir aus dem Gedächtnis einfallet wird aufnotirt. Übrigens das Werkchen von Tacitus "De moribus Ger-manorum" ist schon in das Ungarische übersetzt.

Mit der Gesundheit kann mich nicht rühmen. Die rheumatischen Übeln dauern fort, und nehmen zu, seit einigen Tagen die Augen sind auch leidend, ebenfalls im Rheuma. Wenn das in Frühsommer was soll erst im Winter werden, im Lande, wo das Clima rauh ist, wo gewöhnlich entweder scharfe Winde ziehen, oder Luftbefeuch-tende Nebeln streifen die Atmosphäre durch? Der Geist wäre bereitwillig, aber der Körper ist schwach. Und noch die Eisen dazu. Du weisst es, wie mein linker Fuss im vor. Winter vom Eisen aufgeschwollen, und leidend geworden ist. Ob auf den künftigen Winter nicht das nämliche geschieht dem rechten Fuss, ich bin mehr geneigt zu fürchten als nicht.

Alle meine, und unsere gemeine Freunde, und Wohltäter, besonders deine liebe Familie insgesamt lasse ich freundlichst grüssen. Die hochw. Pater Agaquis, und P. Benjamin bitte ich, sollten gütig sein meine Sachen auch fernerhin aufbewahren, besonders die Kleider manchmal auslüften lassen.

Mit innigster Liebe umarmt, und küsst dich

Kufstein, 5. Jun. 1850.

Dein Treuer Freund

Gregor Czuczor

31.

Ausweis der Festungs-Sträflinge

[Kufstein, 30. Juni 1850.]

[deutsch]

Festungs-Sträflinge am 30. Juni 1850 nur folgendes schreiben:

Gregor Czuczor ist erst seit kurzer Zeit hier, daher ist man nicht in der Lage sich gleich jetzt über ihn mit Bestimmtheit auszusprechen.

Kufstein am 30. Juni 1850.

Oberst Loncarevic

32.

Gr. Josef Teleki — an den III. Armee-Kommandanten

[Pest, 6. Juli 1850.]

[deutsch]

Von der Präsident der Ung. Akad. der Wissenschaften
an den III. Armee-Kommandanten in Pesth.

Excellenz!

Die ungarische Academie hat aus Rücksicht ihres grossen etymologischen Wörterbuches, dessen Bearbeiter, der in Folge eines compromittirenden Liedes zu sechsjähriger Gefaengniss-stafe in Eisen verurtheilte Priester Czuczor, gewärtig in Kufstein sein Vergehen abbüsst, in ihrer Sitzung vom 17-ten mich gebeten, mich an Ew Excellenz bittlich zu wenden: Euer Excellenz mögen für desselben die Befreiung, oder wenn diess durchaus unstatthaft waere, die Verwandlung seiner Strafe in ein zu Pesth anzustehendes Klostergefaengniss von der höchsten Gnade Sr. Majestät auswirken, um diesem bedeutenden Nationalwerk seinen Fortgang und seine Vollendung zu sichern.

Die Academie kann nicht umhin unumwunden auszusprechen, dass ihr gegenwaertig die Mittel fehlen das genannte Mitglied bei den erwahnten Werke durch ein anderes würdig zu ersetzen. Czuczor hat durch eine Reihe von Jahren sich zu dieser Arbeit herangebildet, und ohne Gefaehrung der inneren Einheit kann sie selbst ein dazu gleich begabter Mann nicht vollenden.

Zwar ist Czuczor'n das Arbeiten in Kufstein gestattet; da er aber zu diesem Wörterbuche unausgesetzt eine Bibliothek, so wie ein grosses handschriftliches Material, ferner die bereits fertigen Theile, welche bis jetzt 28 folio-Portefeuilles füllen und allein einen ganzen Wagen ausfüllen würden, an der Hand haben muss, ferner daneben haeufig ganz neu erscheinende linguistische Werke des Auslandes

berücksichtigen; auch von Zeit zu Zeit mündlichen Verkehr mit einigen Mitgliedern der philologischen Classe zu pflegen hat; so kann sein gegenwaertiges Arbeiten doch nichts Anderes als das Niederschreiben eines neuen Materials aus dem Gedächtnisse seyn, keineswegs aber die Bearbeitung eines Stoffes, dessen aufgespeicherter Apparat ihm weder zur Hand ist, noch seyn kann.

Ohne übrigens Czuczors Lied in Schutz zu nehmen, glaube ich doch zur Unterstützung der Bitte der Academie anführen zu dürfen, dass diese That in seinem Leben vereinzelt da steht, und er sich im Übrigen weder je in Politische Angelegenheiten mische, noch sich anderer illoyaler Aeusserungen oder Handlungen schuldig machte; — dass er bereits 18 Monate seiner Freiheit verlustig in einer Art leidet, die seine Gesundheit zu untergraben droht; dass er nach der Erstürmung der Festung Ofen im Mai 1849. und beim Einbrechen der Honvéds in die Caserne, in welcher er gefangen sass, durch Bitten und Flehen die daselbst gewesenen kais. Militaerpersonen von der Niedermetzlung rettete; dass er sein Gefaengniss auch damals nicht eher verliess, als bis er durch zwei ungr. Regierungscommissaere aus demselben herausgeführt wurde, und nachdem er sich sodann zu Pflege seiner schon leidenden Gesundheit ins tihanyer Kloster am Plattensee zurückgezogen hatte, gleich nach dem Einmarsch der kais. Armee nach Pest, sich von selbst gestellt und in seinen Kerker zurückbegeben hat.

Diese persönlichen Umstaende, welche sein sonst loyales Wesen bethaetigen und sein Lied als eine durch die beirrenden Einflüsse der Zeit seinem poetischen und daher leicht erregbaren Gemüthe entleckte, beinahe unfreiwillige Äusserung bezeichnen; mögen Euer Excellenz nebenbei bewegen sich für den unglücklichen Mann zu verwenden, der bereits 50 Jahre alt, wenig Zeit zu verlieren hat, um eine Aufgabe zu lösen, die obwohl beinahe zur Haelfte vorgeschritten, doch noch manches Jahr zur Vollendung erheischt.

Euer Excellenz Liebe zu den Wissenschaften laesst die Academie sammt mir hoffen, dass Sie diese Bitte kraeftig unterstützt an das hohe Ministerium befördern und derselben dort eine im Interesse der vaterlaendischen Wissenschaft günstige Erledigung verschaffen werden; besonders wenn Euer Excellenz hiezu Ihre jetzige Anwesenheit zu Wien benützen werden; und Ihre persönliche Vermittlung in Anwendung bringen wollen.

Im übrigen habe ich die Ehre mit ausgezeichnete Achtung zu zeichnen Eurer Excellenz ergebener Diener

Pesth, den 6ten July 1850.

Joseph Grf. Teleki

Eine Vorlage

[Pest, 13. Juli 1850.]

[deutsch]

Dr. Alexander Bach Hochwohlgeboren in Wien
12674/G

Hochwohlgeboren Herr Minister!

Joseph Graf Teleki, hat im Namen der ungarischen Academie meine Vermittlung in Anspruch genommen, womit um dem grossen etymologischen Wörterbuch seinen Fortgang und seine Vollendung zu sichern, dem Bearbeiter dieses Werkes, Gregor Czuczor, der wegen eines kompromittirenden Liedes zu 6 jährigem Gefängniss in Eisen verurtheilt wurde, die rückständige Strafe aus a.h. Gnade Sr. Majestät nachgesehen, oder noch dessen Übersetzung in ein Kloster zu Pesth, wo ihm die Behelfe zu seiner Arbeit leichter an die Hand gegeben werden können, erwirkt werden möge.

Ohne die von Seite des Grafen Teleki, zu Gunsten Czuczor's angeführten besonders rücksichtswerthen Motive, die sich nach eingeholten Erkundigungen als wahrheitsgetreu herausstellen, wiederholen zu wollen, kann ich nicht umhin zu bemerken, dass die allgemeine Theilname, in dem jüngst veröffentlichten Verzeichnisse derjenigen, denen Sr. Majestät mit a.h. Entschliessung von 9ten 1. M. die rückständige Freyheitsstrafe nachzusehen geruhte vielleicht keinen Namen schmerzlicher vermisste, als eben jenen Czuczors, der sich in Folge seiner literarischen Wirksamkeit, und seines früheren untadelhaften Lebenswandels eines sehr vorteilhaften Rufes erfreut, und dessen Strafe überdies durch die allgemeine Stimme, als — im Verhältnisse zu anderen Urtheilen — äusserst streng bezeichnet wird.

Da mir die ihn betreffenden Untersuchungs-Akten nicht vorliegen, kann ich über die Richtigkeit dieses allgemein verbreiteten Ansicht wohl kein Urtheil abgeben, hege jedoch die Überzeugung, dass bey der Persönlichkeit Czuczor's, dessen oben erwähnter Lied als einzelndes Faktum in seinem sonst untadelhaften Leben dasteht, dessen Freylassung um so weniger als bedenklich erscheinen dürfte, als er in den jetzigen Verhältnissen, wo kein beirrender Anstoss von Aussen zu befürchten ist, er in der Bearbeitung des erwähnten Wörterbuches, dem er seit Jahren mit besonderer Vorliebe obliegt, so wie in seinen sonstigen Berufspflichten eine ausschliessliche Beschäftigung seiner Thätigkeit finden kann und wird.

Ich erlaube mir daher das gegenwärtige Gesuch, der ungarischen Academie, auch meinerseits zu unterstützen und dasselbe der Berücksichtigung Euer Hochwohlgeboren besonders zu empfehlen.

Genehmigen Euer Hochwohlgeboren die Versicherung meiner ausgezeichneten Hochachtung,

Pesth den 13ten Juli 1850.

GRENINGER e.h.

34.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 19. Juli 1850.]

[deutsch]

Mein theurerer Freund!

Deinen kurzen Brief de Dato 11.1. Mon. hab' ich erhalten, nicht aber den zweiten, den Du mir auf den künftigen Tag versprochen hast. Wass soll die Ursache davon sein, weiss ich nicht; das kann ich aber nicht verhehlen, da trotz der Hoffnung, die mir mein hochgestellter Gönner zusagen liess, eine Unruhe kreutzt meine Seele durch, nachdem ich unter der allerhöchst Amnestirten nicht vorgekommen bin. Durch die eitle Hoffnungen war ich schon so oft getäuscht, dass ich ewig zweifelnder Skeptiker geworden bin.

Soll ich so unglücklich sein, der allerhöchsten Gnade gegenwärtig nicht theilhaft zu werden; so bitte Dich, versäume nicht meine wohlwollende Gönner zu meine Fürbitter anzuflehen. Gott soll mir helfen, und allen meinen Leidensgefährten.

Ich umarme Dich

Kufstein 19. Juli 1850.

Gregor Czuczor

35.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 4. August 1850.]

[deutsch]

Mein theurerer Freund!

Du wirst mir verzeihen, wenn ich Dir mit meinen Briefen zudringlich bin; aber mich beunruhigt dein Stillschweigen um so mehr, dass Du nicht nur den versprochenen Brief nicht gesendet hast, sogar auf mein Schreiben de dato 19. Juli nichts erwiederst.

Der grosse Tag, von dem so viele Unglücklichen ihre Begnadigung hoffen, ist nicht mehr weit entfernt. Was wird er mir bringen, weiss ich nicht. Sollte mir die allerhöchste Gnade nicht zu Theil werden; so bitte ich Euch, um neue und entschiedene Schritte zu thun. Was meinen gefänglichen Zustand betrifft, er ist zwar hier noch der erträglichste, wegen die humaneste Behandlung allerseits, wegen die pünktliche Bedienung, und Auslagen-Rechenschaft, gesunde Kost und trockene lichte [!, N.K.] Wohnung.

Ich erfreue mich sogar eines besonderen Zutrauens des löbl. Commando's: demungeachtet sehne ich mich in ein anderes Land, denn die Selbsterhaltungs-

pflcht gebietet es mir mein Leben, soviel er möglich ist, zu retten, und erhalten, nachdem dieses Klima auf meine Gesundheit verderblich wirke. Ich huste den ganzen Sommer durch, die rheumatischen Übeln lassen nicht nach, die Krämpfe befallen schon auch die Brust, und ich bemerke manche Symptomen, die auf eine nähernde Lungenlähmung hinzudeuten.

Also auf den Fall, wenn ich nicht begnadigt werden solle, bitte Euch alle Mitteln aufzuwenden, dass ich von hier noch vor dem Winter fortkomme, und zweitens, dass ich in eine Lage gestellt werde, wo ich mein grosses Werk vollenden könne; denn mit grössten Freude gieb ich Dir zu wissen, dass ich in der Etymologie frappante Entdeckungen gemacht habe, und sehr viele Notationen besitze. Aber was nutzt das alles, wenn ich sie weiter nicht entwickeln, und systemisiren kann, nachdem die nothwendigen Quelle nicht zum Gebote stehen. Ach! könnte ich jetzt mit Dir, mit Fogarassy, und Reguly conferiren!

Lieber Freund! sollte ich nicht begnadigt, oder wenigstens nicht nach Ofen transportiert werden; so ist meine Mühe, meine Entdeckung, mein grosses Werk verloren, das doch mir eine Ehre verschafft, und auf die allgemeine, besonders indogermanische, und unmittelbar auf die magyarische Philologie ein Licht verbreitet hatte. Eine mündliche Conferenz ist unentbe[h]rlich, um meine neue Ansichten in das Leben rufen zu können.

Also, wollt ihr meine Gesundheit und dadurch mein Werk erhalten, sorget dafür, dass ich wenigstens in die Festung Ofen komme, wo auch die Ärzte nahe sind, die mir schon früher behandelt hatten.

Zur Bekräftigung eurer Bitte könnet ihr in die Wage legen, dass ich bei der Erstürmung von Ofen einen kais. Offizier (Simonchich) und den Stabs-Profosen von Josephi-Caserne, Carl Karger, gegen die eingedrungene Honvéd's geschützt, ihre Kostbarkeiten aufbewahrt und den letztgenannten auch von dem Blutgericht gerettet hatte. Wäre ich ein Bösewicht, oder verstockter Fanatiker gewesen; hatte ich nicht Gelegenheit gehabt, übermütig zu werden, und mich zu rachen? Ich vergass aber alles, mich empörten nicht die Schimpfungen, die in der Caserne während der Bestürmung gegen die Ungarn, und von manchen Soldaten auch gegen meine eigene Person häufig gehört hatte.

Also: Begnadigung! oder: Festung Ofen, und eisenlos! diess soll Euer streben sein. Und wenn das alles nicht nutze, soll geschehen, was der Gott zulässt, ich werde Geduld leiden und vielleicht doch unterliegen. Bitte Dich, schreibe nächstens. Lebe wohl!

Kufstein, 4. Aug. 1850.

Gregor Czuczor

36.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 14. August 1850.]

[deutsch]

Mein bester Freund!

Deinen Brief de dato 5. Aug. habe ich erst den 13ten 1. Mon. erhalten. Du wirst bisher mein Schreiben von 4. August schon empfangen haben, wo ich meine Wünsche vorbringe; eben darum habe ich jetzt nichts anderes zu schreiben, als (wenn nicht zu spät ist) dass meine ehemalige Wohnung auf jeden Fall für mich behalten wollest. Das Vierteljahrgeld will ich auf Risiko setzen.

Die "Germania" von Tacitus, ist schon längst übersetzt. Seitdem arbeitete ich immer an der Etymologie. Aber seit etlichen Tagen will die Arbeit nicht gehen. Ich bin erwartungsvoll, und eben darum unruhig. Materialien habe ich anabodance[in Überfluss, N.K.] jetzt wäre schon Zeit zu redigieren, aber wie gesagt, es geht schwer.

Was das Dichten anbelangt, mein lieber Freund, ich habe nicht das Gemüth des Vogels, der im Käfig ebenso singt, und schlägt, wie unter dem freien, schattigen Himmel, oder Grünen. Sollen mir einmal die Fittige von Bänden gelöst werden, so wird meine Lyra auch ertönen. Einziges Gedicht hatte ich ja mit befangenem Gemüth, aus unruhigen Seele geschrieben, und... das hab'ich eingebüsst.

Danke für deine freundliche Mühe, Gott soll' es geben, dass sie sobald gelinge. Lebe wohl. Küsst dich

Kufstein 14. Aug. 1850.

dein ewig treuer Freund

Gregor Czuczor

N.S. Auf den Fall, wenn der P. Benjamin von Pest disponirt würde, lasse ich ihn bitten, wolle er meine Wäsche, und Kleiderstücke, die bei ihm deponirt sind, dem Prof. Jedlik, den ich freundlichst grüsse, resignieren.

37.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 15. September 1850.]

[deutsch]

Mein lieber Freund!

Es scheint mir, Du behandelst mich wie ein delicateser Arzt seinen Patienten; Du verhehlest den bedenklichen Zustand meiner Angelegenheit, und weil nichts tröstliches schreiben kannst, so schreibst lieber nichts. Aber eben dadurch erregst mehr Verdacht, und eine unruhige Neugierde in mir. Übrigens ich will mich schon auf das Verzichten gewöhnen, und nichts von menschlichen Hilfe hoffen, denn ich

komme mir vor, wie eine tragische Person; ein einziger Fehltritt ohne That, aus übertriebenen aber reisten Liebe eines moralischen Wesens, das ist mein Verbrechen! und darum muss ich ringen mit Exil, Kerker! trotz der höchsten Personen! Also lassen wir das ewige Fatum walten, das sich nicht lässt durch menschliche Kräfte bewältigen. Lasset mich mit andern Hunderte schwimmen, oder untergehen.

Hast Du mein altes Quartier für mich aufgenommen, So bitte Dich, zahl den vierteljährigen Zins auf Michäli [Michael=Tag 29. Sept.N.K.] aus. Das bei Buchhändler Emich liegendes Geld wird vielleicht hinreichend sein. Und solltest bis 15ten October von meiner Befreiung nichts gewisses erfahren, so ist nichts besseres zu thun, als das Quartier aufsagen [kündigen,N.K.] dennoch bis 2-en Feber niemanden hinein lassen.

Hast Du aber das Quartier nicht aufgenommen, so schicke mir das Emich'sche Geld durch die Post.

Bitte Dich, schreibe nächstens, und tröste deinen

Freund

Kufstein, 15.Sept. 1850.

Czuczor

N.S. Meine etymologische Rapsodien sind auf 160 fracte [schwache, N.K.] Bögen mit vielen Marginal-Noten angewachsen. Saaten genug, ob sie zur Ernte reifen werden, das Schicksal wird es entscheiden.

38.

Josef Gr. Teleki — an Kriegsminister

[Pest, 15. October 1850.]

[deutsch]

Euer Eczellenz!

Die ungarische Akademie der Wissenschaften bittet Euer Excellenz wiederholt, seinem Mitgliede Gregor Czuczor, der wegen einer aufreizenden Liede im Januar 1849 zu 6 jähriger Gefangenschaft verurtheilt wurde, und bereits 21 Monate seiner Freiheit verlustig ist, bei Seiner Majestät seine Begnadigung gütigst zu beantragen.

Weit entfernt Czuczor's Lied zu beschönigen, legt die Akademie diese Bitte hauptsächlich im Interesse der Wissenschaft ein, da er durch seine Verhaftung der Fortsetzung des grossen Akademischen Wörterbuches entzogen worden ist, das er schon bis zu Hälfte vollführt hat, und das ein schwer zu vollendetes Bruchstück bleibe, wenn er nicht wieder in die Lage, es mit voller Antstrengung fortzusetzen und beendigen zu können, versetzt wird.

Es ist ihm wohl das Schreiben in seiner Detention auf der Festung Kufstein gestattet, da ihm aber dasselbst die Masse der nöthigen Hilfsmitteln und der münd-

liche Verkehr mit der Akademie entzogen sind, es können seine jetzigen beschrenkte Arbeiten bloss als Material, nicht aber als Ausarbeitung gelten, und selbst diese nur langsam und dürftig vorschreiten, da seine ohnehin schwache Gesundheit in dieser Lage der nöthigen Pflege entbehren muss, und nebst dem ihm höchst nachtheiligen Clima auch sein gedrückter Gemüthzustand sein Leben zu untergraben droht.

Ich glaube nebenbei Euer Eczellenz zur Unterstützung der Bitte der Academie noch sagen zu dürfen, dass dieser sonst redliche, ruhige, und stets allem politischen Treiben fremde, bloss seinen sprachlichen Arbeiten obliegende Mann, ausserdem einen Gedichte, das er, hingerissen durch die allgemeine Aufregtheit einer trauriger Zeit, schrieb, sich nie in irgend einer Art vergangen hat, dass er bei der Erstürmung Ofens, wo er eingekerkert sass, mehreren kais. Offizieren das Leben rettete (die Zeugnisse lagen eines vergeblichen Bittschrift an den F. Z. M. Baron Haynau Ecz. bei), und nach Rückkehr der kais. Truppen sich dem Herrn F. M. L. Bar. Kempen freiwillig stellte.

Da Ew. Excellenz bisher auch mehr gravirten Männern die allerhöchste Begnadigung zugewendet haben, so zeichne ich in der Hoffnung auch diesen Unglücklichen Ihrer Unterstützung gewürdigt zu sehen, mit Hochachtung

Euer Excellenz ergebenster Diener

Pest, den 15. Oct. 1850.

Graf Josep Teleki

39.

Graf Josep Teleki — an Baron von Dahlen

[Pest, 15. October 1850.]

[deutsch]

Euer Eczellenz!

Ich habe die Ehre Euer Eczellenz beigefügtes Gesuch an den Herrn Kriegsminister mit der vertrauensvollen Bitte directe zustellen, denselben durch Ihren maechtigen Einfluss den glücklichen Erfolg zuzusichern.

Ich wiederhole nicht die im Gesuche angeführten Gründe, bitte aber das Alter und die Kraenklichkeit des Gefangenen, so wie seine tadellose Vergangenheit und aufrichtige Reue gütigst zu berücksichtigen, und überzeugt zu seyn, dass sich durch Ihre Vermittlung des aufrichtigen Dankes aller Freunde der Wissenschaft vergewissern.

Mit vollkommener Hochachtung Euer Excellenz ergebenster Diener

Pesth, den 15. Oct. 1850.

Graf Josep Teleki

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 16. Oktober 1850.]

[deutsch]

Mein lieber Freund!

Der Endzweck meines Schreibens ist Geld. Der Winter ist eingetreten, und fordert neue Auslagen: warme Kleider, Holtz, Licht, wozu auch die Apotheke gehört, die ich seit 14 Tagen fortwährend in Anspruch nehme, und kann mich nicht erholen. Den Erz-Praelaten ersuche ich schon zweimal um eine Unterstützung, er antwortet mir aber nichts. Was Geldes mir noch im Vorrath übrig ist, wäre kaum zur Rückreise hinreichend, denn das Steckenpferd der Gefangenen — die Hoffnung auf eine bevorstehende Amnestie — fangt sich unter meiner abermale zu bäumen.

Also nimm bei Kragen den alten Knicker Helmeczy, den ich nebstdem mit voller Achtung grüsse, und erpresse aus ihm, eigentlich aus der Cassa der Academie, eine Summa, mit Rücksicht auf das lateinische Sprichwort: Bis dat, qui cito dat, non dat, qui munera tardat. [Doppelt gibt wer rasch gibt, nich gibt, wer die Geschenke verzögert. N. K.]

Dein letztes Schreiben vom 10. Sept. sammt der Dissertation ist um einen Tag später zugekommen, als ich meinen Brief expediert hatte. Die "Germania" oder ein Bruchstück davon will ich Dir nicht schicken für das Museum, denn sie bedürft noch einer Politur, und die Meisseln sind mir nicht bei der Hand. Übrigens alles mein Streben wird meiner lieben Etymologie gewidmet, die aber gegenwärtig wegen mein Unwohlsein, leider! stehen lassen muss.

Deine lebenswürdige Frau, meine Täuflinge, und alle unsere gute Freunde am herzlichsten grüssend küsse Dich, dein ewig treuer

Freund

Kufstein, 16. Oct. 1850.

Czuczor

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 4. November 1850.]

[deutsch]

Mein lieber Freund!

Du wirst mir verzeihen, dass binnen drei Wochen den zweiten Brief an Dir sende; denn mir droht eine unangenehme Verlegenheit, nämlich jene der Finanzen.

Nachdem ich den Erz-Praelaten dreimal vergebens ersucht hatte, so ist mir nichts übrig, als Dich dringend zu bitten, dass ich sobald eine Summe Geldes bekomme; sonst wird meine traurige Lage durch Fasten, und Frieren verschärft. Die wenigen Kreutzer die man als Festungs-Arrestant bekommt, sind mir manchmal kaum für die Apotheke hinreichend, und die muss ich dem Aerario retuiren [dem Staat zurückzahlen, N.K.] wie auch bis letzten Sept. schon 46 G.C.M. retuirt hatte. [46 Gulden Conventions Münze, N.K.]

Meine Gesundheit hat sich zwar ein wenig erholt, jetzt aber das rechte Auge leider rheumatisch, und ist entzündet. Auf jeden Fall hoffe ich von Dir eine Antwort nachstens zu bekommen.

Dein treuer Freund

Kufstein 4. Mov. 1850.

Czuczor

N.S. Von Wien werden Geldbriefe wöchentlich zwei oder dreimal nach Kufstein durch die kais. Post expedirt; also auch die Pester Expedition muss solche annehmen und befördern.

Die Zögerung des Erz-Praelaten theile meinern Brüdern bei der Universität, nämlich dem Jedlik, Stanke, oder Márkfy mit; sie werden vielleicht die Ursache davon wissen.

42.

Eine Vorlage

[Pest, 12. November 1850.]

[deutsch]

Von K.k. III. Armee Kommando

Pest am 12. November 1850. 6020(18972).

An das löbliche kk. allgemeine Militär Appelations und
Criminal-Obergericht in Wien

Zu Folge des Hohen kk. Kriegsministerial Rescripts vom 21. October d.J.I.S. Nr. 2455 beehrt sich das Armee Comando unter Anschluss des Gesuches des Herrn Präsidenten der ungarischen Academie der Wissenschaften Joseph Graf Teleky um Begnadigung des wegen Theilnahme am Aufruhre zum sechsjährigen Festungsarrest verurtheilten Mitgliedes dieser Akademie Gregor Czuczor — Einem löbl. kk. allgemeinen Militär Appelations und Criminal Obergericht die Untersuchungs- und Kriegsrechts-Akten dieses Sträfling samt dem von hiesigen Kriegsgerichte erstatteten gutachtlichen Berichte dto 5ten November d.J. No. 9089. mit dem Beifügen vorzulegen, dass sich das Armee Commando in Rücksicht der in diesem Berichte zu Gunsten dieses Festungs-Arrestanten angeführten Motive, und in Anbetracht derbereits bestehenden mildern Bestimmungen veranlasst sieht den gedachten Sträfling der a.h. Gnade Sr. Majestät des Kaisers anzuempfehlen.

Der [?] eines Armee Commandant

Appel e. h. GdK.

[Wien, 6. Dezember 1850.]

[deutsch]

Von K.k. allgemeine Militär Appellations und
Criminal-Obergericht.

An Einen hohen kk. obersten Milit, Gerichtshof!

No. 12856 Sub Praesidio Sr. Excellenz des k.k. Herrn Feldmarschall Lieutenants Freiherrn v. Thurszky Gegenwaertige: Herr Ministerial Raht von Renn, Herr Milit. Appellationsrath Nowak, Diebl Ref., Bitterlich, Czedik, v. Poppenheim, v. Dratschmiedt, Knittl, Petrovich, Linhart und Poosch.

Bericht. Über die vom kk. 3ten Armee Commando unterm 12. d. Mts. No. 6026 in Folge des hohen k.k. Kriegsministerial Rescripts vom 21. October 1. J. I. S. 2455 und unter Ansch'luss des vom Präsidenten der ungar. Akademie der Wissenschaften Herrn Josep Gfen Teleky überreichten Begnadigungs Gesuches eingesendeten Untersuchungs und Kriegsrechtsakten über den wegen Theilnahme am Auftruhre zum sechsjaerigen Festungs-Arreste in Eisen verurtheilten Benediktiner Priester Gregor Czuczor ermangelt man nicht Einem hohen kk. obersten kk. Milit. Gerichtshofe nachstehenden Bericht zu erstatten.

Obgleich laut den vorliegenden Untersuchungs und Kriegsrechtsakten des erstrichterliche Urteil jedenfalls gerechtfertigt erscheint, so hat doch das über das vorerwähnte Begnadigungs Gesuch vernommene kk. Kriegsgericht zu Pesth nachstehende dafür sprechende Gründe angeführt.

- 1./ Das untadelhafte frühere Betragen des Sträflings
- 2./ Dass das von denselben verfasste, die Magyaren zum bewaffneten Auftruhre gegen den König und die k.k. Armee aufreizende unter dem Titel "RIADO" in die ungarische Zeitung "KOSSUTH HIRLAPJA" vom 21. decber 1848 No. 149. eingerückte Gedicht das einzige revolutionäre Produkt, des wie es scheine, sehr begabten Verfasser sei.
- 3./ Dass er nach der Einname der Festung Ofen von den Insurgenten auf freien Fuss gesetzt sich nicht nur weiter an der Revolution in keiner Weise beteiligte, sondern nach dem Wiedereinrücken der siegreichen kk. Armee sich freiwillig wieder stellte, endlich
- 4./ Der Umstand, dass durch die a. h. Gnade Sr. Majestat des Kaisers selbst Personen, die noch während der 2ten Periode der Revolution an derselben beteiligt waren, eine mildere Behandlung zu Theil wurde.

Nachdem sich das kk. 3te Armee Cdo in Anbetrachte der vorangeführter Gründe und in Rücksicht der bereits bestehenden milderer Bestimmungen veranlasst sah, diesen Sträfling der a. h. Gnade Sr. Majestät des Kaisers anzuempfehlen erachtet man hierstellig diesem Antrag um so mehr beistimmen zu müssen, als dieser Sträfling beinahe den 3ten Theil der ihm zuerkannten Strafe ausgestanden hat und ausser der obigen Motiven noch der Umstand für ihn spricht, dass er sein Ver-

brechen in der mit ihm aufgenommenen Verhören aufrichtig bereute, welche Reue er dadurch bewährte, dass er sich nach seine Freilassung durch die Insurgenten in keiner Weise an der Revolution mehr beteiligte. Es werden demnach Einem hohen kk. oberster Milt. Ger. Hofe enliegend sämmtliche vom kk. 3. Armee Cdo unterm 12. d. Mts. No. 6026 eingesendeten Untersuchungs und Kriegsrechtsakten sammt dem Begnadigungs Gesuche unter Anschluss der hieramtlichen Referats No-12856 zur gnädigen Berücksichtigung gehorsamst unterbreitet.

Wien, am 6. December 1850.

Turszky e. h. Fmlt.

44.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 6. Dezember 1850.]

[deutsch]

Mein lieber Freund!

In deinem letzten Brief hast mir geschrieben, dass den ersten, und zweiten Heft des Monatsschrift Muzeum [Neues Ungarisches Museum, N. K.] mir geschickt hast, aber bis heute sind sie mir nicht zugekommen.] Die Literaturgeschichte und das Ismeretek Tára [Magazin der Kenntnisse, N. K.] habe ich bekommen, wie auch die 10 G. C. Münze, für welche nimm meinen innigsten Dank. Das ist ein Opfer von Dir.

Das Convent von Martinsberg nach vierten Aufforderung hat mir 100 Guld. M. gesendet, aber mit dem ausdrücklichen Bedeuten, dass diese Summa für ein ganzes Jahr hinreichen solle. Wenn man dieses Bedingniss [Bedingung, N. K.] nimmt, so ist es ein Spottgeld! Nie ist meine Gefangenschaft so erbittert worden, als durch diese Almosen. Was das Aerarium den Mittellosen giebt, macht jährlich mehr aus, als 100 G. Das hätte ich doch von meiner Mitbrüdern nicht verdient. Solange Sie auf meinen Namen stolz waren, trotz meiner guten Subsistenz doppelt soviel haben sie mir zukommen lassen; jetzt aber in meiner traurigsten Lage verlassen sie mich. "Si fueris felix, multos numerabis amicos" [Wenn du glücklich bist, wirst du viele Freunde haben, N. K.]

Meine Befreiung kommt langsamen Schrittes. Es kann uns aber nicht Wunder nehmen, dass bei gegenwärtigen Phasen der Politik die private Angelegenheiten verschoben werden. Es war sorgsam von Dir, aber nicht nöthig, mich zu ermahnen, dass ich für eine Recommandation bei Herrn Obersten einschreite, denn ich geniesse ohnedem seine Gütlichkeit, und Wohlwollen. Ich muss gestehen, mein grösster Trost ist die Theilnahme, und Mitleid des Herrn Commandanten.

Wie befrieden sich unsere Freunde Vörösmarty, und Bajza? Fogarassy lasse ich bitten, er soll die Revision meiner Schriften einstellen, denn die Etymologie werden wir auf eine breiten Basis stellen.

Ich bin entzückt über die uralteste Originalität, und Philosophie unserer Sprache. Ihr werdet es sehen, wenn mir Gott hilft.

Hat Helmeczy Crida gemacht, dass er mir nichts zuschickt? Auf den Fall meiner Befreiung die Winterreise ist bedeutend kostspieliger Ich sollte 150 G.M. Reisegeld unberührt in Reserve haben.

Nebst freundlichen Gruss an deine Frau, und ganze Familie küsse Dich dein

treuer Freund

Kufstein, 6. Dec. 1850.

Czuczor

45.

Eine Vorlage

[Wien, 2. Jänner 1851.]

[deutsch]

Vom k.k. Obersten Militär Gerichtshofe

An Seine des k.k. Herrn Feldmarschalllieutenants, Kriegsminister Anton Freiherr Csorich de Monte-Creto, Excellenz.

In Erledigung der dem 3ten Armee Kommando am 21. Oktober v. Js. I. S. Zahl 2455 ertheilten Verordnung beehrt sich der Oberst Militär Gerichtshof Euer Excellenz unter Rückschuss das von Präsidenten der ungarischen Akademie der Wissenschaften Josep Graf Teleki um Begnadigung des Benediktiner Wiener [?, N. K.] Priesters Gregor Czuczor eingebrachten Gesuches den hierüber vom 3ten Armee-Kommando am 12. November c. Js. erstatteten mit den Untersuchungsakten belegten Bericht, so wie die Wohlmeinung des Obergerichts vom 6. Dezember vorigen Jahres Zahl 12856 und dessen Referat gleicher Geschäftszahl vorzulegen.

Gregor Czuczor hat ein von ihm verfasstes Edikt unter dem Titel RIADÓ (zum Aufbruch) in die ungarische Zeitung KOSSUTH Hirlap vom 21. Dezember 1848. eindrücken lassen, worin er die Magyaren zum Aufstande gegen den König und die K.k. Armee aufreizte. Hierwegen wurde er mit Kriegsrechts Urtheil vom 29. Jänner kundgemacht am 1. Februar 1849 zum 6 jährigen Festungsarrest in Eisen verurtheilt, und die Festung Kufstein als Strafort bestimmt, wohin derselbe wegen Reokupirung von Ofen durch die Insurgenten erst nach der Wiedereinnahme durch die k.k. Armee abgeschickt werden konnte und am 17. April 1850 eingetroffen ist. Da um dessen Verurtheilung in der früheren Periode der grösseren Strenge statt gefunden hat, derselbe mit geringer Unterbrechung 1 Jahre und 11 Monate in der Strafe war, und eine Gefahrt von ihm wohl nicht weiter zu besorgen sein dürfte, weil das k.k. 3te Armee Kommando diessfalls keinen Anstand erhebt, so glaubt der Oberste Militär Gerichtshof in weiterer Berücksichtigung der vom Obergerichts und dem Bittsteller angeführten Gründe auf Nachsicht des Strafrestes den Antrag stellen zu sollen.

Wien am 2. Jänner 1851.

Vom k.k. Obersten Militär Gerichtshofe
Dahlen e. h. Fmlt.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 4. Jänner 1851.]

[deutsch]

Lieber Freund!

Dein letzter Brief hat mich sehr unangenehm überrascht, mit der Nachricht von deiner langwierigen und gefährlichen Krankheit. Gott sei Dank, dass genesen bist. Dein Leben ist meine Hauptstütze. Auf mein literarisches Wirken Du hast den grössten Einfluss geübt, und in meiner traurigsten Lage an Dir habe ich es erfahren, dass ein Freund mehr werth ist, als eine Schwarm von Leuten, die man doch Brüder — hinsichtlich Vater — nennen sollte.

Die zwei ersten Hefte vom Muzeum sind mir zugekommen. Ich griff hastig nach sie, und wirst wohl errathen, was ich zum erstenmal gelesen habe. Freund! Die Feder Szabó's sollten man vergolden. István Szabó: "Ilias" I. Übersetzung (Uj Magyar Muzeum, 1850.) Ich hatte wenigstens zehnmal und lautstimmig seine Hexameter's überlesen, und bin noch nicht gesättigt.

Das Wort "jogar" ist eine der gelungensten Formationen, ad analogiam "agyar", das heisst aj-ar; wie nämlich das ajār hervorsagt aus der Öffnung des Mundes (aj), so das Scepter aus der geballten Faust. Übrigens auch die prosaischen Aufsätze haben mich angenehm amüsirt.

Endlich erhaltest von mir die Übersetzung der Germania. Es sind paar Ausdrücke in dem Originale, deren echten Sinn ich nicht erraten können. Sie sind mit rothén Crayon notirt.

Das Diction. Forcellini's hatte mich gewiss recht gewiesen. Mein Wille ware, wenn sich um ein angemessenes anspruchsloses Honorarium ein Verleger sich fände, diese Übersetzung sammt dem Originale drucken zu lassen.

Wann werde ich schon das Glück haben in der akademischen Sitzung einen Vortrag zu halten? und meine neue Ansichten betreff unserer Sprache einem Urtheil vorzulegen? Den Profanen werden viele als Paradoxa erscheinen. Ich lasse mich aber nicht zurückschrecken, denn ich bin in einer festen Meinung .1) dass die magyarische Sprache, auch wie sie heute dasteht, mehrere Spuren der Urthümlichkeit an sich trägt, als alle indoeuropäischen, und semitischen, die theils verkünstelt, wie besonders die griechische, theils verwirrt abgeartet, zusammen geschrumpft, wie die deutsche, und czecho-slovakische, sind. 2) dass sie (die magyar) in der Antiquität der sankskritischen nicht weiche, denn diese ist auch zu verkünstelt, und was zu künstlich ist, wenigstens in der Sprache kann nicht echt original sein. 3) dass die mir besser oder minder bekannten Sprachen nach jener Clavis am leichtesten sich analysiren lassen, die der Urban der Magyarischen bietet. 4) dass sehr viele Wurzeln der indogermanischen, und semitischen Sprachen mit jenen der magyarischen identisch sind, besonders aber die lateinischen. 5) dass die primæva einfachste Sprache, wenigstens die magyarische aus Vocalen bestand, die höchstens mit der Begleitung des Hauches, oder Blasens, also mit b, v, p, f, h, j begleitet ausgesprochen sind. 6) dass diese Consonanten bei den meisten magyarischen Wör-

tern im Anfange weggelassen werden können, ohne den Sinn zu verlieren. 7) dass das r ihre eigene Natur, und Regeln hat, die in allen mir bekannten Sprachen so ziemlich übereinstimmen.

Als Aufgabe theile ich Euch manchen etymologische Ratseln mit; grübelt daran, wenn Ihr sie löset, so werdet mich überzeugen von ihrer Richtigkeit.

1.) Folgende Wörter: magyar, isten, eleve, ég (brennt), tűz, vör (valószínűleg vörös! N.K.) reggel; hellen, dies, theos, zeűsz, hiutig, latein, deus, jupiter, iopater, dies, diespiter, vesta, ignis, ruber; german gott, feuer, roth, morgen; slav, boh, bog, buh, zora, cserven, hori, gori, vutso, jutso; hebr. el, elolim, or; arab, allah; diese haben gesamt die nämliche Urbedeutung. Welche ist die Grundidee, in der sie alle übereinstimmen? Als eine quantitas (idea) cognita beriet ich vor, dass alle diese Wörter eigentlich die Sonne, das Bild des Feuers bedeuten. Also welche Qualität der Sonne wird durch diese Wörter ausgedrückt?

2.) Welche ist die gemeine Grundidee, und Wurzel von diesen Wörter: arat (ärnten, aro), barázda (furche), baraczk, barkócza, borotva, farag, forgács (scharte), kard (Schwert), bárd, gazda, gyarat, harkály, harap, karczol, hivol, korhol, doroszol, csoroszla, mar, sarol, sarabol, olló-orló (forfex, Scheere, rezsicza), cser (quercus, zerr), cserép (Scherbe), borda (Rippe) poroszló, serha (Scherge) fűrés, (serra) gerezd, rács, rás, (ruminar), ráncz (ruga, runczre) ráspol?

3.) Die männlichen Geschlechtsnamen: férj, hím, kan, kos, bika, mén, ártány, ταυρος, κρίον, καπρος, τραγος, αγε; ; taurus, aries, verres, vrmas, equus, Mann, Stier, Widder, Bock, Hengst, bedeuten alle eine Idee. Welche Eigenschaft des männlichen Geschlechts ist hier aufgefasst worden?

4./ Was bedeutet eigentlich die Vocal respective Wort a in diesen Derivaten: ab, aba, apa, ata, atya, an, ana, ángy, báty, bacsa, bacsó; banya, aszoronyj [?], ag, agg, avik, av s avar, aszik, dada, ha (néha, soha), hal, (moritur) már, pang, taval, áp, áporodik, αιων, avus, antiquus, avitus, animus; alt, Ahnen, pater, frater, etc.

5.) Diese Wörter: bocsát, búcsú, ostor, kocsi, stammen aus der nämlichen radix. Welche ist diese? und was für eine Verwandtschaft haben sie mit οτελλω mitto, Schicke, pusztyim, curus, rheda, mastyx, Peitsche, flagellum?

6.) In diesen Wörtern: eskü, ορκος, iuramentum, schwören, der Name Gottes ist das Grundwort. Wie ist denn dass?

Nicht wahr, dass sind Träumereien a la Kassay oder noch ärgere? Vederemo. Ich habe das Fragment von Halotti Beszéd am Ende deines Handbuches naher betrachtet. Nach meiner neuen Ansichten ich stimme mit Révai im Vielen nicht überein, und bin besonnen, wenn ich zurückkomme, über diese Anrede en detail disponiren. Vorläufig sei es gesagt: das isa ist eine Schwurformel = is a! und bedeutet: nac Deus! bei Gott! ad analogiam: igaz a! biz a! Ferner: eleve ist nicht éléje, sondern eleve, woher eleven, wie mereve, mereven, gerebe, geriben, Kele, Kelen etc. Radix ist el, dupploirt eel=él. Aus el stammen eleven, eledel, eleség. Die erste originelle Bedeutung davon ist ein Geheimniss; errathet sie; die zweite applicirte ist: vivie. Ich küsse Dich

dein aufricht. Freund

Kufstein, 4. Jan. 1851.

Czuczor

47.

Eine Vorlage

[Kufstein, 12. Jänner 1851.]

[deutsch]

An das löbliche kk. Ministerium des Innern.

Der kk. oberste Militärgerichtshof unterlegte mit dem angeschlossenen Bericht d^o 2te v. Mts W 4 die Untersuchungs- und Kriegsrechtsakten, über den wegen Theilnahme am bewaffneten Aufstande zu einem sechsjährigen Festungssarreste in Eisen verurtheilten Benediktiner-Priester Gregor Czuczor, worin derselbe in Uebereinstimmung mit dem 3ten Armee-Kommando in Ungarn und dem Militär-obergerichte die Begnadigung dieses Sträflings beantragt.

Nachdem derselbe zu jenen Kathegorie der Abgeurtheilten gehört, über deren Begnadigung beim löblichen Ministerium Berathungen gepflogen worden sind, so beehrt man sich obigen Bericht samt allen Beilagen zur weiteren gefälligen Verfügung im Anschlusse zu übermitteln.

Wien den 12. Jänner 1851.

Der Stellvertreter des Kriegsministers

MELCZER s. h. GM.

48.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 26. Jänner 1851.]

[deutsch]

Mein lieber Freund!

Deinen Brief dato 15. 1. M. habe ich empfangen. Es wundert mich, dass Du meines letzten Briefes keine Erwähnung machst, der schon in 6. Jänner expediert worden ist, und sollte Dir die Überraschung Germania's bringen. Hast Du diese Schriften bishero nicht erhalten; so gib mir es kund, dass ich auf der Post die nöthigen Schritte thun könne.

Lieber Freund, wir sind beide in unsern Hoffnungen sehr getäuscht worden. Wenn meine Angelegenheit in dem bisherigen Tempo wird auch nachher fort-schreiten; so werden mehrere Monate vergehen, bis das Seyn, oder Nichtseyn entschieden wird. Auf jeden Fall müssen wir uns auf das schlimmste fassen, und darum 1^{ens} das Quartier aufsagen 2^{ens} Anstalten treffen, dass ich die nötigsten Bücher für mein Arbeit bekomme. Mein Gott, was hätte ich durch neun Monate leisten können, wenn die leichtsinnige coquette Hoffnung mit mir nicht Liebäugelt hatte. Die Unkosten hatten sich gewiss ausgezahlt, wenn mir nur eine, oder auch zwei Kisten von Bücher nachgesendet worden. Jetzt muss ich, so zu sagen, alles aus den Fingern heraussaugen. Gegenwärtig kann ich wenig arbeiten, weil mein

rechtes Auge entzunden ist. Übrigens, die rheumatischen Übeln ausgenommen, bin ich so ziemlich gesund.

Ich muss auch dafür voraus Sorge tragen, dass in meiner Gefangenschaft leben könne. Von Martinsberg will ich nichts wissen; sie haben mich schändlich verachtet, und: Actioni est cequalis reactio [Aktion verursacht Reaktion, N.K.]

Es wird sich ein Buchhändler oder Verleger finden der auf meine poetische, oder sämtliche Werke paar hundert Gulden borgen wird.

P. Benjamin lasse ich grüssen, und bitten, er soll meine Kleider manchmal auslüften. Wenn meine Detention [Haft, N.K.] über das Frühjahr dauern sollte, so bin ich genöthigt manche Stücke von ihnen hieher bringen zu lassen.

Nebst herzlichen Gruss an deine Frau und Kinder küsse Dich

Kufstein, 26. Jan. 1851.

dein treuer Freund

Czuczor

N.S. Den 3ten Heft von Magyar Muzeum [Ungarisches Muzeum, N.K.] habe ich vorgestern bekommen.

49.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 7. Febr 1851.]

[deutsch]

Mein lieber Freund!

Deinen Brief dato 30. Jan. habe ich empfangen. Gegenwärtig kann ich Dir nichts interessantes, oder pressantes schreiben. Dank für deine Bemühungen in der Angelegenheit der Germania.

Bitte Dich, zahle aus den Zins aus der Praenumeration [Vorauszahlung, N.K.] und sage die Logement auf, denn Gott weiss wie lange muss ich noch mein unentgeltliches Nothquartier bewohnen.

Unseren Freund Bártfay, und seine gutherzige Gemahlin lasse ich höflichst grüssen. Das Geld ist angelangt, was er geschickt hat. Von der Austeilung werde ich nächstens ein ausführliches Bericht erstatten.

Meinen Gruss an deine Frau und Freunde, Szilassy, Szontagh, Bajza, Vörösmarty. Lebe wohl!

Kufstein, 7. Febr. 1851.

Dein treuer Freund

Czuczor

50.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 2. März 1851.]

[deutsch]

Mein lieber Freund!

Hier schicke ich Dir ein kleines Resultat meiner etymologischen Forschungen, mit Beziehung auf die Frage Jerney's über die Bedeutung des Wortes Kerecset. Wenn es deinen Beifall gewinnt, so bitte Dich es in Magyar Muzeum einzuschalten. Du kannst es auch in der academischen Sitzung vorlesen. Ich hatte mir vorgenommen nächstens, die weitere Bedeutungen des Wurzelbuchstabes r fortzusetzen. Es ist wunderbar die Übereinstimmung dessen mit indoeuropäischen Sprachen, nur schade, dass mir keine Wörterbücher zum Gebote stehen, denn aus der griechischen, und slavischen fehlen [fallen, N. K.] mir wenigere Wörter ein, als es zur Vergleichung nothwendig wäre. Berichte mich, ob diese Schriften erhalten hast.

In 28ten Febr. sind 16 gewesene Kais. Officiere, nämlich acht Italianer, sieben Ungarn, und ein Deutscher aus Kufstein freigelassen worden. Was mit uns übrigen geschehen wird, sind wir darauf sehr gespannt. Auf den Monat März bin ich noch mit nöthigem Gelde versehen, aber auf den ganzen April nicht hinreichend.

Lebe wohl, und empfang den freundlichsten Gruss

Kufstein, 2. März 1851.

Deines Czuczor

N.S. mein rechtes Auge ist fortwährend entzündet, und die Krämpfe peinigen mich neuerdings in beiden Unterbeinen, trotz dem, dass ich die wärmste Fussbedeckung brauche. Noch eines. Weil es nicht unmöglich ist, dass noch eine ausgedehnte Amnesie in Aussicht steht, und das Glück auch mich treffen kann, so bitte Dich, sobald es erfahren wirst, schicke mir ein Reisegeld. Ich werde auf jeden Fall so lange hier warten, bis ich von Dir einen Brief bekomme.

51.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 7. April 1851.]

[deutsch]

Mein lieber Freund!

Deinen Brief, der mir die Nachricht über den Vorschrift meiner Angelegenheit brachte, hatte ich schon vor zwei Wochen erhalten. Du wirst mir verzeihen, wenn ich Dir sage, dass der angenehme Eindruck von jener Zeilen mir momentan war, denn ich bin nicht mehr so glücklich, mich mit sanguinischen Hoffnungen tauschen

zu können, und von schneckenlangsamen Antecedenzen [vorhergehenden, N.K.] adlerschnelle Consequenzen zu erwarten. Wenn Du glaubst, dass schon in 10ten May einen academische Vortrag halten vermöge: ich im Gegentheile fürchte, dass mir die Freiheit entweder zu spät, oder wenig nützend kommen wird. Ich nehme und zähle seit einer Zeit bedeutend ab, kann fast nichts arbeiten, und bin nicht im Stande die Hauptlineamente [Haupt-Federstrich, N.K.] meiner etymologischen Forschungen zusammenzustellen, was doch ausserst nothwendig ware, weil meine Notationen [Aufzeichnungen, N.K.] sind sehr verwirrt, und nur für mich verständlich.

Gegenwärtig plagt mich auch eine hartnäckige Influenza. Es kann nichts garstigeres geben, als einen Frühling in Tirol; täglich Regen oder Schnee. Unser lieber Herr Gott scheint dieses Clima für Leute erschaffen haben, die von blendenden Bierdunst und einen dichten Nebel der Bigotterie umgeben auf die Strahlen des wohlthätigen Lichtes mit Fleiss verzichten wolgen. Du kannst wohl bemerken, dass ich schlecht aufgelegt bin, weil ich ziehe sogar gegen die Elemente los.

Als unangenehme Nachricht habe ich Dir mitzutheilen, dass der innigster Theilnehmer meines Unglücks, der mich väterlich behandelt hat, unser hochw. Herr Festungscommandant uns nächstens verlassen wird [Oberst Loncarevic, N.K.].

Nebst herzigen Gruss an deine Frau und Kinder küsse Dich

Kufstein 7. Apr. 1851.

Dein treuer Freund

Czuczor

N.S. Den letzten Heft von Museum bekommen.

52.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 24. April 1851.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Wir schreiten in eine neue Epoche, ich schreibe ungarisch. [Der neue Festungskommandant Oberst Josep Nehiba stammte aus Ungarn und sprach daher auch ungarisch, aus diesem Grunde konnten die Gefangenen bei ihrer Korrespondenz die ungarische Sprache benützen. So schrieb Czuczor also auch in seiner Muttersprache, N.K.] Es ist auch besser, denn in der deutschen Schrift, ich weiss es, hab ich soviele Böcke geschossen, wenn dies der verewigter Adelung's Geist wissen könnte, möchte er mich aus der Kollegalität verstossen. Und zuletzt was ist daran zu leugnen, dass ich mit Herz und Lust nur in der Sprache schreiben kann, welche ich von den Lippen meiner Mutter gelernt habe.

Deinem letzten Brief mit 100 Konventionsgulden habe ich bekommen. Ich danke für deine treue Sorge, aber zugleich schmerzt mich, dass Du wieder kränkelst. Um Gottes Willen pass auf Dich auf, die Literaten haben schon genug Schläge erhalten. Ich erhielt auch den ersten Bogen von dem Heft des Neuen Ungarischen Museums. Es ist schade, dass der Korrektor viele Druckfehler drinnen gelassen hat, von welchem eins bald lächerlich ist; d. i. auf der Seite 366: takar (zudecken) takaros (nett) lakat (Schloss) lakatos (Schlosser) kormossága (Sein Verrussung) wegen ist eben im Element von takaros meno a non lucenda [weniger nicht zu glänzen, N. K.] Ich habe gegen Deine Ermunterung meine Freilassung betreffend eine kleine entgegengesetzte Bemerkung. Du gibst mir von Zeit- zu Zeit, mit innerstem und feinfühlig freundlichem Mitleid Bericht darüber, dass meine Sache Ende Oktober von Pest nach Wien zum Obersten-Militär-Behörde, von da in das Kriegsministerium und zuletzt überall günstig bis zum Thron Seiner Majestät gelangte. Wie ist es dann, dass die oberste Militär Regierung in Pest vor einigen Tagen über mich — und etliche anderen — vom hiesigen Festungskommandante Nachricht verlangt hat? Ist vielleicht das erste Ansuchen durchgefallen und ein zweiter soll eingereicht werden? Oder aber hat der Erzabt neuerlich ein Bittgesuch eingereicht und dies beginnt zu laufen. Wahrlich, wahrlich fürchte ich, dass meine Sache so einen Gang haben wird, wie das Ixion Rad, Berg hinauf, Tal hinunter. Diese Sache soll der verstehe, der darüber Bescheid weiss, ich verstehe es nicht. Wundere Dich nicht mein Freund, dass nach soviel Warten und Enttäuschung mein Hoffnungs-Anker nicht auf sicheren Boden trifft. Es gab Zeiten, wo auch ich ähnlich meinen Kameraden, mich leichtsinnig getäuscht habe, aber ich bin jetzt über ein halbes Jahr der Thomas der Festung Kufstein. Wer die anderen in Schrecken versetzt und in der Gefangenen-Sprache die sogenannten guten Briefe auslacht. Vor mir ist nicht nur die Nachricht, aber auch die Hoffnung ein Gottesgeschenk, ich habe sie gehabt, aber sie sind verloren. Aus tiefer Seele sage ich, dass ich dieses bitteren Brotes überdrüssig bin, wie der einstige Husar seines Kriegsruhmes, zwar Gott sei's gedankt und den guten Menschen, unser Schicksal wird von Tag zu Tag leichter; nachdem ich seit einiger Zeit an der Brust zusammenschrumpfe als der * von Pukova, nur Knochen und Haut habe ich, ich falle aus den Kleidern heraus, ich würde in der Tiefebene als Vogelscheuche passen, trotzdem ich ess und trinke gut, aber was nützt Gottessegen für mich den Gottlosen [4 Zeilen unverständlich, weil das Briefpapier ausgerissen ist, N. K.] Es gefällt mir nicht, wie man sagt, dass ich seit einer Zeit sehr erregbar bin. Wegen bestimmter Sachen entflamme ich mich sehr rasch, wie Schiesspulver. Wenn es gutes Feuer wäre, würde es mir nichts ausmachen, aber es soll nicht so sein wie die Leuchte, dessen Fetten im abnehmen sind. Aber nichts für Ungut! Ich habe noch einen Trost: Falschgeld geht nicht verloren.

Gebe Gott, wenn es auch nicht sofort, aber bei guter Gesundheit in freien Zustand und Land dich umarmen kann

Kufstein 24. April 1851.

Dein treuer Freund

* [unlesbar]

Gergely Czuczor — an Honór Rosenberg

[Kufstein, 14. Mai 1851.]

[ungarisch]

Lieber Freund!

Ich schrieb nicht den Abt von Pannonhalma, sondern meinen alten Honór, aber der Prior kann davon auch erfahren.

Ich benachrichtige Dich, dass ich noch vegetiere und ich werde zerlumpt und wenn meine Gönner mir nicht geholfen hätten, so könnte ich jetzt hungern und zugrunde gehen. Die Ursache der langen Zeit des Schweigens ist Herzschmerz. Diese Zeilen haben mir 6 Monaten langes Ringen gekostet.

Deinen peinigenden Dolch hast Du mir mit Deinem amtlichen Brief vom November in mich gestossen. Du hast mir zwar Geld, aber gleichzeitig auch mein Todesurteil geschickt, weil wenn ich neben diesen nichts anderes hätte, so müsste ich in einem Jahr verhungern oder die Würmer hätten mich fressen oder ich würde erfrieren. Ich wurde so, wie das verdießliche Kruzifix nicht wegen der Gefangenschaft (dies könnte ich noch vertragen), sondern wegen der blutsmassigen Wunde, die ich von meinen Blutsverwandten erhielt. Ich bitte Euch, mich nicht mehr zu verbittern. Wenn ich Decken verlange, dann gebet mir nicht mit Dornen gesäumtes und gibt mir dann solche, die mich vom Scheitel bis zur Sohle zudeckt und nicht, wie der Mantel meines seligen Landsmannes Drágfi war, welcher wie auch Du es weist, nur bis zum halben Schenkel reichte und kein Futter, kein Kragen, keinen Armel und auch keinen Rücken besass. Ihr werdet doch nicht glauben, was der einstige Landser gelogen hat, dass in Tirol die Morgenröte fettige Geröstete, die Mittagssonne Kraut-Kessel und der Mondschein rahmige Topfen-Kuchen ist, an die man nur sich hinlegen und satt essen kann, oder das an den Menschen Wolle wächst wie bei Euch an den Schafen, dass man weder geheiztes Haus noch Kleider braucht? Oder aber am Abend öffnet man das Fenster, langt nach einem glitzernen Stern und diesen auf ein Nagel aufhängt und seine Arbeit verrichtet, denn man hat keine Kerzen notwendig? Ihr denkt, dass ein Menschenleben eines Knopfschlingels gleich ist, wenn es abreisst, kommt ein anderes? Also wenn es so ist, so soll's bleiben! Es ist schon mehr verloren gegangen.

(Im inneren meines Herzens drehen sich donnernde Philippika's, aber) Ich lassen nur kurze Zügel für meine Schreibfeder, damit sie nicht entläuft, wie das Ross, dass man mit dem Sporn blutig antreibt und es dabei seinen Bedränger abwerfen kann oder es Staub in die Augen der Umstehenden stösst. Ein kluger Mensch versteht auch schon aus wenig, vieles. Gott mit Dir!

Kufstein, 14. Mai 1851.

Dein Freund Gergely

N.S. Wenn Du schreibst, sollst mit mir zart umgehen, wie mit einem Ei, dass ich nicht zerspringen soll, ansonsten aber lass es dabei sein.

54.

Eine Vorlage

[Pest, 15 Mai 1851.]

[deutsch]

No. 1212/2807 J. Vom kk. III. Armee-Commando

An das hohe kais. königl. Kriegsministerium zu Wien, Pesth am 15. Mai 1851.

Ueber den wegen Theilnahme am Aufruhre zum sechsjährigen Festungsarreste verurtheilten Benediktiner Priester Gregor Czuczor hat das Armee Commando bereits unterm 12. November v. J. I. No 6026/18972 J mit Anschluss der Akten dem allgemeinen Militär Appellationsgericht eine gutachtliche Mittheilung bezüglich der für ihn angesuchten Begnadigung zur weitem Vorlage an den kk obersten Militär Gerichtshof erstattet.

Mit dem hohen Kriegsministerial-Reskripte vom 19. März 1851. I. S. 646 sind jedoch diese sowohl bei dem allgemeinen Militär Appelationsgerichte, als auch beim kk obersten Militär Gerichtshofe bereits in die Verhandlung genommen gewesen Akten samt dem Einschreiten des interimistischen Herrn Statthalter Freiherrn von Geringer zur gutächtlichen Berichtserstattung wieder anher rückgelangt.

Nachdem sich über die Zulässigkeit der für diesen Sträfling angesuchten Begnadigung nicht nur das Armee Commando sondern auch das Militär Appellationsgericht, und der oberste Militär-Gerichtshof bereits gutächtlich ausgesprochen hat, so kann es sich im vorliegenden Falle nur noch um die für den Fall der Freilassung des Czuczor zu treffenden polizeilichen Vorkehrungen handeln, und in dieser Beziehung erachtet das Armee-Commando unter Rückschluss der Communicate, dass die gewöhnliche polizeiliche Aufsicht desselben um somehr genügen dürfte, als Czuczor nicht nur gar keine gefährliche Stellung während der Revolutionsepoche eingenommen, und sich im geringer Masse an derselben betheiligt hat, sondern auch durch sein musterhaftes Benehmen während der Dauer der Strafzeit das Kufsteiner Festungs-Commando, wie aus dessen beiliegenden Bericht vom 21. v. Mts. Nr. 159 zu entnehmen ist, zu dem Antrage bestimmte, dass bei ihm nicht einmal eine polizeiliche Aufsicht als nothwendig erscheine, welche Ansicht jedoch das Armee-Commando nur insoweit beeinstimmt, als es keine besonderen polizeilichen Vorkehrungen gegen Czuczor nothwendig erachtet.

Der Interims Armee-Commandant

APPEL e. h. G. d. I.

55.

Meldung

[Wien, 19. Mai 1851.]

[deutsch]

An das K. k. III^{ten} Armee. Kommando zu Pesth, Wien, den 18. May 1851.

Die mit den Bericht von 12. November 850. No. 6026/18972 anher gesendeten Untersuchungs und Kriegsrechtsakten des Gregor Czuczor und das Begnadigungsge-

such Sr. Exc. Grafen Joseph Teleky werden dem Bemerken zurück gesendet, dass Sr. Majestaet mit allerhöchsten Entschliessung von d.M. Diesem Festungs Straefling der Rest seiner Strafzeit nach gesehen haben und derselbe bereits des Arrestes entlassen ist.

Berger e.h. Major i.G...

56.

Meldung

[Kufstein, 22.Mai. 1851]

[deutsch]

An das hohe kais. könig. Landes Militair Commando zu Gratz.
Kufstein am 22ten May 1851.

Seine Majestät der Kaiser haben mit Allerhöchsten Handbillet vom 14ten May d.J. des Festungs Arrestanten, Benediktiner-Priester Gregor Czuczor den Rest seiner Strafzeit in Gnaden nachzusehen geruht. Derselbe wurde in Folge hohen Kriegsministerial Erlasse dato Wien vom 16ten May 851.No.2860/M.K.j.d. gestern in Freyheit gesetzt, und wird seinem künftigen Aufenthalt in Pest nehmen, wohin derselbe heute abgehiet-hievon wird dem hohen Landes Militair Commando die pflichtschuldigste Anzeige erstattet.

Nehiba e.h. Oberst

No.573.Gesehen k.k. Milit. Commando Innsbruck am 24.Mai 1851.

Rossbach e.h. Fmlt.

57.

Die Familie Toldy — an Gergely Czuczor

[Pest, 22.Mai 1851.]

[ungarisch]

Nach Kufstein! Pest 22.Mai 1851.

Die Uhr der längst erwarteten Rettung hat geschlagen.
Das Schloss von Deiner Tür und die Fesseln von Deinen Händen fallen.
Die Erinnerungen aus meinem gebrochenen Herzen sollen zerfallen, Grosser Leidender, fliege unserein lechzende Arme!

Die Nation wartet auf Dich, die Heimat und alle gute Freunde.

Aber Niemand erwartet Dich sehnlicher als die treue Familie.

Ferenc Toldy, Auguszta Toldy, Izabella Toldy, Irma Toldy, Ida Toldy, István Toldy, Auguszta Toldy, László Toldy und Ilka Toldy.

58.

Gergely Czuczor — an Ferenc Toldy

[Kufstein, 23. Mai 1851.]

[ungarisch]

Mein lieber Freund!

Gestern früh nach 8 Uhr hat mich der neue ehrbare Oberst zu sich bestellt und in seiner Freude ganz erweicht liess er mich wissen, dass ich frei sei. Es tut mir leid, dass ich die Freude des Momentes nicht empfinden konnte, denn mei Gemüt ist so abgestumpft, dass es für feinsinnige Gefühle sozusagen unfähig ist. Vielleicht wird es mal besser. Wann ich mich nach Hause durchschlagen kann, weiss ich nicht, denn das Wetter ist nur für die Hunde, aber nicht für Menschen, und ausserdem bin voll mit Leiden; meine erste freie Nacht verging mit Fusskrämpfen und Reissen im Kopf und traumlos. Mein Reisepass gilt für Pest. Es ist eine Frage, wird der Pass auch nicht von dort ausgegeben? Oder werde ich nicht heimgerufen? Nec dum finis dolorum.

Wenn nach meinen Weggang von hier, Briefe nach Kufstein kommen sollten, habe ich den Oberst gebeten, dieses zu Dir nach Pest zu schicken, besonders wenn drinnen Geld wäre.

Bitte entschuldige mich wegen des trockenen Briefes: ich bin unlustig.

Ich küsse Dich

Kufstein, 23. Mai 1851.

Dein Freund

Czuczor

59.

Meldung

[Wien, 29. Mai 1851.]

[deutsch]

No. 3155/M. K. j. s.

Zufolge einer Anzeige des Festungs Commando zu Kufstein ist der von Seiner Majestät in Folge Allerhöchsten Erlasses vom 14. Mai d. J. begnadigte Benediktiner Priester Gregor Czuczor am 22ten d. M. früh 8 Uhr in Freiheit gesetzt worden, hat seine Reise über Salzburg und Linz nach Pesth angetreten, wird sich nach seiner abgegebenen Erklärung vorläufig in Pesth aufhalten.

Hievon beehre ich mich das löbliche Ministerium in Kenntniss zu setzen.

Wien am 29. Mai 1851.

Csorich e. h. Fmlt.

An das löbliche k. k. Ministerium des Inneren

60.

Meldung

[Graz, 3. Juni 1851.]

[deutsch]

In der Anlage beehrt man sich Einem hohen k.k. Obersten Militair Gerichtshof den Bericht des Festungskommandos zu Kufstein vom 22. Mai 1851 No. 212 wonach der dortige Festungsarrestant Benediktiner Priester Gregor Czuczor in Folge Allerhöchster Handbillets vom 14. Mai a. c. des Arrestes entlassen wurde, gehorsamst zu unterbreiten.

Gratz am 3. Juni 1851.

[Unleserliche Unterschrift] Fzm. =

[Feldzeugmeistern N. K.]

61.

Kundmachung

[Ohne Daten]

[ungarisch]

Czuczor ist frei! Seine k. k. Majestät hat mit allerhöchsten Erlasse v. 14. d. M. den auf 6 Jahren Festungsarrest verurteilten und schon 3 Jahre in Haft befindlichen, aber besonders seit April 1850 in Kufstein leidenden, einen Hauptstreiter unserer Literatur Gregor Czuczor, auf Ansuchen der ungarischen Akademie seine noch fortdauernde Strafzeit nachgesehen und so wurde er dem Leben, der Akademie und dem nationalen Wissenschaft zurück gegeben.

- . -

DIE FUNDORTE DER BRIEFE UND DER DOKUMENTE

1. Rechtlicher Vortrag, Buda 29. Jänner 1849.
Magyar Hadtörténeti Levéltár, Budapest
2. Protokoll über Kriegsgerichts-Verhandlung, Buda 29.1.1849.
Magyar Hadtörténeti Levéltár, Budapest
3. Proklamation, Buda 2. Feber 1849.
Magyar Hadtörténeti Levéltár, Budapest
4. Czuczor — an Toldy, Pest 2. Feber 1849.
Ungrische Wissenschaftliche Akademie Bibliothek, Handschrifts Archiv.
Budapest
5. Gr. Josef Teleki — an Fürst Alfred Windischgrätz, Gyömrő, 3. Feber 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
6. Czuczor — an Toldy, Pest 4. Feber 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
7. Toldy — an Mihály Rimely, 5. Feber 1849. Pest
Ung. Wiss. Akad. Bibl. (:M.Irod. Lev. 4-r. 149. :) Bp.
8. Czuczor — an Toldy, Buda 8. Feber 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
9. Erlaubnis-Schein, Buda 10. Feber 1849.
Ung. National Museums Bibliothek (:Jahr 1926. Nr. 11. :) Handschr. Archiv,
Zuwachs-Journal.
10. Czuczor — an Toldy, Buda 12. Feber 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
11. Czuczor — an Toldy, Buda 22. März 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
12. Czuczor — an Toldy, Buda 30. März 1849
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.

13. Erlaubnis-Schein, Buda 31. März 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
14. Czuczor — an einen Unbekannten, Buda vor 8. April 1849.
Ung. National-Bibliothek, Handschrifts-Archiv Bp.
15. Czuczor — an Toldy, Buda 22. April 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
16. Czuczor — an Toldy, Pest 26. Sept. 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
17. Czuczor — an Toldy, Pest 28. Sept. 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
18. Czuczor — an Toldy, Pest 24. Okt. 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
19. Czuczor — an Bártfay, Pest 25. Dez. 1849.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
20. Czuczor — an Toldy, Pest 20. Jänner 1850
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
21. Czuczor — an Toldy, Pest 17. Feber 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
22. Czuczor — an Toldy, Pest 25. Feber 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
23. Kempen — an Toldy, Wien 2. März 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
24. Toldy — an Erzherzogin M. Dorothea, Pest, 3. März 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
25. Czuczor — an Toldy, Pest 8. März 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
26. Czuczor — an Toldy, Pest 10. März 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
27. Czuczor — an Toldy, Wien 9. Apr. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
28. Czuczor — an Toldy, Wien 9. Apr. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
29. Czuczor — an Toldy, Kufstein 24. Apr. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
30. Czuczor — an Toldy, Kufstein 5. Juni. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.

31. Ausweis der Festungs-Sträflinge, Kufstein 30. Jun. 1850.
Stadtarchiv Kufstein.
32. Gr. J. Teleki — an den III. Armee-Kommandanten, Pest 6. Jul. 1850.
Österr. Kriegsarchiv Wien, ohne Bezeichnung.
33. Eingabe, Pest 13. Juli 1850.
Österr. Kriegsarchiv, 4508/850. M.I. Wien
34. Czuczor — an Toldy, Kufstein 19. Juli 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
35. Czuczor — an Toldy, Kufstein 4. Aug. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
36. Czuczor — an Toldy, Kufstein 14. Aug. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
37. Czuczor — an Toldy, Kufstein 15. Sept. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
38. Gr. Josep Teleki — an Kriegsminister, Pest, 15. Okt. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
39. Gr. Josep Teleki — an Dahlen, Pest, 15. Okt. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
40. Czuczor — an Toldy, Kufstein, 16. Okt. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
41. Czuczor — an Toldy, Kufstein, 4. Nov. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
42. Eingabe, Pest, 12. Nov. 1850.
Österr. Kriegsarchiv 1851. I.J. 108/4 Wien.
43. Eingabe, Wien, 6. Dez. 1850.
Österr. Kriegsarchiv ohne Bezeichnung.
44. Czuczor — an Toldy, Kufstein, 6. Dez. 1850.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
45. Eingabe, Wien, 2. Jänner 1851.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
46. Czuczor — an Toldy, Kufstein, 4. Jänner 1851.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
47. Eingabe, Wien, 12. Jänner 1851.
Österr. Kriegsarchiv 1851. I.J. 8. 12/2.
48. Czuczor — an Toldy, Kufstein, 26. Jänner 1851.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.

49. Czuczor — an Toldy, Kufstein, 7. Feber 1851.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
50. Czuczor — an Toldy, Kufstein, 2. März 1851.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
51. Czuczor — an Toldy, Kufstein, 7. Apr. 1851.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
52. Czuczor — an Toldy, Kufstein, 24. Apr. 1851.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
53. Czuczor — an Rosenberg, Honór, Kufstein, 14. Mai 1851.
Archiv in Pannonhalma, B.K. 36.
54. Eingabe, Pest, 15. Mai 1851.
Österr. Kriegsarchiv, 1851. I.J.8. 108/4.
55. Meldung, Wien, 18. Mai 1851.
Österr. Kriegsarchiv, I.J.8. 108/4.
56. Meldung, Kufstein, 22. Mai 1851.
Österr. Kriegsarchiv, 1851.W. 35.
57. Familie Toldy — an Czuczor, Pest, 22. Mai 1851.
Archiv in Pannonhalma, ohne Bezeichnung.
58. Czuczor — an Toldy, Kufstein, 23. Mai 1851.
Ung. Wiss. Akad. Bibl. Bp.
59. Meldung, Wien, 29. Mai 1851.
Haus-Hof-und Staatsarchiv, Wien.
60. Meldung, Graz, 3. Juni 1851.
Österr. Kriegsarchiv, 1851.W. 35. 8/5.
61. Proklamation,
Archiv in Pannonhalma, B.v. 188.

NAMEN AUSLEGUNGEN

- APPEL, CRISTIAN, Freiherr von; geboren am 22.6. 1781. in Neusohl (Ungarn) (Besztercebánya) verstarb am 22.1. 1854 in Graz als General der Kavallerie, er war 1850/51 provisorischer Kommandant der 3. Armee in Ungarn.
- BACH, ALEXANDER (1813-1893) — österreichischer Innenminister. Nach der Niederschlagung des ung. Freiheitskampfes wurden diese Zeiten "Bach'sche Epoche" genannt. Gegen sein Erdückungssystem schrieb Graf István Széchenyi eine anonyme Schrift: "Ein Blick auf den anonymen 'Rückblick'".
- BÁRTFAY, LÁSZLÓ (1797-1858) — Advokat, Schriftsteller, Organisator für Literatur. Er war freundschaftlich mit Ferenc Kazinczy und dann mit Mihály Vörösmarty und mit dessen Kreis verbunden. Im Jahre 1836 haben sie die "Kisfaludy Társaság" gegründet.
- BATSÁNYI, JÁNOS (1763-1845) — der Gründer der ungarischen politischen Dichtung. Im Jahre 1787 hat er mit Ferenc Kazinczy und Dávid Szabó von Barót in Kaschau die Zeitschrift "Magyar Muzeum" gegründet. Unter dem Vorwand seines Gedichtes "A franciaországi változásokra" hat er seine Stellung verloren. Wegen seiner Beziehungen zu den Jakobinern wurde er 1794 verhaftet. Er war in Buda und in Kufstein in Haft. Dort schrieb er sein bekanntes Gedicht "Kufsteini elégiák". Nach seiner Freilassung hat er sich in Wien niedergelassen und sich mit Frau Gabrielle Baumberg — Dichterin — verheiratet. Als die Heeren Napoleons in Wien eingezogen, nahm er an der Übersetzung der Proklamation "A magyarokhoz" (An die Ungarn) teil. Er übersiedelte nach Paris, wo er 1815 durch österreichische Truppen gefangen genommen wurde. Nach den Kerkern von Dijon, Brünn, Spielberg wurde er, durch Intervention seiner Frau, frei. Er wurde nach Linz verbannt und dort starb er auch.
- BEÖTHY, ZSOLT (1848-1922) — Schriftsteller für Literatur-Geschichte, Universitäts Professor. Ein Würdiger von Gergely Czuczor.
- CHORICH, ANTON, Freiherr von Monte Creto, geboren 1795 in Mahicno bei Karlstadt (Kroatien), verstarb am 15.7. 1864 in Wien-Dornbach als Feldzeugmeister ad honores des Ruhestandes, er war von 18.7. 1850 bis 10.2. 1853 als Feldmarschalleutnant k.k. Kriegsminister.

- DAHLEN, FRANZ, Freiherr von Orlaburg, geboren 1780 in Orlat (Siebenbürgen) — verstarb am 18.2. 1859. als Feldzeugmeister des Ruhestandes, er war von 22.7. 1849 bis 6.2 1851 Präses des Obersraten Militär-Gerichtshofes in Wien.
- DOROTHEA, MARIA (1797-1855) — Dritte Gemahlin des Palatins Josef Habsburg (1776-1847) — Sie hat die ungarische Sprache erlernt. Sie ist die Begründerin des Vereines der Pester Frauen für Wohltätigkeit. Sie war Vermittlerin im Interesse von Gergely Czuczor.
- EGGENBERGER, JOSEF und sein Sohn Ferdinand, Buchverleger und Buchhändler in Pest.
- FRANZ I. KAISER von Österreich und König von Ungarn (1768-1835) — Habsburger Herrscher. Gegner der Aufklärung und die Ideen der franz. Revolution. Die ungarischen Jakobiner liess er hinrichten oder in Kerker werfen.
- FRANZ JOSEF I., Habsburg (1830-1916) Kaiser von Österreich and ab 1867 König von Ungarn.
- FOGARASI, JÁNOS (1801-1878) — Rechtswissenschaftler und Sprachforscher. Gemeinsam mit Gergely Czuczor redigierte er das "Wörterbuch der ungarischen Sprache".
- FORCELLINI, EGIDIO (1688-1768) — italienischer Philologe. Nach Calepinus verfertigte er ein Wörterbuch, das mehrmals verlegt wurde.
- GÖRGEY, ARTUR (1818-1916) — Oberkommandierender des ungarischen Freiheitskampfes. Die Waffenniederlegung bei Világos ist mit seinem Namen verknüpft.
- HAYNAU, JULIUS, JAKAB, Baron (1786-1853) — k.k. Feldzugmeister. Im italienischen Feldzug 1848, bekam er wegen seinen verübten Grausamkeiten den Beinamen "Hyäne von Brescia". Die Hinrichtungen der 13 Arader Martyrer am 6. Oktober 1849 sind mit seinem Namen verknüpft.
- HELMECZY, MIHÁLY (1788-1852) — Spracherneuerer, Kassier der Ungarischen Wissenschaftlichen Akademie.
- JEDLIK, ÁNYOS (1800-1895) — Vetter von Gergely Czuczor, Benediktiner Ordenspriester, Physiker, Univ. Professor. Erfinder des Dynamos — vor Siemens — hat aber seine Ergebnisse nicht verlaublich.
- JERNEY, JÁNOS (1800-1855) — Advokat, Sprachwissenschaftler, Archäologe.
- JOSKA, MIKLÓS, Baron (1794-1865) — Schriftsteller, Politiker, Verfasser des ersten wahren ungarischen Romans "Abafi". Mit Wesselényi Miklós jun., haben sie gemeinsam die Union zwischen Ungarn und Siebenbürgen betrieben. In den Jahren 1848/49 war er Mitglied des Landes-Verteidigungs-Ausschusses. Er emigrierte und liess sich in Brüssel nieder.
- KAZINCZY, FERENC (1759-1831) — Schriftsteller, Dichter, Übersetzer, Spracherneuerer. Im Gerichtsverfahren der Jakobiner wurde er zu 6 jährigem Arrest verurteilt. In Haft war er in Brünn sowie in den Festungen Kufstein und Munkács. Die Erinnerungen dieser Epoche seines Lebens, hat er in seinem "Tagebuch meiner Gefangenschaft" verewigt. Bis 1801 hat er 2384 Tage im Kerker verbracht. Nach seiner Freilassung ist er als Spracherneuerer und Literatur-Organisator bekannt. Dies spiegelt sein Werk "Erinnerungen an meine

Laufbahn" und die 23 Bände über seine Korrespondenz, welche nach seinem Tode herausgegeben wurden.

KEMPF, GOTTLIEB (1795-1883) — Im Jahre 1847 bekam er als Platzoffizier eine Einteilung in die Festung Kufstein. Als er vorübergehend auch die Stelle des Kommandanten versah, hat er alle Begünstigungen der Häftlinge entzogen, wie wir es aus dem Gnadengesuch der Schwägerin von Blanka Teleki wissen. Er pflegte in die Zellen von Teleki-Lővei mit der Frage: "Leben sie noch", einzutreten. Hauptmann Kempf, zuletzt als Major, hat sein Leben im Irrenhaus beendet.

LAJOS KOSSUTH (1802-1894) Politiker, Redner. Der grösste Gestalt der ungarischen Geschichte des 19. Jahrhunderts.

Er publizierte die "Parlamentsberichte" von den Sitzungen des Parlaments in den Jahren 1832-36. Die Veröffentlichung wurde verboten und Kossuth wurde zu 4 jähriger Gefangenschaft verurteilt. Im Gefängnis erlernte er die englische Sprache. Im Jahre 1841 übernahm er die Redaktion des "Pester Nachrichtenblattes". Er war der Finanzminister des ersten verantwortlichen ungarischen Ministeriums.

Nach dem Enthronung des Habsburg-Hauses in 1849, wurde er Reichsverweser Ungarns. Nach dem Niederschlag des Freiheitskampfes lebte er in türkischer Emigration. Er übersiedelte später nach England und Amerika. In beiden Ländern wurde er mit Sympathie aufgenommen. Zuletzt zog er nach in Italien. Er starb in Torino im Jahre 1894 und wurde in seiner Heimat, in Ungarn zur letzten Ruhe gebracht.

LONČAREVIČ, LUDWIG, Oberst, Festungskommandant von Kufstein, geboren 1791. in Kosztainica in Kroatien. Am 11. Feber 1809 wurde er zum Banal-Grenz-Regimente als Cadett assentiert. Als Oberst am 1. April 1845 pensioniert, am 1. Juni 1848 zu Festungskommandanten zu Kufstein vernaant. Am 20. März 1851 wurde er wieder pensioniert.

LŐVEI, KLÁRA (1821-1897) — war Erzieherin in dem von Blanka Teleki im Jahre 1846 gegründete Mädchen-Erziehungs-Institut. 1851 wurde sie gemeinsam mit Blanka Teleki verhaftet. Sie wurde zu 5 jährigem Festungsarrest verurteilt. Zuerst war sie in Pest im "Neugebäude", dann in der Festung Kufstein in Haft. Über ihre Erlebnisse schrieb sie später die "Notizen auf Kufstein" für den französischen Geschichtsforscher Michelet, der über Blanka Teleki ein Buch schreiben wollte.

MARET, HUGUES BERNARD (1763-1839) — französischer Politiker, dann Napoleons Staatsminister. Später als Herzog von Bassano bekannt. Er war zu gleicher Zeit wie János Batsányi in Kufstein als Festungshäftling eingesperrt.

MARTINOVICS, IGNÁC (1755-1795) — Franziskaner-Mönch, Univ. Professor. Am Anfang seiner politischen Laufbahnes, stand er im Dienste des Kaisers. Als er entlassen wurde, wurde er Anhänger der Bewegung der Jakobiner. Er organisierte einen Geheimbund. Ein Teil seiner Genossen wurden mit ihm auf der Blutwiese von Buda hingerichtet, die anderen wurden eingekerkert.

MERCANDIN, JOSEF, GRAF (1800-1874) — er ist in Böhmen geboren. Absolvierte die Wiener Theresianische Ritter — und dann die Ingenieur-Akademie. 1849

nahm er am italienischen Feldzug teil. 1853 wurde er als Oberstleutnant zum Kommandanten der Festung Kufstein ernannt. Er hat die Häftlinge menschlich behandelt. Stadt Kufstein wählte ihn zum Ehrenbürger. Er starb in Kufstein und ist dort begraben.

NEHIBA, JOSEF (1796-1853) — er wurde in Bács (Ungarn) geboren. 1848/49 kämpfte er in der österreichischen Armee. Er sprach deutsch, ungarisch, italienisch, etwas französisch und rumänisch. Als Oberst wurde er im Jahre 1850 zum Festungskommandanten der Festung Kufstein ernannt. Er erlaubte, dass Czuczor seine Briefe ungarisch schreiben konnte.

SÁNDOR PETŐFI (1823-1849) — ist der meist bekannte ungarische Dichter in der Weltliteratur. Von der zeitgenössischen deutschen Literatur steht ihm Heine, von der französischen Beranger am nächsten. Er hat Shakespeare's "Coriolan" ins Ungarische übersetzt. Mit Mihály Vörösmarty und János Arany wollte er Shakespeares sämtliche Schauspiele übersetzen, ihr Plan wurde aber von der inzwischen ausgebrochenen Revolution zunichte. Petőfi hat mit seinem Werk "Held Johan" die ungarische volkstümliche Epik geschaffen. Seine lyrische Dichtung wurde von der Volksdichtung und von der Wirklichkeit inspiriert. János Arany, seinem besten Freund und Dichtergefährte schrieb er: "Wenn das Volk in der Dichtung herrschen wird, wird es nahe dazu stehen, auch in der Politik zu herrschen."

Petőfi's Liebeslyrik wurde hauptsächlich von seiner Frau, Júlia Szendrey inspiriert. Am 15. März 1848 ist Petőfi der Führer der revolutionären Jugend gewesen. Sein Gedicht "Nationallied" ist an diesem Tag, als erstes Produkt der freien Presse erschienen.

In dem ungarischen Freiheitskampf nahm er an der Seite des polnischen Generals, Josef Bem teil. Er ist am 31. Juli 1849 bei Segesvár gefallen. Seine Gedichte sind beinahe in allen Sprachen der Welt erschienen.

REGULY, ANTAL (1819-1858) — Sprachforscher der Finno-ugrischen Sprachen und Erforscher der Urgeschichte der Ungarn.

RIEDL, ANDREAS (1748-1837) — in Wien geboren. Wegen seinen jakobinerischen Ideen war er in der Festung Kufstein eingesperrt.

RIMELY, MIHÁLY -- Benediktiner Mönch, er war Abt in Pannonhalma als Czuczor verhaftet wurde.

RÓKA, JÓZSEF (1790 — ?) — geboren in Szeged, Domherr. Er war zum Tode und durch Gnade zu 20 jährigem Festungsarrest verurteilt. Er war von 15. November 1849 bis 4. August 1852 in Haft in Kufstein und im Wege der Gnade frei geworden.

ROSENBERG, HONÓR — Benediktiner Mönch, Abt in Pannonhalma.

SÁROSI, GYULA (1816-1861) — Dichter, während des Freiheitskampfes erschien sein Werk "Arany Trombita" (Goldene Trompete), wegen dieses wurde er nach Niederschlagung der Revolution zum Tode, durch Gnade zu lebenslanglichem Kerker verurteilt. Im "Neuen Gebäude" in Pest schrieb er das Gedicht "Babylon imája" (Babylons Gebet), welches durch Blanka Teleki inspiriert wurde; zwei andere Gefängnisgedichte schrieb er an Klára Lóvei. Im Jahr 1855 wurde er begnadigt. Er war in Königgrätz in Haft.

SEMONVILLE, CHARLES HUET, MARQUIS von (1759-1839) — französischer Botschafter.

SZABÓ ISTVÁN (1801-1892) — Übersetzer. Er übersetzte "Illias" und "Odysseia".

P. SZATHMÁRY, KÁROLY (1831-1891) — Schriftsteller, Professor. Verwandter von Klára Lóvei. Am Freiheitskampf nahm er als Honvéd-Oberleutnant teil und wurde dann eingekerkert. In den Jahren 1880 verlegte er die "Kufsteiner Notizen" von Klára Lóvei.

SZENTJÓBI SZABÓ, LÁSZLÓ (1767-1795) — Dichter. Schon im Debreciner Kollegium wurde er mit den Schriftstellern der Aufklärung bekannt. Batsányi war sein Freund. 1794 wurde er wegen seinen Beziehungen mit den Jakobinern verhaftet, zum Tode verurteilt und dieses Urteil wurde dann in Festungsarrest in Kufstein umgewandelt. Dort starb er als 28 jähriger.

SZONTÁGH, FRIGYES (1826-1854) — Im Jahre 1848 als k.k. Leutnant des 10. Husarenregiments ist er mit seiner Mannschaft zum Freiheitskampf übergetreten. 1850 wurde er zum Tode und im Gnadenwege zu 18 jährigem Festungsarrest verurteilt. Im Militärspital Kufstein starb er am 3. April 1854.

SZONTÁGH, GUSZTÁV (1793-1858) — Kritiker, Philosoph.

TACITUS, CORNELIUS PUBLIUS (55-120) — römischer Geschichtsschreiber. Sein Werk "Germania" hat Czuczor Gergely während seiner Haft ins Ungarische übersetzt.

TEKERY.....Stadthauptmann, Haynau hat auf ihn gehört.

TELEKI, BLANKA, Gräfin (1806-1862) — Mädchenerzieherin. Therese Brunswik war die Schwester ihrer Mutter und auf deren Einfluss hat Blanka Teleki für die im ungarischen Geiste zu erziehenden aristokratischen Mädchen im Jahre 1846 in Pest die Mädchenerziehungs-Anstalt eröffnet. Nach der Niederschlagung des Freiheitskampfes hat sie Freiheitskämpfer versteckt gehalten. Mit der in Paris lebenden Schwester, Frau De Gerando geb. Emma Teleki korrespondierte sie und interessierte sich für Bücher mit revolutionären Ideen. 1851 wurde sie und ihrer Mitarbeiterin Klára Lóvei verhaftet und zu 10 jährigem Festungsarrest verurteilt. Sie kam zuerst in die Festung Kufstein und dann nach Laibach. 1857 wurde sie auf Grund der allgemeinen Amnestie frei. Sie ist in Paris am 10. Oktober 1862 gestorben.

TELEKI, JÓZSEF, Graf (1790-1855) — Gouverneur von Siebenbürgen. Geschichtsschreiber. Verfasser des Werkes "Hunyadiak kora" (Zeitepoche der Hunyadi's). Erster Präsident der Ungarischen Akademie und Begründer deren Bibliothek. Sein Halbbruder war der Schriftsteller und Politiker Graf Teleki László (1811-1861), er war Gesandter von Kossuth in Paris.

TELEKI, MIKSÁNÉ, Gräfin, geb. Cooque Jaquelin, Schwägerin von Blanka Teleki.

THUN-HOHENSTEIN, CARL, GRAF, geboren am 24.1.1803 in Wien, verstarb am 6.1.1876 in Triest als Feldzugmeister ad honores des Ruhestandes, er war 1849/50 als Generalmajor Brigadier in Ungarn.

THURSZKY, JOHANN AUGUST, Freiherr von, geboren 1778 in Teschen (österr. Schlesien) verstarb am 24.1.1856 in Wien als Feldzugmeister und Präsident des Militär-Appellations Gerichtshofes.

VADNAI, KÁROLY (1832-1902) — Schriftsteller. Durch ihn kennen wir die Geschichte der Sträflingsketten von Gergely Czuczor.

- VERSEGHY, FERENC (1757-1822) — Dichter, Schriftsteller, Sprachwissenschaftler, Mönch des Paulaner-Ordens. Anhänger der Aufklärungs Ideen. Als einer der Führer der Jakobiner-Bewegung wurde er 1794 verhaftet, zum Tode und dann wurde das Urteil in Kerker, unbestimmter Zeitdauer, umgewandelt. Mehrere Jahre war er in der Festung Kufstein in Haft.
- VÖRÖSMARTY, MIHÁLY (1800-1855) Dichter, Dramatiker, Übersetzer. Einer der grössten Dichter der ungarischen Romantik und des Reformzeitalters. Sein Auftreten wurde kronologisch gesehen von Sándor Petőfi und János Arany gefolgt. Von den griechisch-römischen Klassikern stand Homeros am nächsten zu ihm, von der deutschen Literatur Goethe, Schiller, Herder und die deutschen Romantiker, von der italienischen Literatur, Tasso. Er hat Shakespeare's Dramen "Julius Ceasar" und "König Lear" ins Ungarische übersetzt. Von Vörösmarty's Originalwerke spielt sich der Epos "Die Flucht von Zalán" in der Zeit der Landnahme. Das Libretto der Oper von Erkel, "László Hunyadi" wurde aus seinem Drama "Czillei und die Hunyadi's" verfertigt. Das Werk "Csongor und Tünde", das auch noch heute gespielt wird, hat sein Thema aus einem aus dem 16. Jh. stammenden Geschichte geschöpft. In seinem Gedicht "Aufruf" erklingt das Bewusstsein seines Volkes. Er schrieb eine Ode an Franz Liszt, an dem "immer treuen Verwandten". Das Ziel des Individuums und der Menschheit, die Berufung des Wissens sucht er im Gedicht "Gedanken in der Bibliothek".
- Nach dem Niederschlag des Freiheitskampfes, am Lebensabend schrieb er das Gedicht "Der alte Zigeuner", in dem er sich mit der Zukunft der Menschheit beschäftigt.
- WINDISCHGRÄTZ, ALFRED, Herzog (1787-1862) — österreichischer Feldmarschall und Feldherr, mit der Niederschlagung des ungarischen Freiheitskampfes wurde er zuerst betraut.
- ZRÍNYI, ILONA, Gräfin (1643-1706) — Tochter von Péter Zrinyi, Gemahlin von Ferenc Rákóczi I. Fürst von Siebenbürgen, die Mutter des Fürsten Ferenc Rákóczi. II. Die Festung Munkács hat sie 3 Jahre lang gegen die kaiserlichen Truppen verteidigt. Ihre zweite Gatte war Imre Thököly, Fürst von Siebenbürgen. Beide starben in der Türkei.
- ZRÍNYI, JÁNOS ANTAL, Graf (um 1650-1703) — Sohn von Péter Zrinyi, Bruder von Ilona. Nach der Hinrichtung seines Vaters wurde er in die österreichische Armee eingezogen. Da er mit seiner Schwester Verbindung suchte, wurde er verhaftet und ohne Urteil 20 Jahre in Rattenberg (Tirol) und bis zu seinem Tode in Graz eingekerkert.
- ZRÍNYI, PÉTER, Graf (1621-1671) — Banus von Kroaten. Er kämpfte gegen die Türken, aber im österreichischen Kaiserlichen Hof wurde er argwönisch betrachtet. 1666 trat er mit dem Palatin Ferenc Wesselényi in ein Geheimbund. Er wurde mit seinem Schwager Péter Frangepán in Wiener-Neustadt hingerichtet.

NAMENVERZEICHNIS

ÜBER DIE NAMEN DIE AUF DER GEDENKTAFEL FEHLEN

- AMSBERG, GEORG von (1825, Hildesheim, Königreich Hannover) — ehemaliger k.k. Leutnant im 8. Husaren Regiment, wurde wegen Teilnahme am Hochverrat, Komplottstiftung und Desertion am 8.2.1850 zum Tode in durch Gnade zu 16 jährigem Festungsarrest in Eisen verurteilt. Er wurde durch Gnade am 21. Juli 1858 entlassen.
- BANYI, JÓZSEF (1810–Nagy-Séd) — Bauer, wegen teilnahme an der Ermordung von 44 Gefangenen Kroaten in Kőszeg und Diebstahl am 7. September 1849 zu 8 jähriger Schanzarbeit in schweren Eisen verurteilt. Am. 5. August 1854 wurde der Rest der Strafe nachgesehen.
- CSIKY, SÁNDOR (1805, Eger) — Advokat, Landtagsabgeordneter; wegen Teilnahme am Hochverrat wurde er am 19.12. 1850 zum Tode und im Gradenwege zu 6 jährigem Festungsarrest verurteilt. Nach der Verbüßung seiner Strafe wurde er am 20.1. 1854 freigelassen.
- DOMBAY, ISTVÁN (1805, Nagy-Csömöte) — Bauer, wegen Teilnahme an der Ermordung von 44 gefangengehaltenen Kroaten in Kőszeg am 7. September 1849 zu 8 jähriger Schanzarbeit in leichten Eisen verurteilt. Am 5. August 1854 wurde der Rest der Strafe nachgesehen.
- ERDÉLYI, LÁSZLÓ wegen Teilnahme an der Jakóbiner-Verschwörung verurteilt. In Pest wurde er am 7. August 1795 nach Kufstein in Marsch gesetzt.
- FEHÉR, LÁSZLÓ (ca. 1773/73, Dombóvár) — war zu Schanzarbeit verurteilt, und von dort entwichen; Fahndung nach ihm wurde am 13. September 1799 ausgegeben.
- GÁL, GYULA — Pfarrer, wegen Vorschubleistung zum Aufruhr zu 2 Jahren Festungsarrest verurteilt und am 15. September 1849 begnadigt entlassen.
- GERGELY, LAJOS (1827, Csík-Szent-Simon) k.k. Leutnant im 1. Szekler Grenzinfanterie Regiment, wegen Hochverrat zum Tode und durch Gnade zu 5 jährigem Festungsarrest in Eisen am 22.5. 1850. verurteilt. Am 28.2. 1851 entlassen.
- GIDRÓ, JÁNOS (1815, Csík-Karcfalva) — k.k. Leutnant im 1. Szekler Grenzinfanterie Regiment, wegen Hochverrat am 22. Mai 1850 zum Tode und durch Gnade zu 5 jährigem Festungsarrest in Eisen verurteilt. Am 28.2. 1851 entlassen.

- HORVÁTH, ISTVÁN (1822, Nagy Böse) — Bauer, wegen Teilnahme an der Ermordung von 44. gefangengehaltenen Kroaten in Kőszeg am 7. September 1849 zu 8 jähriger Schanzarbeit in schweren Eisen verurteilt. Am 5. August 1854 wurde der Rest der Strafe nachgesehen.
- HORVÁTH, JÓZSEF (1831, Ladad) — Musikant und Schneider, wegen Teilnahme an der Ermordung von 44 gefangengehaltenen Kroaten in Kőszeg am 8. November 1849 zu 8 jähriger Schanzarbeit in schweren Eisen verurteilt. Am 5. August 1854 wurde der Rest der Strafe nachgesehen.
- KOZMA, ALAJOS (1814, Körösbánya) — k.k. Oberleutnant im 11. Szekler Husaren-Regiment; wegen Teilnahme am Hochverrat am 2. Juli 1850 — zu Tode durch Gnade zu 2 jährigem Festungsarrest in Eisen — verurteilt. Am 28.2. 1851. entlassen.
- LANDERER, Buchdrucker, wegen Teilnahme an der Jakobiner Verschwörung verurteilt. In Pest wurde er am 7. August 1795 nach Kufstein in Marsch gesetzt.
- LILL, ADOLF, von LILIENBACH (1812 Bochnir, Galizien) — k.k. Oberleutnant im 37. Infanterie Regiment. Wegen Hochverrat am 18. Jänner 1850 zu 15 jährigem Festungsarrest in Eisen verurteilt. Am 3.4 1856 begnadigt entlassen.
- MAYER-HRADETZKY, NÁNDOR (1813, Pest) — ohne geregelte Beschäftigung; wegen Teilnahme am Aufruhr am 14. Juni 1849 zu 4 jährigem schweren Kerker verurteilt. Am. 29. Juli 1850 begnadigt entlassen.
- MODROVITS, GERGELY (1814, Lébény) — Stiftgeistlicher in Zalaapáti des Benediktiner Ordens. Wegen Teilnahme am Hochverrat am 9. März 1850 zu 10 jährigem Festungsarrest in Eisen verurteilt. Begnadigt am 9. Juli 1850.
- MOLNÁR, IGNÁC (1827, Csík-Somlyó) — k.k. Leutnant im 1. Szekler Grenz-Infanterie Regiment, wegen Hochverrat am 22. Mai 1850 zum Tode durch Gnade zu 5 jährigem Festungsarrest in Eisen verurteilt. Am 28.2. 1851. entlassen.
- NAGY, EZÉKIEL (1806, Kézdivásárhely) — k.k. Leutnant in Pension, wegen Hochverrat am 12. Juni 1850 zum Tode und durch Gnade zu 6 jährigem Festungsarrest in Eisen verurteilt. Am 28.2. 1851 entlassen.
- OLLE, IGNÁC (1807. Olle Tyed) — Oberstuhlrichter, wegen Vorschubleistung zum bewaffneten Aufstand am 22. September zu 4 jährigem Festungsarrest verurteilt.
- OLSZEWSZKY, JEROMOS ADOLF (1827, Busk, Galizien) — k.k. Unterleutnant im 37. Infanterie-Regiment, wegen Teilnahme am Hochverrat am 28. Juni 1852. entlassen.
- PROTEAUX, JOSEPH (1786, Chimeaux, Frankreich) — Fechtmeister, wegen Teilnahme am bewaffneten Aufruhr am 19. Jänner zu 8 jährigem Festungsarrest verurteilt. Am 9. Juli 1850 begnadigt entlassen.

- RÓNAY, MIHÁLY (1814, Zombor) — Wegen Teilnahme am Hochverrat zum Tode, durch Gnade zu 8 jährigen Festungsarrest ohne Eisen verurteilt.
- RÓZSA, SÁNDOR (1813, Szeged — 1878 Szamosújvár) — Berüchtigter Räuberberhauptmann, Im Volksglauben lebte er als Helfer der Armen. Im Jahre 1848 trat er den Freiheitskämpfern bei, aber bald ging er seinen alten Lebenswandel nach. Wegen Raubmord wurde er im Feber 1859 zum Tode und durch Gnade zu lebenslänglichem Kerker im Eisen verurteilt. In Kufstein war er von 1859-1865. Er starb im Kerker von Szamosújvár im Jahre 1878.
- SALAMON, KÁROLY (1808, Csík-Tapolca) — k.k. Leutnant im I. Szekler Grenzinfanterie Regiment; wegen Hochverrat wurde er am 12. Juni 1850 zum Tode und durch Gnade zu 6 jährigem Festungsarrest in Eisen verurteilt. Am 24. 2. 1851 wurde er entlassen.
- SZÉN, ANTAL — wurde wegen Teilnahme an der Jakobiner-Verschwörung verurteilt. Am 7. August 1795 von Pest nach Kufstein in Marsch gesetzt.
- TÁNCICS, IGNÁC — wurde wegen Teilnahme an der Jakobiner-Verschwörung verurteilt. Am 7. August 1795 von Pest nach Kufstein in Marsch gesetzt.
- THUNES, ADOLF (1816, Lendorf, Bezirk Düsseldorf am Rhein) — Handelsangestellter, wurde wegen Betätigung am Hochverrat, erschwert durch Teilnahme am Aufruhr in Wien und Ungarn am 27. August 1849 zu 20 jährigem Festungsarrest ohne Eisen verurteilt.

ABKÜRZUNGEN

a.h.	=	aller höchste
Cdo.	=	Commendo
d.M.	=	dieser Monat
e.h.	=	eigenhändig
Fmlt.	=	Feldmarschalleutnant
Fr	=	Frater
G.d.I.	=	General der Infanterie
Gm.	=	Generalmajor
Gr.	=	Graf
Hptm.	=	Hauptmann
H.	=	Herr
Hg.	=	Herzog
k.k.	=	kaiserlich königlich
l.M.	=	laufender Monat
Mjr.	=	Major
Major i.G.	=	Major im Generalstab
N. K.	=	Náday Karl
praes.	=	Präsident
P.	=	Pater
Rittm.	=	Rittmeister
Sr.	=	Seiner
Sig.	=	Siegel
Th.p.G.O.	=	Theresianische peinliche Gesetz Ordnung
Unters.	=	Untersuchung
v.J.	=	voriges Jahr
v.M.	=	voriger Monat

Felelős kiadó: az MTA Könyvtárának főigazgatója
Szerkesztette: S. Fürth Éva
Alak: B/5 — Terjedelem: 20 (A/5) ív
Megjelenés: 1984 — Példányszám: 800
Készült az MTA Könyvtára házi sokszorosító
részlegében

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei
(Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae)

1. *Haraszthy Gyula*: A 130 éves Akadémiai Könyvtár. Bp. 1956. 23 p.
2. *Berlász Jenő* – *Sz[akmáryné] Németh Mária*: Az Akadémiai Könyvtár múltja és jelene. Bp. 1956. 30 p.
3. *Csapodi Csaba*: A legrégibb magyar könyvtár belső rendje. A pannonhalmi könyvtár a XI. században. Bp. 1957. 13 p.
4. *Berlász Jenő*: Az Akadémiai Könyvtár kéziratárának átalakulása. Bp. 1957. 21 p.
5. *Haraszthy Gyula*: Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerű kérdései. Bp. 1958. 16 p.
6. *Gergely Pál*: Arany János és az Akadémia Könyvtára. Bp. 1958. 8 p.
7. *Moravek, Endre*: Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen. Wien, 1957. 16 p.
8. *Sz[akmáryné] Németh Mária*: Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója. Bp. 1958. 14 p.
9. *Gergely Pál*: Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában. Bp. 1958. 11 p.
10. *Csapodi Csaba*: Könyvkonerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1958. 18 p.
11. *Moravek Endre*: Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából. Bp. 1958. 12 p.
12. *Sz[akmáryné] Németh Mária*: A központi folyóirat címjegyzék kérdései. Bp. 1959. 44 p.
13. *Csapodi, Csaba*: L'avenir des périodiques scientifiques. La Haye, 1958. [2] p.
14. *Fülöp[ne] Csanak Dóra*: Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig. 1826–1849. Bp. 1959. 29 p.
15. *Moravek, E[ndre]* – *[Weger] Veger, [Imre]*: Kratkij szlovár' vengerszkih bibliograficeszkij terminov i szokrascsenij. Bp. 1959. 48 p.
16. *Csapodi, Csaba*: Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek. Wien, 1959. 11 p.
17. *Csapodi Csaba*: A proveniencia elve a könyvtárban. Bp. 1959. 14 p.
18. *Rásonyi László*: Stein Aurél és hagyatéka. Bp. 1960. 40 p. 1 t.
19. *Sáfrán Györgyi*: Arany János és Rozvány Erzsébet. Bp. 1960. 178 p. 1 t.
20. *Rózsa György*: A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban – Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO. Bp. 1960. 19 p.
21. *Gergely Pál*: Pápai Páriz-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1961. 9 p.
22. *Gergely Pál*: Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1961. 15 p.
23. *Sarlóska Vince Ernő*: Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok. Bp. 1961. 14 p.
24. *Csapodi Csaba*: Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára? Bp. 1961. 25 p.
25. *Moravek, Endre* – *Weger, Imre*: Abbreviaturae cyrillicae. Bp. 1961. 138 p.
26. *Rásonyi László*: A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai. Bp. 1962. 19 p.
27. *Tőkés László*: Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyv gyűjteménye és fotolaboratóriuma. Bp. 1962. 13 p.
28. *Fráter Jánosné*: „Nemzeti részvét emelte”. 100 évvel ezelőtt kezdtek építeni az Akadémia palotáját. Bp. 1962. 14 p.
29. *Büky Béla*: Székely Bertalan hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1962. 24 p.
30. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 2. Instituta scientifica. Bp. 1962. VI, 278 p.
31. *Méreiné Juhász Margit*: Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban. Bp. 1963. 65 p.
32. *Rózsa, [György] George*: The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information. Bp. 1962. 13 p.
33. *Gergely Pál* – *Molnár Zoltán*: Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertóriuma. 1840–1960. Bp. 1962. VI, 377 p.
34. *Csapodi Csaba*: Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye? Bp. 1963. 18 p.
35. *Tőkés László*: A mikrokártya és a kutatók. Bp. 1963. 18 p.
36. *Büky Béla* – *Csengeryné Nagy Zsuzsa*: Székely Bertalan illusztrációi egy tervezett Petőfi-életrajzhoz. Bp. 1963. 15 p.
37. *Gergely Pál*: Az Akadémia szerepe a Nemzeti Színház létrehozásában. Bp. 1963. 9 p.
38. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 3. Instituta paedagogica. Bp. 1963. VI, 377 p.
39. *György, [József] Josef*: Die Goethe-Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Bp. 1963. 29 p. 12 t.
40. *Rózsa György*: Részvételünk és lehetőségek a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban. Bp. 1964. 17 p.

41. *Csapodi Csaba*: Beatrix királyné könyvtára. Bp. 1964. 26 p.
42. *Rózsa György*: Hagomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről. Bp. 1964. 13 p.
43. *Büky Béla*: A tudományos tájékoztatás egyik feladatköre: témamegoszlási statisztikák készítése és alkalmazása. Bp. 1964. 16 p.
44. *Csapodi Csaba*: Conservation of the Manuscript and Old Book Collections at the Library of the Hungarian Academy of Sciences: methods and results. (1949–1964). Bp. 1965. 48 p. 16 t.
45. *Fráter Jánosné*: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből. (1865–1875). Bp. 1965. 59 p. 7 t.
46. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 1. Instituta rerum publicarum. Bp. 1965. 621 p.
47. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 7. Instituta communicationis. Bp. 1966. XXII, 355 p.
48. *Sáfrán, Györgyi*: Lettres de Romain Rolland à Marianne Czeke dans la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. Bp. 1966. 195 p. 4 t.
49. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 4. Religio. Bp. 1966. XVIII, 211 p.
50. *Rózsa [György] George*: Some considerations of the role of scientific libraries in the age of the scientific and technical revolution. – An essay and approach to the problem. Bp. 1970. 25 p.
51. *Simon Mária Anna*: A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata. Bp. 1966. 52 p.
52. *Fráter Jánosné*: A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottságának működése 1854–1949. Bp. 1966. 61 p. 3 t.
53. *Csapodi Csaba*: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatvány-gyűjteménye. Bp. 1967. 34 p.
54. *[Haranginé] Boros Vilma*: Széchenyi István hátrahagyott iratainak története. Bp. 1967. 57 p. 5 t.
55. *György József*: Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói. Bp. 1968. 25 p.
56. *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai. Bp. 1968. 50 p.
57. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 6. Instituta oeconomica. Bp. 1969. XIX, 556 p.
58. *Szelei László*: A Magyar Tudományos Akadémia Levéltára az Akadémiai Könyvtárban. Bp. 1970. 60 p.
59. *[Sz[abóné] Garai Judit – Ujhelyi Gabriella*: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története. – Ocserki isztorii knigoobmena Biblioteki Vengerszkij Akademii Nauk sz ruszszkimi szovetszkimi bibliotekami. Bp. 1970. 46 p.
60. *Molnár Imre*: Peremlyukkártyás dokumentációs rendszerek létesítése kutatóintézeti könyvtárban. Bp. 1970. 134 p.
61. *[Haranginé] Boros Vilma*: Stein Aurél ifjúsága. Hirschler Ignác és Stein Ernő levelezése Stein Aurélról. 1866–1891. Bp. 1971. 148 p.
62. *Apor, [Éva] Eve*: The Persian manuscripts of the Vámbéry-bequest. Bp. 1971. 19 p. 1 t.
63. *Gergely Pál*: A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyon sorsa. Bp. 1971. 97 p. 8 t.
64. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 8. Instituta sanitatis publicae. Instituta caritatis. Instituta varii generis. Bp. 1971. XXI, 559 p.
65. *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában. Bp. 1971. 232 p. 2 t.
66. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 5. Instituta ad artes litteraturamque spectantia cum siglis periodicorum additis. Bp. 1972. XIX, 477 p.
67. *Vitályos László – Orosz László*: Ady-bibliográfia 1896–1970. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom. Bp. 1972. XXV, 425 p.
68. *Botka Ferenc*: Magyar szocialista irodalom oroszul 1921–1945. Bibliográfia. – Vengerszkaja szocialiszticeszkaja literatura na ruszszkom jazüke 1921–1945 gg. Bibliograficeszkij obzor. Bp. 1972. XIII, 127 p. 9 t.
69. *Szentgyörgyi Mária*: Célkitűzések és reformtörekvések a Magyar Tudományos Akadémián. 1831–1945. Bp. 1973. 170 p.
70. *Fráter Jánosné*: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai. 1854–1949. Bp. 1974. 430 p.
71. *Bendefy László*: Mikoviny Sámuel megyei térképei, különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár Kézirat-tárának Mikoviny-térképeire. 1. köt. Bp. 1976. 360 p.
72. *Bendefy László*: Mikoviny Sámuel megyei térképei, különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár Kézirat-tárának Mikoviny-térképeire. 2. köt. [Térképek]. Bp. 1976. 24 t.
73. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. A–L. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. Bp. 1975. 473 p.
74. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. M – R. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. Bp. 1975. 475–846 p.

75. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. S–Z. Repertórium 1840–1970. Szerk. *Darabos Pálné és Domsa Károlyné*. A repertóriumot összeáll. *Pétervári Lászlóné és Sz[abóné] Garai Judit*. Bp. 1975. 847–1242 p.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Közleményei
(Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae)

Új sorozat

- 1(76). A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársainak szakirodalmi munkássága 1950–1975. Bibliográfia. Összeáll. *Fekete Gézné*. Bp. 1976. 80 p.
- 2(77). Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből. [Cikkgyűjtemény.] Bp. 1976. 62 p.
- 3(78). *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum állománya az 1970-es években. Bp. 1977. 78 p.
- 4(79). *Vitályos László*: Ady-Léda-Csinszka. Visszaemlékezések és levelek a költő életrajzához. Bp. 1977. 164 p.
- 5(80). Scientia et virtus. Un commentaire anonyme de la Consolation de Boèce. Introduit et publié par *Sándor Durzsa*. Bp. 1978. 87 p.
- 6(81). *Rozsondai Marianne*: Anton Koberger működése és a Koberger-kötések. Bp. 1978. 148 p. 75 t.
- 7(82). *Körmendy Kinga*: A Knauz-hagyaték kódextörredékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa. Bp. 1979. 150 p. 17 t.
- 8(83). *Bibó István*: A rákoskeresztúri egykori Podmaniczky–Vigyázó kastély története. Bp. 1979. 84 p.
- 9(84). *Vitályos László–Orosz László*: Ady-bibliográfia 1896–1977. 2. bőv. kiad. Bp. 1980. 408 p.
- 10(85). *Rolla Margit*: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980. 178 p.
- 11(86). *Szántó György Tibor*: Az akadémiai könyv- és folyóiratkiadás története. Bp. 1983. 126 p.
- 12(87). *Rolla Margit*: Kaffka Margit. 2. köt. Út a révig... Bp. 1983. 226 p.
- 13(88). *Bükyné Horváth Mária*: A periodikumok használatának átalakulása az Akadémiai Könyvtárban (1966, 1973, 1980). Bp. 1983. 244 p.

77.-Ft